

Шановні працівники банківської сфери!

Щиро вітаю вас із професійним святом – всеукраїнським Днем банківських працівників!

Це свято є проявом високої поваги до фахівців банківської справи, суспільного визнання важливої ролі, яку виконує кожен із вас у багатогранному процесі суспільного розвитку нашої держави.

Високий професіоналізм, безвідмовна працездатність та компетентність працівників банківської сфери є запорукою стабільної роботи банків, а отже, і динамічного розвитку та фінансового благополуччя країни.

Ваша цілеспрямована та сумлінна праця, невичерпний оптимізм та відданість справі стали фундаментом відновлення ефективності банківської системи. Чесність, порядність та висока культура у роботі всіх працівників банківських установ сприяли відновленню довіри клієнтів до банків.

На сьогодні банківська система є ключовим, системоутворюючим елементом фінансового сектору вітчизняної економіки. Їй притаманний високий рівень конкуренції та динамізм, які визначають високу інноваційну активність банків у забезпеченні економіки необхідними кредитними ресурсами, формують лідируючі позиції банків у запровадженні сучасних технологій та фінансових продуктів.

В умовах реалій сучасного стану світової фінансової системи вітчизняна банківська система та її працівники завжди намагалися діяти на випередження подій, долаючи при цьому нелегкі випробування та виклики часу.

Національний банк України наполегливо та послідовно відстоює визначені пріоритети розвитку банківської системи, активно сприяє законодавчому врегулюванню важливих для економіки України питань.

Цього року ми зустрічаємо своє професійне свято зі значними здобутками: банківський сектор вийшов на прибутковий рівень, забезпечено низькоінфляційне середовище, грошова одиниця стабільна, зростає кредитна активність банків. Бізнес та населення поступово відновлюють свою довіру до банків.

Упевнений, що спільними зусиллями ми підтримаємо ці позитивні тенденції, забезпечимо зміцнення та сталий розвиток банківської системи.

З нагоди професійного свята зичу вам міцного здоров'я, щастя, родинного благополуччя і затишку, невичерпної життєвої енергії та оптимізму.

Нехай ваш професіоналізм та віддана праця стануть запорукою нових вагомих звершень, успіхів та перемог!

З повагою
Голова
Національного банку України

Igor Sorokin

№ 5 (207) Травень 2013

Здано до друку 30.04.2013 р.

Засновник і видавець: Національний банк України

Адреса: вул. Інститутська, 9,
Київ-601, 01601, Україна

Журнал зареєстровано Держкомвидавом України
09.06.1994 р., свідоцтво KB № 691

Постановою президії ВАК України
від 10.02.2010 р. № 1-05/1
журнал "Вісник Національного банку України"
внесено до "Переліку
наукових фахових видань України,
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних
робіт на здобуття наукових ступенів доктора
і кандидата наук" (економічні науки)

Журнал рекомендовано до друку
та до поширення через мережу Інтернет
Вченою радою
Київського національного економічного
університету ім. Вадима Гетьмана та
Вченою радою Університету банківської справи
Національного банку України (м. Київ)

Видається у комплекті з електронною версією
на CD-диску додатка "Законодавчі
і нормативні акти з банківської діяльності"

КОНТАКТИ

Адреса редакції:
просп. Науки, 7, Київ-28, 03028, Україна
(адреса для листування:
Редакції періодичних видань,
вул. Інститутська 9, Київ – 601, 01601, Україна)
Тел./факси: (044) 524-96-25, 525-38-25
Тел.: (044) 527-39-44, 527-38-06, 527-31-77
E-mail: litvinova@bank.gov.ua
http: //www.bank.gov.ua

Електронна версія журналу буде доступна
на Офіційному інтернет-представництві
Національного банку України
у листопаді 2013 року.

Передплатний індекс 74132

© Національний банк України, 2013

ВІСНИК

Національного банку України

Щомісячний науково-практичний журнал
Національного банку України

Видається з березня 1995 року

ЗМІСТ

ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК

Вітання Голови Національного банку України Ігоря Соркіна з Днем банківських працівників	1
Хроніка найважливіших подій і рішень. Березень 2013 року	71

ЛІТОПИС БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

І.Рукавіцин Установи Державного банку на українських землях на початку XX століття	4
---	---

МАКРОЕКОНОМІКА

О.Шаров Гетерогенізація грошових відносин у процесі гомогенізації грошей	10
Ю.Матвійчук Економіка розвитку: що це означає для України?	36

БАНКИ УКРАЇНИ

Н.Пантелєєва Полівекторність інновацій роздрібного банківського бізнесу: реалії сьогодення	15
Д.Гладких Основні складові доходів і витрат українських банків	22
О.Берегуля Перші кроки з ідентифікації та визнання банківських груп	34
Ю.Чершнев, Т.Вербняк Особливості циклічного характеру ліквідності банківської системи	56
Основні показники діяльності банків України на 1 квітня 2013 року	66
Динаміка фінансового стану банків України на 1 квітня 2013 року	68

ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА

Проблеми банківництва – очима молодих науковців	21
---	----

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

В.Онищенко, М.Носенко

Сучасний стан та перспективи розвитку вітчизняного іпотечного ринку
комерційної нерухомості 28

І.Рекуненко, Є.Бондарев

Практичні аспекти застосування вітчизняних фондових індексів 46

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється
Національним банком України один раз на місяць
(за березень 2013 року) 63

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється
Національним банком України щоденно (за березень 2013 року) 64

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України
у березні 2013 року 67

Ринок державних цінних паперів України у березні 2013 року 70

БАНКОТИ І МОНЕТИ

Визначено претендентів на перемогу в конкурсі
"Краща монета року України" 33

Про введення в обіг пам'ятної монети
"1000-ліття Лядівського монастиря" 45

ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ

В.Башко

Дефіцит бюджету і квазіфіскальні операції: підвищення прозорості
в сфері державних фінансів 40

БАНКИ, ПРАВО, КОНСУЛЬТАЦІЇ

Практичні питання банківської діяльності 54

НОВІ КНИГИ

Т.Зінкова

Новинки з книжкових полиць 61

Вимоги до оформлення статей III стор. обкладинки

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ПЕТРИК О.І. (голова)	МОРОЗ А.М.
АРБУЗОВ С.Г.	ПАТРИКАЦ Л.М.
БАЖАЛ Ю.М.	ПРАСОЛОВ І.М.
БАРАНОВСЬКИЙ О.І.	РАЄВСЬКИЙ К.Є.
БОРОВЕЦЬКИЙ Ришард	РИЧАКІВСЬКА В.І.
ВОВЧАК О.Д.	САВЛУК М.І.
ВОЖЖОВ А.П.	СЕНИЦЬ П.М.
ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С.	СМОВЖЕНКО Т.С.
ГЕЄЦЬ В.М.	СОРКІН І.В.
КІРЄЄВ О.І.	СТЕЛЬМАХ В.С.
КОВАЛЕНКО О.І.	ТРИДІД О.М.
КОЗЬМЕНКО С.М.	ФЕДОСОВ В.М.
КРУГЛИК С.В.	ШАРОВ О.М.
ЛЮТИЙ І.О.	ШЕВЧУК А.В.
МІТТНІК Стефан	ШУЛЬГА Н.П.
МІЩЕНКО В.І.	ЩЕРБАКОВА О.А.

РЕДАКЦІЯ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ НБУ

Головний редактор	ПАТРИКАЦ Л.М.
Заступник головного редактора	КРОХМАЛЮК Д.І.
Начальник відділу з випуску журналу "Вісник НБУ"	ПІДВИСОЦЬКИЙ Р.В.
Заступник начальника відділу	ЗАЄЦЬ О.С.
Редактори:	МАТВІЙЧУК Ю.Г., ПАЦЕРА М.М.
Відповідальний секретар	ЛІПІНСЬКА С.М.
Головний художник	КОЗИЦЬКА С.Г.
Дизайнери:	ХАРУК О.В., НЕВСЬКИЙ Д.О.
Коректор	ТРИФОНОВА О.М.
Оператор	ЛИТВИНОВА Н.В.
Розповсюдження:	ТРИКІША А.І.
Фото:	МОРОЗ М.М., НЕГРЕБЕЦЬКИЙ В.С., ПУЗЕЙ А.М.
Черговий редактор	ПІДВИСОЦЬКИЙ Р.В.

Дизайн: редакція періодичних видань НБУ
Надруковано з готового оригінал-макета
відділом організації видавничого забезпечення
Головного управління
господарського забезпечення
Національного банку України

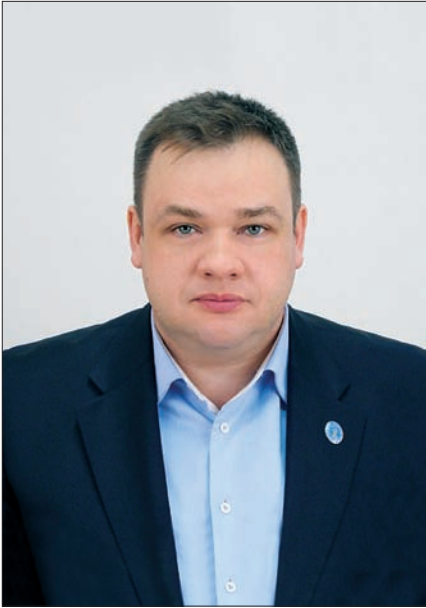
Адреса друкарні:
просп. Науки, 7, Київ-28, 03028, Україна

Формат 60 × 90 / 8
Друк на цифровому обладнанні
Фіз. друк. арк. 9.0
Умовн. друк. арк. 9.0
Обл.-вид. арк. 8.0

При передруку матеріалів, опублікованих у журналі,
посилання на "Вісник Національного банку України"
обов'язкове.

Редакція може публікувати матеріали
в порядку обговорення, не поділяючи думку автора.
Відповідальність за точність викладених фактів
несе автор, а за зміст рекламних матеріалів –
рекламодавець.

До Дня банківських працівників /

Ігор Рукавіцин

Дослідник історії фінансів,
колекціонер, член Національної
спілки краєзнавців України

Установи Державного банку на українських землях на початку ХХ століття

У травні працівники і клієнти фінансово-кредитних установ України традиційно відзначають День банківських працівників. Свято молоде, йому лише дев'ять років, хоча сама банківська система на українських теренах має глибокі корені й цікаву історію. Пік її розвитку припадає на кінець ХІХ – початок ХХ століть, коли в Російській імперії стрімко розвивалися економіка й аграрний сектор. Установи Державного банку, комерційних банківських структур стали потужним каталізатором і регулятором економічних процесів, що дало можливість Росії посісти одне з провідних місць у світі.

Статтею криворізького дослідника історії фінансів Ігоря Рукавіцина започатковуємо на сторінках журналу серію публікацій, присвячених розвитку банківської справи в Україні.

In May, employees and customers of banking institutions of Ukraine traditionally celebrate the Bank Employees' Day. The holiday has been instituted recently; it is only nine years old, although on Ukrainian lands, the banking system has deep roots and the interesting history. The peak of its development fell on the end of XIXth – beginning of XXth centuries, when in the Russian Empire, the economy and agrarian sector had been showing a sharp development. The State Bank and commercial banking institutions became a powerful catalyst and regulator of economic processes, which allowed Russia to take one of the leading places in the world.

The article of Ihor Rukavitsyn, a finances history researcher from Kryvyi Rib, begins a series of publications covering the development of the banking system of Ukraine.

100 років тому, у 1913-му, на території дев'яти губерній Російської імперії, землі яких нині входять до складу незалежної України, діяла ціла мережа установ Державного банку. На той час це був не лише головний банк імперії, а й надзвичайно потужний інструмент впливу на фінансову та економічну політику вели-

чезної країни. Державний банк Росії утворено 2 липня 1860 року* за доби царя-реформатора Олександра ІІ шляхом реорганізації Державного комерційного банку. Як зазначалося в статуті, – “для поживлення торгових оборотів і зміцнення грошової кредитної системи”. Держбанк

* Дати в статті подано за старим стилем.

Київська контора Державного банку. 1900 рік.

Новозбудована Київська контора Державного банку.

підпорядковувався Міністерству фінансів і структурно складався з контор і відділень. Останні функціонували як тимчасові або постійні. Вони функціонували переважно у великих, економічно розвинутих населених пунктах, портових містах і ярмаркових центрах Російської імперії – місцях із найбільшою концентрацією промислового і фінансового капіталу. Утворення і становлення банку відбувалося в період інтенсивного розвитку промисловості, міжнародної торгівлі і будівництва залізниць.

Головна контора банку знаходилася в Санкт-Петербурзі. Крім неї, за станом на 1914 рік у системі Держбанку діяли контори у Варшаві, Києві, Москві, Одесі, Ризі, Ростові-на-Дону, Тифлісі, Харкові, а також 125 відділень (зокрема 7 тимчасових). Порівняно з відділеннями контори були наділені ширшими повноваженнями і мали вищий представницький статус. Відповідно до затвердженої класифікації всі установи Держбанку територіально розташовувались у 12 регіонах Російської імперії. Українські (а таких у 1914 році було 22) входили до VI “Південного” і VII “Південно-Західного та малоросійського району”.

Київську контору Держбанку засновано у 1860 році. Як і контори в Одесі, Харкові, Москві, Ризі, Архангельську, Єкатеринбурзі, вона була створена на базі ліквідованої контори Держбанку комерційного банку з передачею новій установі всіх активів і пасивів. У початковий період функціонування контори (з 1862-го до 1880 року) її очолював визначний економіст і вчений, ректор Університету св. Володимира Микола Християнович Бунге. У 1881 році він очолив Міністерство фінансів і зумів завдяки своєму таланту фінансиста вирішити проблему поземельного кредиту в Російській імперії.

Спочатку Київська контора Держбанку розміщувалася у двоповерховій будівлі в стилі ампір по вулиці Інститутській. Нова споруда для фінансової установи була зведена за проектом архітектора О.В.Кобелева впродовж трьох років на сусідній ділянці і почала функціонувати з 1 серпня 1905 року. Вона досі використовується за своїм прямим призначенням, нині тут знаходиться Національний банк України. Споруда справедливо вважається однією з найкрасивіших банківських будівель і видатною пам'яткою цивільної архітектури початку ХХ століття. У 1914 році в штаті контори працювало 190 службовців, оборот видатку коштів з облікових та позичкових операцій тут перевищував 224 млн. руб.

Харківська контора Держбанку почала працювати з 1860 року. Вона була створена на базі Харківської контори Держбанку комерційного банку, відкритої тут 1843 року. У 1897-му для її потреб розпочато будівництво споруди в стилі палаццо флорентійського ренесансу. Спроекували об'єкт академік архітектури Р.П.Голеніщев та архітектор Ф.І.Шустер. Спочатку будівля мала два поверхи, а в 1932 році надбудовано ще два за допомогою вперше застосованого методу нарощування стін під дахом, який підняли потужними домкратами. Зараз у цьому будинку на площі Театральній, 1 знаходиться управління НБУ в Харківській області.

Одеська контора Держбанку, як і Київська та Харківська, утворена в 1860 році на базі контори Держбанку комерційного банку, що діяв тут із 1819 року. На початку ХХ століття Одеса була четвертим містом імперії за кількістю населення (після Санкт-Петербурга, Москви і Варшави) і найбільшим портовим центром з експорту зернових на півдні країни. У 1914 році особовий склад

Харків. Первісний вигляд контори Держбанку.
1904 рік.

Одеса. Споруда контори Держбанку.

Херсон. Відділення Держбанку.

Миколаїв. Відділення Державного банку.

Феодосія. Відділення Державного банку.

Бердянськ. Будинок відділення Державного банку.

Елисаветград (нині — Кіровоград).
Відділення Державного банку.

Одеської контори налічував 154 особи, річний оборот видатку коштів за обліковими та позичковими операціями становив близько 115 млн. рублів. Оскільки фінансова установа стрімко розвивалася, за проектом архітектора В.Ф.Мааса інженером М.А.Лішиним для її потреб було споруджено нове приміщення на розі вулиць Поштової та Польської. Одеське градоначальство хоч і перебувало адміністративно в Херсонській губернії, проте мало практично повну автономію, підпорядковувалося херсонському губернатору лише в питанні відбування населенням військової повинності.

Херсонське відділення Державного банку засноване 23 червня 1876 року, а 8 квітня 1903 року його працівники відсвяткували новосілля у власній будівлі на Пестелівському бульварі. Нині тут (за адресою: вулиця Перекопська, 5) знаходиться управління НБУ в Херсонській області. Як і Одеса, губернське місто Херсон і військово-морське торговельне місто Миколаїв були зорієнтовані на експорт зернових, отримуючи від цього не тільки кошти, а й значний стимул для розвитку торгівлі, промисловості, міської інфраструктури.

Миколаївське відділення Державного банку відкрилося 5 серпня 1868 року, а у 1904-му переїхало у власну будівлю, зведену в псевдокласичному стилі на розі вулиць Спаської та Глазенапівської (сучасна вулиця Декабристів).

Усі чотири відділення Державного банку в Таврійській губернії були відкриті в містах, що мали морські порти, однак не всі з них використовувалися як торговельні. Відділення Державного банку у Севастополі почало функціонувати 13 серпня 1875 року, мало власну будівлю по проспекту Нахімовському, 20. Спершу Севастопольське відділення розвивалося дуже динамічно, проте внаслідок закриття у місті комерційного порту і безпосереднього підпорядкування міста моряків Міністерству внутрішніх справ імперії різко знизився торговий оборот, сповільнилося зростання ділової активності.

Феодосійське відділення Державного банку II розряду було відкрито 25 січня 1895 року. Із 1900-го воно розміщувалося у власній будівлі по вулиці Генуезькій, поруч із бульваром Айвазовського (нині використовується як один із корпусів санаторію).

Ялтинське відділення Держбанку розпочало свою роботу як тимчасове в 1882 році, проводячи аж до 1911-го свої операції виключно "під час лікувального сезону" з 26 травня до 1 листопада. Штат тимчасового відділення формувався з відряджених до Ялти співробітників інших відділень, які прагнули поєднати роботу у відділенні з відпочинком і лікуванням у курортному місті. Фінансова установа майже двадцять років не мала власної будівлі, перебуваючись орендою приміщень щороку за новою адресою. Із 2 січня 1912 року відділення стало функціонувати як постійне, облаштувавшись у власному будинку по вулиці Виноградній.

Система комерційного кредиту в провінції почала формуватися в 70-ті роки XIX століття, спочатку переважно в південних губерніях імперії: Києві, Одесі, Катеринославі, Харкові, Миколаєві, Таганрозі, Ростові-на-Дону, поступово залучаючи до цього процесу й інші райони. У початковий період поширення комерційного кредиту в провінції банківські установи не змогли дозволити собі власних споруд, задовольняючись переважно орендованими. Проте починаючи з 1880-х років у зв'язку з розширенням сфер і масштабів банківських операцій

потреба в спеціальних будівлях стала відчуватися все гостріше. Першим відреагував на неї Держбанк. Був проведений конкурс і затверджений типовий проект будівлі “Державного банку в повітовому місті”, завдяки якому багато відділень отримали власні споруди з легко впізнаваними фасадами. Ренесансні мотиви, що використовувалися в архітектурі будинків, можна бачити в таких елементах, як ризаліти, арокні вікна, рустування фасаду тощо. Все це мало не тільки свідчити про респектабельність і надійність банку, а й привносити дух “столичності” в забудову повітових міст.

Бердянське відділення Державного банку утворилося 21 лютого 1880 року, з 1903-го розмішувалося у власній будівлі на Соборній площі (нині перехрестя вулиці Свободи і проспекту Праці), зведеної за типовим проектом “Державного банку в повітовому місті”.

У 1894 році відбувся розподіл відділень Державного банку на розряди залежно від обсягів здійснюваних ними операцій. Відділення I (вищого), II (середнього) і III (нижчого) розрядів різнилися кількістю службовців і їхніми окладами. Такий поділ на розряди був покликаний диференціювати відділення та усунути зрівнялівку і наявну несправедливість у системі оплат і заохочень. Так, Єлисаветградське відділення Державного банку було утворене 2 липня 1894 року й отримало III розряд. Із 1900-го воно містилося у власному будинку на головній вулиці міста — Великій Перспективній.

Катеринославське відділення Державного банку розпочало свою діяльність 27 червня 1864 року і спочатку розмішувалося в будівлі губернської казенної палати. З 1885 року переїхало у власний будинок за номером 3 по Казанській вулиці. 22 жовтня 1903-го було урочисто освячено нове, сучасне приміщення по Казанській, 5 (нині тут — Головне фінансове управління Дніпропетровської облдержадміністрації по вул. К. Лібкнехта, 3-б).

Маріупольське відділення III розряду Держбанку було відкрито 23 грудня 1895 року. З 1903-го розмішувалося у власній будівлі по вулиці Катерининській, 57 (сучасна вулиця Леніна), зведеної за одним із типових проектів.

Юзівське відділення Держбанку відкрито 23 грудня 1893 року. Воно двічі змінювало свою адресу, здійснюючи операції в найнятих пристосованих приміщеннях. З початку XX століття розмішувалося на Першій лінії в будинку № 57 (зараз будівля входить до комплексу поліклініки 1-ї міської лікарні за адресою вулиця Артема, 59).

У зв'язку з початком Першої світової війни, в яку Російська імперія вступила 1 серпня 1914 року, і наближенням зони військових дій, у 1915 році розпочалася евакуація вглиб країни відділень і контор Державного банку. У липні 1915-го вийшов циркуляр про евакуацію установ Держбанку Привіслинського і Прибалтійського районів, у вересні — Рівненського відділення до Курська. За переведеними конторами і відділеннями зберігався самостійний баланс. 22 серпня 1915 року Державний банк повідомив, що Київська контора має евакуюватися до Ростова-на-Дону. Не минуло й двох тижнів — і вже 6 вересня київські банкіри осіли в Ростові. Із жовтня 1916 року ситуація на фронті змінилася й почався зворотний процес — контора знову повернулася до Києва. До початку 1916 року із захоплених військами ворога територій було евакуйовано загалом 25 установ Державного банку і 127 підзвітних їм повітових казначейств.

Кам'янець-Подільське відділення Держбанку було відкрито 23 вересня 1865 року. З 1901-го воно розмішувалося

Катеринослав (нині — Дніпропетровськ).
Відділення Державного банку.

Маріуполь. Відділення Державного банку.

Юзівка (нині — Донецьк). Відділення
Державного банку. Фото початку XX століття.

Кам'янець-Подільський.
Відділення Державного банку.

Рівненське відділення Державного банку.

у власній будівлі, зведеній біля в'їзду до нової частини міста, так званого "Нового плану". Один із двох корпусів банку розташовувався практично над каньйоном річки Смотрич; зараз тут, по вулиці Князів Коріатовичів, 1, працює відділення Унікредит-банку. Під час Першої світової війни в Кам'янці-Подільському розміщувався штаб Південно-Західного фронту. 4 серпня 1914 року місто захопили австро-угорські війська, але вже через два дні ворожа армія відступила, повернувши захоплену контрибуцію. Адміністративний центр губернії разом із ключовими структурами був перенесений до Вінниці.

Циркулярне розпорядження про відкриття Вінницького відділення Державного банку видано 8 січня 1911 року. Відділення II розряду працювало у найманому приміщенні на розі Миколаївського проспекту і вулиці 19 Лютого.

Житомирське відділення розпочало роботу з 21 лютого 1876 року і до листопада 1911-го розміщувалося в орендованому приміщенні по вулиці Бердичівській. Власна двоповерхова будівля банку була зведена на вулиці Гоголівській і нині використовується за своїм призначенням. Тут (нині це вулиця Лятошинського, 5) знаходиться управління Національного банку України в Житомирській області.

З початком Першої світової війни до штату відділення зарахували службовців евакуйованих із зони бойових дій установ Держбанку: Варшавської контори, Лодзинського і Белостоцького відділень. З наближенням лінії фронту було прийнято рішення про евакуацію Житомирського відділення до Маріуполя, однак невдовзі така необхідність відпала.

Рівненське відділення III розряду було відкрито 5 грудня 1895 року. З 1912-го воно розміщувалося у власному приміщенні по вулиці Гоголівській. У 1914 році особовий склад відділення налічував 31 особу, оборот видатку коштів за обліковими та позичковими операціями становив близько 16 мільйонів рублів.

Перша світова війна порушила існуючий порядок і уклад мирного життя країни. Ці зміни не оминили стороною і структуру Державного банку: припинилося виконання програми з розвитку мережі зернохосовищ; з метою економії коштів були зупинені проекти зведення будівель для відділень, що вже функціонували; відкладено термі-

ни відкриття нових установ (винятком із цього правила стало відкриття нових відділень на базі евакуйованих із зони військових дій).

Так, відкриті 1 січня 1916 року Бахмутське відділення повністю було укомплектоване службовцями з Ковельського відділення Держбанку. Тимчасово нову установу розмістили на Торговій площі, в готелі "Брістоль". Луганське відділення відкрилося 16 травня 1916 року, його особовий склад сформувався із тимчасово відряджених 20 фахівців Радомського відділення Петроківської губернії Царства Польського. Мелітопольське відділення запрацювало 29 грудня 1916 року в приміщенні Товариства взаємного кредиту і також було укомплектоване евакуйованим персоналом — зі службовців Петроківського відділення Держбанку.

Після початку війни на українських землях планово вдалося відкрити лише три відділення: Олександрівське (нині — м. Запоріжжя) — 15 квітня 1915 року (розташовувалося по вулиці Тюремній, сучасній Жовтневій); Сімферопольське — 8 грудня 1915 року (розміщувалося в будівлі Міської управи по Долгоруківській вулиці) і Слов'янське — 20 лютого 1917 року. Євпаторійська міська Дума в червні 1916 року направляла клопотання про відкриття в місті відділення Державного банку, але отримала відмову від Міністерства фінансів унаслідок "складності формування особового складу та забезпечення його необхідним приміщенням у зв'язку з військовими обставинами". Відкрилося відділення в Євпаторії лише в 1918 році вже за першого Кримського крайового уряду.

Полтавське відділення Державного банку стало до ладу діючих 16 серпня 1868 року. Спочатку підрозділ винаймав приміщення по Олександрівській вулиці в будинку Варшавського. З 1901 року установа переїхала у власну будівлю, зведену в 1897–99 рр. на розі вулиць Стрітенської та Олександрівської за проектом архітектора О.І.Ширшова (сучасна адреса: вул. Жовтнева, 19).

Кременчуцьке відділення Державного банку II розряду було відкрито 6 серпня 1883 року. До 1900-го воно розміщувалося в орендованому приміщенні по Катерининській вулиці в будинку Ставицького. У 1892 році

правління відділення банку звернулося до міської Управи з проханням виділити землю на Соборній площі (сучасна площа Перемоги — Леніна, нині там працює Кременчуцьке відділення Унікредит-банку) для спорудження власної будівлі. Новий з червоної цегли двоповерховий будинок урочисто освятили в 1900 році.

Роменське відділення Державного банку III розряду зустріло перших відвідувачів 8 квітня 1883 року. У 1914 році його особовий склад становив 20 осіб, оборот коштів з найпопулярніших операцій — обліку векселів та видачі позичок становив 8 мільйонів рублів. У відділенні тримали свої рахунки 155 установ дрібного кредиту, 71 установа управління станів, одна земська каса й одна Спілка кредитових товариств.

Сумське відділення II розряду було відкрито 4 березня 1895 року і спершу працювало у найнятому приміщенні. Власну будівлю отримало у 1907 році, яку було зведено на розі Покровської площі та Кустовської вулиці в класичному стилі з неоренесансними мотивами. Нині у цій споруді розміщено Сумський обласний художній музей.

Чернігівське відділення Державного банку відкрило двері для клієнтів із 16 жовтня 1893 року. На початку XX століття Чернігівська губернія не вирізнялася високим рівнем розвитку економіки, що відповідно позначалося на фінансовому секторі. Державний банк мав тут лише одне відділення в губернському місті, яке за весь час роботи кілька разів змінювало своє розташування. Спочатку воно розміщувалося на розі вулиць Бульварної і Гончої; із 1 вересня 1895 року — в орендованому будинку Меркельса на розі вулиць Олександрівської та Троїцької; у 1913-му переїхало у власну будівлю, зведену на розі вулиць Олександрівської та Магістратської (нині тут міськрада, вулиця Магістратська, 7).

На початку XX століття з дев'яти українських губерній найбільша кількість установ Держбанку припадала на Херсонську (4), Таврійську (4) і Катеринославську (3) губернії. Завдяки високому виробничому потенціалу Південного регіону, його індустріальному розвитку, а також наявності значної сировинної бази в Донецькому і Криворізькому басейнах, що дала потужний стимул для зростання ділової активності та залучення сюди іноземних інвестицій, до 1917 року лідером з розвитку інфраструктури Держбанку (6 відділень) стає Катеринославська губернія. У зв'язку з падінням обсягів експорту зернових та загальним зменшенням ролі Російської імперії як аграрної держави на світовому хлібному ринку на початку XX століття сповільнюється розвиток традиційних, орієнтованих на експорт портових центрів Таврійської і Херсонської губерній. Але як би там не було, саме заснування підрозділів Державного банку на українських землях є тим механізмом, який не лише обслуговував потреби місцевої промисловості і торгівлі, а й сам став потужним каталізатором і регулятором цих процесів. Потужний економічний розвиток українських губерній сприяв виходу на початку XX століття Російської імперії на рівень провідних держав світу.

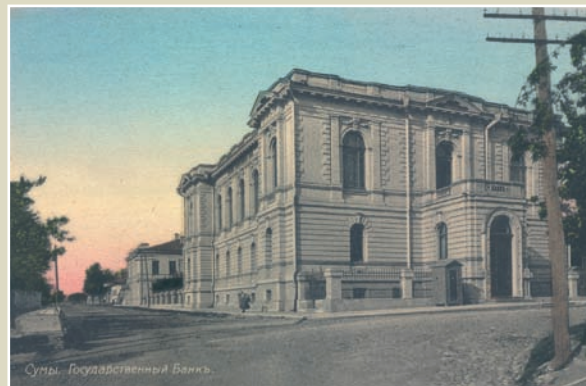
При підготовці статті використано матеріали книги: Рукавицын И. А. Финансовые и кредитные учреждения Украины конца XIX — начала XX века в открытках, документах и фотографиях [Текст]: в 2 т. / И. А. Рукавицын. — К.: Книга-плюс, 2013. — Т. 1. — 352 с.: ил.; Т. 2. — 368 с.: ил.

Полтава. Відділення Державного банку. 1902 рік.

Кременчук. Відділення Державного банку.

Суми. Відділення Державного банку.

Чернігів. Відділення Державного банку.

Олександр Шаров

Доктор економічних наук, професор,
завідувач сектору досліджень
глобальної економіки
Національного інституту стратегічних досліджень
E-mail: osharov@niss.gov.ua

Гетерогенізація грошових відносин у процесі гомогенізації грошей

Розглянуто деякі нові наукові положення, викладені у статті професора Анатолія Гальчинського “Гетерогенізація системи грошових відносин: парадигма перспективи” (“Вісник Національного банку України”, 2012 р., № 7). Погоджуючись з актуальністю порушеної проблеми та певними висновками Анатолія Гальчинського, автор вносить деякі корективи, які, на його думку, мають суттєве значення для розуміння процесу подальшого розвитку грошей як економічної категорії. Стаття публікується в порядку дискусії.

Considered are some new scientific statements made in the article “Heterogenization of the finance system: prospect paradigm” by Prof. Anatolii Halchynskiy (“The Herald of the NBU”, #7/2012). Having agreed with the topicality of the issue involved and certain conclusions made by Prof. Anatolii Halchynskiy, the author made some adjustments, which, in his opinion, are essential for understanding of the process of further development of money as an economic category. The article is published as for discussion.

Ключові слова: гроші, валютні відносини, міра вартості.

Key words: money, monetary relations, measure of value.

Як нам здається, у своїй статті, присвяченій розгляду нової природи сучасних грошей, професор А.С.Гальчинський [1] не випадково використовує терміни “гроші” та “грошові відносини” майже як синоніми, справедливо виходячи з того, що гроші — це не річ, а матеріалізовані суспільні відносини. При цьому “процес розвитку грошових відносин має діалектичний характер; він не є якимось стереотипом, однаковим для будь-якого суспільства” [2, с. 472]. Це необхідно враховувати в першу чергу, аналізуючи як природу грошей, так і їх роль в економіці.

Що ж до другого твердження, то йдеться, власне, про “боротьбу гасел” двох напрямів кількісної теорії грошей: чиказько-монетаристського — “гроші мають значення” (*money matters*) для економічного розвитку та кейнсіанського — “гроші не мають значення” (*money doesn't matter*) [3, с. 165]. Не кажучи вже про перебільшення деяких адептів монетаризму, які фактично на-

полягають, що лише гроші мають значення. Звісно, що гроші — не “вуаль”, яка огортає економічні відносини (як вважали класики політекономії, зокрема, Ж.Сей). Точніше — не лише “вуаль”. А те, що знаходиться поза “вуаллю” і впливає безпосередньо на розвиток економічних процесів відповідно до постулату “класичної дихотомії”. Саме це “щось” і є суттю грошей, тими матеріалізованими суспільними відносинами, котрі перебувають у постійному розвитку, невинній трансформації, яка зумовлена змінами в усій системі економічних відносин, а останнім часом — кардинальними змінами в самій парадигмі глобальної економіки [4].

При цьому зміни, зумовлені новими умовами функціонування грошей, стосуються здебільшого (або виключно) власне механізмів їх використання у нових умовах. Тобто вони стосуються, так би мовити, “передового загону” грошей в усіх їх сучасних проявах і формах. Водночас гроші як еко-

номічна категорія в країнах (або навіть цілих світових регіонах), котрі знаходяться на “периферії глобалізації”, можуть бути взагалі поза процесом суттєвої модернізації. Точнісінько так, як в економіках патріархальних суспільств роль грошей і нині може виконувати золото або взагалі товарний обмін відбувається у формі бартеру.

До речі, саме подібне “відставання у розвитку” суттєвої основи національних грошей є, на нашу думку, однією з головних причин поширення в даних країнах явища “доларизації” — тобто заміщення національних (“відсталих”, неліквідних) грошей іноземними валютами як у міжнародних розрахунках, так і в інших сегментах виконання грошима своїх функцій. Така реальність спонукає до наукового аналізу процесів подальшої еволюції грошей, який стає дедалі актуальнішим і набуває практичного значення з точки зору аналізу можливості й необхідних кроків, спрямованих на

приєднання національних грошових систем до процесу глобальної еволюції грошей як економічної категорії.

МОДИФІКАЦІЯ ВАРТІСНОЇ ОСНОВИ ГРОШЕЙ

Суть і природа грошей — це питання, які серед експертів вважаються “економічною квадратурою кола”. Вони вже давно є предметом роздумів економістів і не випадково англійський політик Вільям Гледстоун ще у XIX столітті говорив, що “навіть любов не звела з розуму більшої кількості людей, ніж мудрування з приводу природи грошей”. Тривали ці дискусії і протягом XX століття, однією з останніх стадій цього дискурсу була наукова полеміка щодо економічної ролі золота в сучасних умовах. Його логічним результатом став висновок про демонетизацію золота і перехід сучасних економік до кредитних грошей. Наслідком цього стало те, що, як зазначив з приводу закликів щодо повернення до золотого стандарту професор Чиказького університету А.Кашіап (Anil K. Kashyap): “Я не знаю жодного економіста з серйозною репутацією, який би думав, що це мудра ідея, але вона має велику політичну привабливість” [5].

Саме “політичною привабливістю”, на мою думку, керуються ті з українських економістів, які знову висувують “гіпотезу про повернення до принципів золотого стандарту”, “корисності відповідного діалогу” щодо якої “не заперечує” проф. А.Гальчинський. Я теж би не заперечував проти діалогу за умови, що нові адепти “золотого стандарту” хоча б озналилися з фундаментальними працями з цього питання та перебігом і результатами дискусії, котру вели представники Московського фінансового інституту (“храму традиціоналізму”, як його з цього приводу назвала професор Університету Париж 1 Пантеон-Сорбонна М.Лавінье) [6, с. 7] та Інституту світової економіки та міжнародних відносин АН СРСР — “палацу модернізму”.

Такий розподіл сторін, звісно, досить умовний, оскільки в дискусії активну участь брали представники й інших наукових шкіл, зокрема, проф. А.Гальчинський. На мою думку, його найбільшим внеском на той час була ідея щодо появи принципово нової функції грошей — функції інтернаціональної міри вартості, а тому “...чим всебічніше громадський обмін зумовлений інтернаціональними зв’язками,

тим більше зникає національний характер функціонування грошей в їх основній якості — функції міри вартостей” [7, с. 126]. Під час тієї наукової дискусії, нам доводилося визнати, що ця концепція не позбавлена певної логіки, але в цілому, як здавалося, спиралася на цілком штучну основу, котра досить різко відрізнялася від реальної дійсності [8, с. 79]. Але за понад три десятиліття, що минули з того часу, у світовій економіці відбулися значні зміни саме в напрямі інтернаціоналізації фінансових систем (за сучасною термінологією — глобалізації), які хоча і не привели до створення єдиного світового ринку, але суттєво наблизили його появу. Таким чином, “світова вартість” уже помітно впливає на ціноутворення та грошовий обіг. Зокрема, результатом такого впливу стає падіння світових цін на товари традиційного експорту (завдяки домінуванню країн із низькими витратами виробництва, але високим рівнем іноземних інвестицій).

Якщо ми поглянемо на стан грошового обігу у світовому масштабі, то побачимо, що грошова маса на національних ринках дедалі частіше “протистоїть” товарній масі не національного, а світового ринку (яка, відповідно, має “світову вартість”). За таких умов навіть значне зростання емісії національних грошей не призводить до адекватної інфляції, оскільки у світовому масштабі подібне зростання не має суттєвого впливу. І тому активна емісійна політика центральних банків промислово розвинутих країн не призводить до очікуваного зростання темпів інфляції, а в багатьох випадках бачимо навіть дефляцію.

Я згадав цю давню думку професора А.Гальчинського не лише для того, щоб віддати належне його науковій прозорливості, а й щоб звернути увагу на те, що така зміна у функції міри вартості (яка є визначальною для грошей як економічної категорії) також є наочним свідченням його нинішньої думки стосовно того, що “втрачаючи всезагальну вартісну основу, свою уніфіковану монічність, гроші набувають статусу автономної грошової одиниці (single monetary unite), стають структурно гетерогенними” [1, с. 6]. Таким чином, можемо зробити висновок про те, що в певному сенсі гроші вже давно гетерогенні. І справа не лише у розвитку їх “інтернаціональної вартості”. Адже будь-яку свою функцію гроші виконували в різних суспільствах і на різних історичних етапах за умов різ-

них економічних та суспільно-політичних відносин. І при цьому з різним ступенем повноти й функціональної всеосяжності.

Гроші в суспільстві, в якому можна купити будь-яке знаряддя виробництва (включно із “живим знаряддям”, тобто рабами), в якості економічної категорії (тобто матеріалізованих суспільних відносин) різко відрізняються від грошей не лише соціалістичного суспільства (у широкому його розумінні, тобто не лише “адміністративної економіки” на зразок СРСР, а й багатьох ринкових економік у країнах зі значним втручанням держави). Згадаймо мною вище кредитні гроші також мають різну кількість і якість кредитних компонентів — залежно від рівня розвитку кредитних відносин (а з інституціональної точки зору — кредитно-фінансових систем) у тому чи іншому суспільстві. Тобто гроші, які за визначенням є формою поєднання усіх своїх функцій (таким чином вони — гомогенні), при детальному вивченні дійсно виявляються “композиційним матеріалом” з гетерогенною структурою. Це фактично “атом” економіки, який насправді має складну та рухливу (змінну) структуру.

Оскільки ми занурилися до мікrorівня “атомів”, то необхідно звернути увагу на тезу щодо “прогресуючої дематеріалізації економіки”. Свого часу автор детально досліджував нові грошові інструменти і розрахункові системи, які тоді були для нас, швидше, науковою фантастикою, а тепер стали елементом повсякденного життя — електронні гроші,дебетові картки, системи домашнього банкінгу тощо [9]. Результатом наукових розвідок став висновок щодо “дестафізації грошей” — тобто втрати ними речової форми (від англ. *stuff* — річ, предмет), оскільки більш милозвучна “дематеріалізація”, на думку моїх колег, недостатньо точно відображала суть явища: адже гроші не зникали і не переміщувалися у світ “ідеальних уявлень”, а лише змінювали свою матеріальну форму відповідно до загальних технологічних тенденцій.

Пізніше ми дізналися про аналогічні висновки інших дослідників, які зазначали, що “...у процесі триваючої еволюції грошей здається, що долар США зрештою стане абстрактною одиницею валюти без конкретного втілення в металі або на папері. Цей рух до абстрактної валюти стане ще складнішим унаслідок еволюції регіональних та глобальних ринків” [11,

с. 419]. Власне, так і сталося. Нині, розглядаючи всі форми *віртуальної, кібер- та інтернет-економіки*, я б не говорив про їх дематеріалізацію, пам'ятаючи, про те, що “електрон так само невичерпний, як і атом”, і матерія нікуди не зникає. Але важливішим, аніж філологічні нюанси для мене є розуміння того, що сучасна віртуалізація (або дематеріалізація) економіки не означає заперечення всіх попередніх форм економіки, а також визнання того, що в просторі сучасної економіки “розміщується і сфера матеріального виробництва” [1, с. 5].

Весь цей процес дематеріалізації грошей є фактично поповненням економічного комплексу новим, п'ятим укладом, який уже “підштовхується” шостим укладом, або хвилею. І це при тому, що попередні уклади нікуди не зникли, а в багатьох країнах (в Україні також) — залишаються визначальними. Цілком логічно, що професор А.Гальчинський зауважує з цього приводу: “...Конститууючою основою товару мережевого ринку стає не гранична і навіть не трудова, а **інформаційна вартість**” [1, с. 6]. Можемо з ним цілком погодитися за умови визнання того факту, що ані трудова, ані гранична вартість при цьому не зникають, а просто відповідно до теорії ендогенного розвитку [12, с. 112–117] знання та інформація стають дедалі значущішими в тому “композиційному матеріалі”, яким за формою є гроші, залишаючись за своєю суттю гомогенною категорією — єдністю всіх своїх функцій, у якій нові елементи не витісняють і не замінюють своїх попередників, а лише поступово модернізують внутрішню структуру, пристосовуючи гроші та механізм виконання їхніх функцій до реалій сучасної економіки.

НОВІ ГРОШОВІ УТВОРЕННЯ

Аналізуючи питання про процес позабанкової самолегітимізації грошових форм, утвердження їх чинності через ексклюзивні емісійні механізми, про гроші, що у своєму обігу не гарантуються авторитетом держави” [1, с. 7], необхідно ще раз нагадати про кредитну основу сучасних грошей, які, на нашу думку, базуються на тому, що кредитні відносини в умовах глобальної економіки набули загального та всеохоплюючого характеру, а рух кредиту є основою обігу кредитних грошей. Враховуючи це, слід розглядати і зазначений професором А.Гальчинським процес.

Як вважає наш російський колега Д.Гогохія, “тенденції, які склалися у фінансовій сфері в економічно розвинутих країнах після скасування Бреттон-Вудських угод¹, наочно засвідчують те, що пропозиція грошей у сучасному ринковому господарстві формується на більшому рівні, ніж вважалося раніше, *ендогенно*, тобто створюється зусиллями суб'єктів приватного сектору в особі промислових корпорацій та кредитних організацій” [13, с. 138]. У зв'язку з цим не тільки не зникає, а час від часу активізується ідея вільної емісії грошових знаків (*free banking*). У різних місцях світу виникають свої місцеві, або комунальні “валюти”², навіть незважаючи на те, що їх сучасний ініціатор Бернард Нотхаус (Bernard von NotHaus) визнаний судом штату Північна Кароліна (США) винним у створенні “Долара Свободи” (The Liberty Dollar). Йому загрожує 15 років ув'язнення “за розповсюдження незаконної валюти” та ще 5 років — за “таємний заколот проти США”. Держава, якій юридично належить право монетної регалії, розцінила такі новації, як “внутрішню форму тероризму”. І це попри ствердження Нотхауса, що він “...ніколи не мав на увазі, що “Долар Свободи” використовуватиметься як законний засіб платежу. Він сказав, що створив його як “приватну добровільну валюту” для тих, хто здійснює бізнес поза сферою урядової компетенції” [14]. Але уряд (і влада в цілому) не залишили цю “валюту” поза своєю увагою.

Спроби введення в обіг власних валют або умовних розрахункових одиниць здійснювалися в різних країнах (у тому числі й в Україні³), а останнім часом — у міжнародних електронних мережах. У деяких країнах центральна влада категорично за-

перече проти цього, вважаючи, що емісію кредитних грошей можуть здійснювати лише банки (Україна) або в цілому кредитні установи (Росія). У деяких державах коло таких установ ширше, зокрема, в ЄС право емісії мають Інститути електронних грошей (Electronic money institutions, ELMI).

Грунтовний аналіз цього явища було здійснено нещодавно в Інституті економічних досліджень та політичних консультацій [15], тому дозволимо собі в цьому випадку обмежитися висновком про те, що електронні форми грошей, які емітуються в процесі здійснення операцій кредитними установами (кредитні гроші) у порядку, встановленому та контролюваному відповідними органами нагляду (монетарною владою), насправді є квазі-грошима. Тобто всі ці внутрікорпоративні, регіональні та мережеві розрахункові одиниці, які функціонують у межах певного вузького кола користувачів (що дає підстави назвати їх “сектантськими грошима”), врешті-решт є лише похідними від справжніх кредитних грошей. Можемо навіть сказати, що за своєю природою вони нагадують “фантики”, на які діти обмінюють між собою солодощі та іграшки, придбані їхніми батьками за справжні гроші.

Це прояв вельми цікавого явища суспільного спротиву принципу В.Беджота (Walter Bagehot) — він поклав початок емісійній монополії центральних банків: “Гроші не будуть управляти самі собою”. Втім, “розширення позабанкової функціональної мережі грошей” унаслідок причин, зумовлених їхнім існуванням у межах простору функціонування кредитних грошей, на нашу думку, не може самостійно забезпечувати відповідної трансформації додаткового потенціалу ліквідності в кредитну форму зростання” [1, с. 7]. Саме тому це необхідне (з чим не можемо не погодитися) завдання повинні будуть виконувати традиційні емісійні інститути. Над чим їх керівники повинні замислитися.

Не можемо залишити поза увагою і дуже цікаву тему взаємовідносин між категоріями “гроші” та “капітал”, а насамперед — поняття “капітал як гроші”, які є, на думку професора А.Гальчинського, “специфічною формою світових грошей” [1, с. 8]. Питання співвідношення між категоріями “гроші” та “капітал” теж порушується не вперше: можемо віднести його до так званих “вічних питань”. У зв'язку

¹ Так в оригіналі [13]. Напевно, автор має на увазі зміни до Угоди про МВФ (“Статуту МВФ”), внесені під час Кінгстонської наради у 1980 році, оскільки формально Бреттон-Вудські угоди (щодо створення МВФ та Світового банку), звісно, не були скасовані.

² Найефективнішим серед регіональних платіжних засобів залишається баварський хімгауер (Chiemgauer). Нині хімгауерами розраховується понад 600 підприємств, серед яких перукарні, страхові компанії, комп'ютерні салони та супермаркети. У місті Траунштейн на них можна купити газети і продукти, в цих одиницях працівники можуть отримувати зарплату. У 2006 році хімгауерами було оплачено товарів і послуг на 1.5 млн. євро.

³ Насамперед згадаймо умовну розрахункову одиницю одін (одиниця інвестування), яка багато років використовується банком “Аркада”. У 2010 році в Україні з'явилася перша легальна система електронних грошей Манексі (MoneXy), трохи пізніше — Глобал Мані (GlobalMoney).

з цим маємо підстави констатувати, що ані світова, ані вітчизняна економічна наука нині так і не мають хоча б якогось однозначного або загальноприйнятого визначення поняття категорії “капітал”. Найзагальніше трактування полягає в тому, що капітал — це якесь благо, добро (і не тільки гроші), яке дає змогу в майбутньому отримати (або систематично отримувати) прибуток, тобто збільшити це саме добро. Така спроможність, власне, і вважається головною характерною рисою, своєрідним “ідентифікаційним кодом” капіталу.

Послуговуючись сучасною термінологією, можемо констатувати, що “капітал” — це категорія ринкової економії. По суті, ринок є доміантною формою економічного капіталу. Компанії просто обирають оптимальний варіант своїх дій в умовах ризику та невпевненості, коли основні результуючі параметри діяльності визначаються поза безпосереднім впливом економічного суб’єкта після завершення виробничого процесу.

Стосовно грошового капіталу, то К.Маркс лише згадував про якусь “грошовоподібну”, або “огрошовлену” його форму (*moneyed capital*), але вже Р.Гільфердинг присвятив ціле дослідження вивченню “фінансового капіталу” [16] і, як вважається, передбачив стрімкий розвиток ринків капіталу у ХХ столітті. Втім, як наголошував відомий російський учений-економіст О.Хандрюєв, “ототожнення кредитних грошей із капіталом є, на нашу думку, теоретично помилковим узагальненням реального посилення взаємозв’язку грошового та кредитного обігу”. Але при цьому визнавав, що “у процесі свого розвитку кредитна форма грошей щільно зростається з рухом позичкового капіталу” [17, с. 156].

Звісно, що останнім часом зміни механізму функціонування глобальної економіки призвели, на нашу думку, до подальшого розвитку економічної категорії “капітал” (який не розглядається спеціально в статті професора А.Гальчинського), а також категорії “гроші”. Сподіваємось у майбутньому повернутися до ґрунтового аналізу цих процесів.

СИНЕРГЕТИЗАЦІЯ ВАЛЮТНИХ ВІДНОСИН

Можемо повністю погодитися з позицією професора А.Гальчинського в тому, що “проблеми оновлення механізмів валютних

регуляцій необхідно вирішувати не з оберненим у минуле до Бреттон-Вудса обличчям, а в площині вдосконалення Ямайської валютної системи” [1, с. 9]. А для цього необхідно зрозуміти логіку розвитку світової валютної системи та ідентифікувати його основний напрям. Даному питанню нами було присвячено досить ґрунтовний аналіз [18], результатом якого стали викладені нижче висновки.

Етапи генези сучасних грошей можемо уявити у формі спіралей:

— від **численності** варіантів товарообміну — через виділення нечисленних товарів-еквівалентів — до виникнення **єдиного** монопольного товару-еквівалента (металевих грошей);

— від **численності** металів та їх сплавів для виготовлення грошей (мідь, електр, срібло, золото) — через біметалічний стандарт — до **єдиного** золотомонетного стандарту;

— від конвертованості у золото **багатьох** валют — через золотозлитковий та золотодевізний стандарт — до **єдиної** валюти, що обмінювалася на золото (долар США)...

Якщо ж проаналізувати глобалізаційні процеси у валютних відносинах останніх років та десятиліть з точки зору гегелівської діалектики, то можемо зробити висновок про те, що на черговому **витку спіралі** розвитку здійснюється **перехід кількості (від багатьох розрахункових валют до єдиної) в якість**: відбувається процес створення “глобальних грошей”, які відображають принципово нові соціально-економічні відносини на теренах світового економічного простору. Їх поява може знаменувати собою результат **боротьби та єдності протилежностей** — **єдиного світового монопольного товару-еквівалента (золотих грошей) та різнорідних знаків кредитних і фідуючарних (паперових) грошей окремих урядів та центральних банків**, — які через **заперечення заперечення** (різні “національні” гроші заперечують світові та єдині у своїй матеріальній формі золоті гроші, а потім уже єдина світова валюта заперечує різні “національні” валюти) приходять до **єдиної світової валюти, котра базується на всеохопності кредитних відносин у сучасному світі**.

Наскільки цей етап генези єдиної світової валюти буде тривалим, нині сказати практично неможливо, оскільки відбувається він із нестабільною швидкістю та за різними (іноді протилежно спрямованими) векторами. Для появи світової валюти як результату емісійної діяльності єдиного

світового центрального банку в класичному розумінні (назвемо це “адміністративним варіантом”) необхідна також наявність єдиного світового уряду, що у найближчій перспективі є утопією. Можливим залишається інший, “ринковий варіант”: коли в результаті “кристалізації”, яка відбувається у суміші міжнародних валютних відносин (національні, регіональні, міжрегіональні, загальносвітові) створюються супервалюти (валюти провідних економічних держав — як долар США або “інтеграційні валюти” — як євро), ринкова взаємозалежність яких може поступово привести до їх злиття (“амальгамації”, якщо використовувати хімічну термінологію) в єдину валюту.

Інші дослідники цієї теми також визнають, що “аналіз “парадокса Тріффіна”, а також врахування специфіки сучасних грошей та грошових систем дають підстави зробити висновок, що створення в рамках сучасної національно-державної організації світу єдиної валюти є надзвичайно складним і неоднозначним процесом. З практичної точки зору це можливо тільки за умови існування світового уряду та світового центрального банку... Проте навіть у такій ситуації вони зможуть функціонувати тільки як доповнення до використання основних резервних валют, а в грошових системах окремих країн будуть домінувати національні грошові одиниці” [19, с. 29].

Але це, серед іншого, вимагатиме й реформи МВФ, про яку згадує професор А.Гальчинський. На нашу думку, принципи функціонування такої міжнародної фінансової організації потребують окремого обговорення. □

Література

1. Гальчинський А. Гетерогенізація системи грошових відносин: парадигма перспективи // Вісник Національного банку України. — 2012. — № 7. — С. 4–10.
2. Пезенти А. Очерки политической экономики капитализма. Т. 1. — М.: Прогресс, 1976. — 839 с.
3. Усоскин В.М. Теории денег. — М.: Мысль, 1976. — 228 с.
4. Шаров О.М. Криза парадигми світової економічної системи (грошово-валютні аспекти) // Економічний часопис-XXI. — 2013. — № 1–2 (1). — с. 49–52.
5. Freeland Ch. Economists, consensus and crisis // International Herald Tribune. — 2013. — Jan. 11. — P. 2.

6. Rémy A. *Un retour à l'or?: analyses soviétiques sur le système monétaire international / préface de Marie Lavigne.* — Paris: Economica, 1985. — 148 p.

7. Гальчинский А. Механизм реализации функции меры стоимостей // *Мировая экономика и международные отношения.* — 1980. — № 7. — С. 119–128.

8. Шаров А. Н. *Эволюция денег при капитализме.* — М.: Финансы и статистика, 1990. — 139 с.

9. Шаров А. Н. *Развитие средств обращения в условиях современного капитализма // Мировая экономика и международные отношения.* — 1982. — № 11. — С. 134–139.

10. Шаров А. Н. *Развитие “банков-*

ской технологии” // США: ЭПИ. — 1986. — № 9. — С. 85–92.

11. Khan A. *The Evolution of Money: A Story of Constitutional Nullification // University of Cincinnati Law Review.* — 1999. — Winter, vol. 67, No. 2. — P. 393–444.

12. Gilpin R. *Global Political Economy. Understanding the International Economic Order.* — Princeton University Press, 2001. — 423 p.

13. Гогохия Д. *Деньги и рынок // Вопросы экономики.* — 2012. — № 1. — С. 127–141.

14. Feuer A. *Prison May Be the Next Stop on a Gold Currency Journey // The New York Times.* — 2012. — Oct. 24.

15. Наumenко Д., Кравчук В., Глибо-

вець А. *Електронні гроші в Україні / Аналітичний звіт.* — К.: Альфа-ПІК, 2012. — 64 с.

16. Гильфердинг Р. *Финансовый капитал* — М.: Соцэкгиз, 1959. — 508 с.

17. Хандруев А. А. *Деньги в экономике современного капитализма* — М.: Мысль, 1983. — 207 с.

18. Шаров О. М. *Глобалізація валютної системи // Журнал європейської економіки.* — 2007, грудень. — Т. 6 (№ 4). — С. 432–454; 2008, березень. — Т. 7 (№ 1). — С. 76–93.

19. Миценко С. *Протиріччя сучасних грошових систем і шляхи їх подолання // Вісник Національного банку України.* — 2012. — № 8. — С. 24–29.

Університет банківської справи Національного банку України оголошує прийом вступників

Університет банківської справи Національного банку України (м. Київ) IV рівня акредитації у складі Інституту магістерської та післядипломної освіти, Львівського, Харківського, Черкаського інститутів банківської справи оголошує у 2013 році прийом вступників на підготовку фахівців з вищою освітою за такими освітньо-кваліфікаційними рівнями, напрямками підготовки, спеціальностями, формами навчання:

Напрями підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра на денній та заочній формах навчання:

- ❖ 6.030508 фінанси і кредит
- ❖ 6.030509 облік і аудит

Напрями підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра на денній формі навчання:

- ❖ 6.030502 економічна кібернетика
- ❖ 6.030505 управління персоналом і економіка праці

Термін навчання – 4 роки

Спеціальності підготовки та перепідготовки (на основі повної вищої освіти) фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста:

- ❖ 7.03050801 фінанси і кредит
- ❖ 7.03050802 банківська справа
- ❖ 7.03050901 облік і аудит

Терміни навчання – 1 рік (підготовка), 2,5 року (перепідготовка)

Спеціальності підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня магістра на денній та заочній формах навчання:

- ❖ 8.03050801 фінанси і кредит
- ❖ 8.03050802 банківська справа
- ❖ 8.03050901 облік і аудит

Спеціальності підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня магістра на денній формі навчання:

- ❖ 8.03050201 економічна кібернетика
- ❖ 8.03050501 управління персоналом і економіка праці

Термін навчання – 1,5 року

Спеціальності підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня магістра на денно-заочній формі навчання:

- ❖ 8.18010016 бізнес-адміністрування
- ❖ 8.18010014 управління фінансово-економічною безпекою

Термін навчання – 2 роки

Фінансування підготовки фахівців здійснюється за рахунок коштів Національного банку України, юридичних та фізичних осіб.

Контакти приймальної комісії Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ):

Сможенко Тамара Степанівна — ректор, голова приймальної комісії УБС НБУ (м. Київ);
конт. тел. (044) 462-53-05;

Меда Наталя Степанівна — відповідальний секретар приймальної комісії УБС НБУ
(м. Київ); конт. тел. (044) 425-04-08.

Інтернет-сайт: www.ubs.gov.ua

Контакти відбіркових комісій інститутів Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ):

Інститут магістерської та післядипломної освіти
м. Київ, вул. Білоруська, 17. Тел: (044) 483-18-95.
E-mail: pk@ubs.gov.ua

Львівський інститут банківської справи
м. Львів, просп. Шевченка, 9. Тел: (032) 297-72-14.
E-mail: vk@lbi.wubn.net

Харківський інститут банківської справи
м. Харків, просп. Перемоги, 55. Тел: (057) 338-55-81.
E-mail: pk@khibs.edu.ua

Черкаський інститут банківської справи
м. Черкаси, вул. В.Чорновола, 164. Тел: (0472) 71-99-42.
E-mail: pk@cibs.ck.ua

Наталія Пантелєєва

Кандидат технічних наук, доцент,
докторант Університету банківської справи
Національного банку України (м. Київ)

Полівекторність інновацій роздрібного банківського бізнесу: реалії сьогодення

Визначено основні напрями та специфіку впровадження інновацій у роздрібному банківському бізнесі, проаналізовано сучасні інноваційні тенденції в європейських банках. Розглянуто особливості інновацій роздрібного банкінгу за такими напрямками: продукти, канали продажів і взаємовідносини з клієнтами.

Determined are main directions and peculiarities of the implementation of innovations in retail banking business. Analyzed are modern innovation trends in European banks. Considered are specific features of retail banking by the following directions: products, sale channels, and customer relationship.

Ключові слова: інновації, роздрібний банківський бізнес, банківський рітейл, соціальний банкінг.

Key words: innovations, retail banking business, banking retail, social banking.

Роздрібний банківський бізнес є одним із напрямів у індустрії фінансових послуг, джерелом залучення недорогої ліквідності й високої прибутковості за умови гнучкого управління з поправкою на ризик. Інновації роздрібного банківського бізнесу здебільшого визначаються сучасними тенденціями, які характерні для ринку фінансових продуктів і послуг. Висновки Європейської асоціації фінансового менеджменту і маркетингу (EFMA) засвідчують, що незважаючи на фінансову кризу, кількість банків, які вважають інновації важливим фактором зростання й ефективності, збільшується. Цього дотримувалися у 2009 р. 78% , а у 2011 р. — вже 93%. При цьому 37% банків мають чітку інноваційну стратегію, а 73% прагнуть керуватись інноваційними підходами на внутрішньому ринку.

Роздрібний ринок безперервно динамічно розвивається, еволюційно змінюючи взаємовідносини банків і клієнтів, що відповідно впливає на спектр продуктових пропозицій, концепцію комунікації та канали просування продуктів і послуг. Закінчився

період залучення значної кількості клієнтів для формування клієнтських баз, коли їх кількість переважала якість. Натомість триває залучення широких цільових груп клієнтів — активно розвиваються комунікації за сегментами, відбуваються злиття та поглинання тощо. Розпочинається період утримування важливих клієнтів за допомогою автоматизованих програм взаємодії, програми лояльності, кобрендингу та в інший спосіб. У перспективі слід очікувати формування лояльної клієнтської бази та “виховання” банками власного клієнта через безпосередній контакт із ним, а також шляхом урахування стилю життя клієнта, його вподобань, підтримки та розвитку бренда взаємодії з банком тощо. Таким чином клієнто-орієнтований вектор визначає новий напрям — від масового ринку продуктів до персонального ринку відносин шляхом партнерства й орієнтації на потреби конкретного клієнта, від позиції продукту до персонального фінансового пакета. При цьому успіх банку визначатимуть: якісний продукт, мотивовані співробітники, необ-

хідні партнери, клієнти, які довіряють установі та персональні інформаційно-комунікаційні технології.

Відповідно змінюються й тенденції роздрібного бізнесу:

— **у каналах продажів** — триває їх постійний розвиток, наближення до споживача, адаптація фронт-офісу до очікувань споживача, вдосконалення його функціонування як бізнес-процесу обробки кредитних або депозитних заявок клієнта, підвищення попиту на самообслуговування та використання мобільних технологій, поширення банківських карток як засобу доступу до всіх банківських продуктів;

— **у комунікаціях просування продуктів і послуг** — удосконалюється реклама управління репутацією, розвивається побудова довгострокових відносин, персоналізація і взаємовигідне співробітництво, кобрендингові програми крос-продажу банківських продуктів тощо;

— **в інформаційних технологіях як основі бізнесу** — поглиблюється інтеграція продуктів, розширюється дистрибуція, тривають розвиток каналів

комунікації зі споживачем, інтеграція продуктів і сервісів у форматі 365 × 7 × 24, для клієнта формується пакетна пропозиція індивідуального продукту, вдосконалюється автоматизація.

Отже, прагнення банку досягти максимального ефекту стабільної прибутковості нерозривно пов'язане з клієнтом:

- банківські продукти і послуги спрямовані на задоволення прагнень та очікувань клієнтів;

- бренд впливає на довіру, міру визначеності, ступінь ризику та спокою клієнта;

- рівень сервісу – на формування та закріплення прихильності клієнта на певний час;

- витрати – на цінову політику та її прийнятність для клієнта. Все це визначає основні інноваційні напрями роздрібного бізнесу.

Аналіз останніх наукових розробок свідчить про те, що вітчизняні та зарубіжні вчені приділяють велику увагу розкриттю теоретичних основ і практиці впровадження інновацій у банках. Теоретичні аспекти банківських інновацій досліджували такі зарубіжні вчені: Ф.Абромсон, С.Анікеєв, О.Голосов, А.Грязнова, Л.Дансон, Р.Джозлін, Є.Жуков, М.Калістратов, В.Колесніков, Х.Кроксфорд, Л.Кролівецька, К.Скіннер, А.Яблоновські та інші. Дослідження в цьому науковому напрямі в останні роки з'явилися і в Україні. Це праці О.Александрова, І.Гончарової, А.Єпіфанова, С.Єгоричевої, С.Ілляшенка, С.Кубіва, Н.Маслової, В.Міщенко, А.Мещерякова, І.Парасій-Вергуненко, Л.Романенко, І.Сала, І.Спіцина, Я.Спіцина, О.Христофорової, О.Штейн, Н.Шульги, Л.Шульгіної та інших науковців.

Мета нашого дослідження полягає у визначенні основних світових тенденцій розвитку роздрібного банківського бізнесу. В ньому також подано характеристику інновацій банків за такими напрямками: продукти, канали продажів і взаємовідносини з клієнтами.

Створити новий ринок, витіснити домінуючу бізнес-модель або технологію спроможні лише радикальні інновації, але для роздрібного банкінгу вони не характерні. Європейські банки (приблизно 54%) надають перевагу роботі над стратегічними й інкрементальними інноваціями, банки Росії та країн СНД – інкрементальним. Банківській галузі, на противагу

іншим, не властиві стратегічні ризики, адже зміни плануються і розвиваються поступово. Інновації здебільшого запроваджуються автономно, надаючи послідовникам час для їх прийняття без суттєвого ризику. Крім того, з боку споживача спостерігається слабкий попит на унікальну продукцію і послуги, що є головною причиною впровадження інкрементальних інновацій у роздрібному банкінгу.

Серед банків уже визначилися лідери-новатори та їх послідовники, проте жоден із них не є настільки значущим, аби суттєво впливати на ринок. Спостерігається входження інноваційних стартапів переважно на ринках Центральної та Східної Європи, Росії та країн СНД. Зокрема, показовими є турецький Ікономі Бенк (Economy Bank), польський Аліор Банк (Alior Bank) та “Російський стандарт” (Русский стандарт). За результатами самооцінки щодо рівня інновацій у продуктах, каналах їх розповсюдження, а також взаємовідносин із клієнтами, цей рівень як високий оцінюють 54% банків Центральної та Східної Європи, а також Туреччини; 48% – у Західній Європі, 28% – у Росії та країнах СНД.

Інноваційність банків Центральної та Східної Європи пояснюється типовими причинами, серед яких:

- зацікавленість відносно молодого населення у використанні нових технологій (Туреччина – 44% населення, Франція та Польща – 31%, Україна – 28%);

- залучення клієнтів на ринках, де спостерігається збільшення кількості і частки проникнення у фінансовий ринок банківських продуктів;

- прагнення до розширення присутності банківських продуктів на ринку за рахунок його масштабу при їх мінімально можливій вартості, на що впливає поширення Інтернету (Франція – 51%, Іспанія – 59%, Польща – 44%, Туреччина – 33%, Україна – 23%, Росія – 21%) та мобільного зв'язку (Франція – 93%, Іспанія – 112%, Польща – 109%, Туреччина – 89%, Україна – 121%, Росія – 133%) [1].

Основними бар'єрами на шляху розробки та втілення інновацій є такі:

- упровадження інформаційних систем відбувається одночасно в умовах прагнення отримати прибутки і необхідності скорочення витрат;

- у фінансовому секторі дефіцит інвестицій;

- інноваційних ідей бракує у сек-

торах, де високий вплив має регулювання.

При цьому дефіцит інвестицій не є критичним або визначальним фактором. Незважаючи навіть на фінансову кризу, істотного скорочення обсягів інвестицій у інновації не відбулося. Адже удосконалення роботи банків і підвищення ефективності забезпечують саме інноваційні ідеї. Банки інвестують у людський капітал, розширюють співпрацю із зовнішніми партнерами, зокрема – з компаніями, які спеціалізуються в інших сферах діяльності. Таким чином банки поєднують синергію можливостей і технологій та залучають своїх клієнтів до розробки нових продуктів.

ІННОВАЦІЇ В ПРОДУКТАХ

Для розробки і втілення продуктивних інновацій найважливішими факторами (з урахуванням регіональної приналежності європейських банків у порядку значущості) є такі:

- для *Західної Європи* – персоналізація, ціна, пакетування, технологія;

- для *Центральної та Східної Європи* – персоналізація, пакетування, ціна, технологія;

- для *Росії та країн СНД* – технологія, пакетування, персоналізація та ціна [2].

Тенденції розвитку ринку депозитних продуктів можемо простежити на таких інноваціях. Банк Каха Мадрид (Caja Madrid, Іспанія) впровадив депозит Баррілете Косміко (Barrilete Cósmico або Cosmic Kite), назва якого збігається із назвою банківської футбольної команди. У формі футбольної гри через веб-сайт, онлайн-відео та за допомогою радіо клієнтам розповідають про новий продукт, таким чином залучаючи футбольних фанів і прищеплюючи політику лояльності. Ця кампанія забезпечила залучення депозитів на 114% від запланованого рівня [3]. Фінансові інститути Франції, зокрема банк Лео Креді Ліоне (Le Crédit Lyonnais, LCL) впровадили на ринку перший гнучкий тариф, за яким клієнти мають змогу інтерактивно сформувати власні банківські продукти відповідно до своїх реальних потреб, при цьому вони також мають змогу отримати консультацію онлайн або у відділенні банку та знижки до 20% на комплекс продуктів і послуг. Такий підхід сприяє персоналізації, інтерактивності та ціновій про-

зорості банківських послуг [4]. Продуктом, що орієнтований на персоналізацію, є гнучкий іпотечний кредит від італійського банку Унікредит (Unicredit), який дає можливість клієнту змінити, наприклад, процентну ставку або збільшити іпотечний термін, використати гнучкий графік або дострокове погашення боргу.

У 2007 році великі іспанські банки Банкінтер (Bankinter), Банко Популар (Banco Popular), Кайха Галісія (Caixa Galicia), Банкаха (Bancaja), Кахамар і Банесто (Cajamar у Banesto) запропонували амбіційний продукт грошового переказу Хал Кеш (HalCash), що дає змогу користувачу надіслати кошти на мобільний телефон та зняти їх через банкомат (Automated teller machine, АТМ) без наявності картки або навіть не будучи клієнтом банку. Цей продукт створили в результаті пошуку альтернативи банківській картці. Він став утіленням ефективної реалізації від інвестицій у технології та взірцем поєднання різних каналів зв'язку. Нині грошові перекази за цією технологією активно використовуються в банках Іспанії та поширюється в інших країнах Європи [5].

Ще одним прикладом є модель мобільних Р2Р-платежів¹, яка за результатами досліджень Ей.Бі.Ай. Рісоч (ABI Research) не мала попит у абонентів із розвинених країн світу, зокрема через наявність широкої мережі банкоматів для проведення традиційних Р2Р-трансакцій. Найбільшого поширення цієї технології варто очікувати в країнах Африки, Азії та Латинської Америки [6]. Цей продукт пропонують Фьост Нешнел Бенк (First National Bank) у Південно-Африканській Республіці та турецький банк Акбанк (Akbank). У 2011 р. близько 15% банків світу пропонували мобільні Р2Р і безконтактні NFC-платежі². Відповідно до прогнозів передбачалося, що протягом наступних трьох років їх кількість збільшиться відповідно до 61% і 64% [7]. Очікується, що до кінця 2013 року в більшості країн будуть остаточно запроваджені нові технології платежів. Аналітики прогнозують, що світовий обсяг ринку мобільних платежів у 2014 році зросте до 1.13 трлн. доларів США, а кількість користувачів — до 1.06 млрд.

¹ Платежі Р2Р (peer-to-peer) — інноваційна розробка, яка полягає у здійсненні безпосередніх розрахунків між користувачами. Дослівно — від користувача користувачу.

² Безконтактна технологія здійснення платежів, розроблена спеціально для мобільних пристроїв.

осіб за середньорічного темпу зростання відповідно 94.8% і 20.5%. При цьому в 2014 році частка NFC-платежів збільшиться до 32.8% (14.9% у 2009 р.), SMS-платежів — зменшиться до 58.7% (76.4% у 2009 р.) [8].

Серед інших продуктів найвагомішими нині є банківські пластикові картки. Оскільки практично всі банки пропонують своїм клієнтам послуги з карток міжнародних і національних платіжних систем, то їх уже важко розглядати як інноваційні проекти. Але банківська картка стала значною радикальною інновацією, що є визначальною для формування світового ринку банківського бізнесу, який із розвитком клієнтоорієнтованої стратегії й інфокомунікаційних технологій перебуває в новій інноваційній хвилі.

Необхідність упровадження сучасних підходів з метою підвищення прибутковості картокових операцій та зміцнення лояльності клієнтів засвідчила й фінансова криза 2008–2009 рр. Уповільнення економічного розвитку в країнах світу так чи інакше позначилося на картовому бізнесі, але, як свідчать аналітики, криза вплинула на картовий бізнес не так глибоко, щоб кардинально змінилися його цілі та завдання. Джордж Грір, голова департаменту кредитних карток Мастер Кард Європа (MasterCard Europe), наголошував, що за результатами 2009 р. спостерігалось кілька позитивних тенденцій: процес поширення на ринках платіжних карток Мастер Кард серед споживачів банківських послуг триває (збільшення використання випереджає зростання ВВП в Європі), також зростає кількість трансакцій із використанням карток у Європі (для Мастер Кард у середньому +7.9%) на тлі загального економічного спаду [9]. За даними компанії Віза Європа (VISA Europe), обсяги трансакцій за дебетовими картками у 2009 р. зросли на 10%, Інтернет-операцій за картками Віза (VISA) — на 37%, витрати за картками в торговельних мережах — на 3.7% порівняно з 2008 р. Рецесія призвела до того, що європейські споживачі стали дедалі частіше використовувати дебетові картки для розрахунків, а не збільшувати свої борги за кредитними картками, констатують експерти компанії Віза Європа.

У кризовий період загрозливою була ситуація щодо заборгованості американців за кредитними картками, стрімко зменшувалися виплати і зрос-

тала вартість кредитних рахунків. Так, нині у США активовано понад 600 мільйонів кредитних карток, 46% усіх американців систематично мають негативне сальдо балансу за кредитною картою, і в цілому борг за ними становить 798 млрд. доларів США. Внаслідок зменшення споживчого кредитування, застосування регулюючих заходів щодо процентних ставок, введення поправки Дербіна (максимальний розмір комісії інтерчейндж — 21 цент за дебетову трансакцію), галузь роздрібного банкінгу втратила 50 млрд. доларів США прибутку (за даними консалтингової компанії Новантас Ел.Ел.Сі., Novantas LLC).

Основними інструментами для підвищення продуктивності роздрібного банкінгу, на думку експертів, є [10]:

- реорганізація внутрішніх корпоративних структур і запровадження нових стратегій ціноутворення, тобто зміна пріоритетів для підвищення прибутку, а саме при встановленні відсоткових ставок і запровадженні зборів із власної структури витрат;

- спостереження за реакцією конкурентів на впровадження клієнтоорієнтованих продуктів, зміни цінової еластичності й відповідне реагування;

- поглиблення відносин із постійними клієнтами, насамперед шляхом консолідації споживчих кредитів (кредитні картки, автокредити тощо), збільшення лімітів кредитних ліній з одночасним зменшенням кінцевої вартості кредиту, розширення програм лояльності для іпотечних кредитів, накопичення пенсійних заощаджень;

- скорочення витрат — продуктивність праці в галузі зменшується на 5% щороку, найвитратнішою складовою роздрібного банкінгу є філії (наприклад, під впливом економічної ситуації і нормативних змін 27% філій у США є неприбутковими), тому завдання реструктуризації є важливими нині і в майбутньому. Значущою складовою цього процесу має бути усвідомлення реальних переваг відповідно до типу обслуговування за різними каналами банківської роздрібної мережі та он-лайн мереж.

Останнім часом іноземні банки надають особливу увагу дебетовим карткам, які раніше розглядалися як допоміжний інструмент формування кредитної історії фізичних осіб. Дослідження компанії Новантас Ел.Ел.Сі. свідчать, що дебетові картки для багатьох зарубіжних банків є дру-

гим за обсягом джерелом комісійних надходжень. Прогнозується, що темпи використання дебетових карток як зручного й ефективного засобу платежу до 2015 р. сягнуть 22% від усіх платіжних засобів порівняно з 12.5% у 2005 р. Значний потенціал і перспектива зростання дохідності ринку дебетових карток, а також вплив регулюючих органів зумовили більш зважений підхід банкірів і експертів до розробки продуктів цієї групи, а також мотиваційних програм для стимулювання та активації їх використання. Рівень конкуренції в цьому сегменті залежатиме від глибини впровадження інноваційних технологій платіжів у межах цільових груп клієнтів. Тому надзвичайно важливим для банківського менеджменту є знання та використання профілів, потреб, поведінки, джерел доходів клієнтів для забезпечення схвалення прийняття споживачами інноваційних банківських продуктів.

Дебетові картки стають корисним доповненням до звичних платіжних інструментів. Їх використанню сприяють масовий перехід до електронної торгівлі завдяки збільшенню кількості інтернет-користувачів, зменшення телекомунікаційних витрат, низька вартість технології радіочастотної ідентифікації, розширення мережі POS-терміналів. Проте для реалізації позитивного сценарію розвитку цього сегмента на теренах європейського роздрібного ринку необхідно врахувати економічні зміни і трансформації сучасних бізнес-моделей. Банки-новатори усвідомлюють значний потенціал у реалізації дебетових інновацій. Насамперед це додаткові винагороди, нові канали поширення продуктів, перспективні засоби для забезпечення доступу до послуг та встановлення індивідуальних критеріїв виконання платежів (клієнт, тип товару, місце, час тощо). Комбінація цих можливостей у нових платіжних продуктах сприятиме розширенню сервісу, створенню зручностей, гарантуванню безпеки та залученню нових клієнтів. Дебетові інновації сприятимуть зростанню надійності, безпечності переказів коштів між клієнтами, розвитку гнучкого управління, безготівкових розрахунків за сучасними технологіями, захисту ідентифікаційних даних тощо.

У країнах СНД розвиток карткового бізнесу розпочинався з дебетових карток (зарплатних проектів), тоді як у США — із перших кредиток банків. Обсяги дебетових карток у

пострадянських країнах значно перевищували кредитні, тому ситуація під час кризи не була критичною. Водночас простежувалися інші тенденції, пов'язані з падінням ділової активності, зокрема:

- зменшувалися обсяги грошового обігу за картковими рахунками внаслідок зменшення обсягів операцій або ліквідації підприємств;

- збільшувалися частки простроченої заборгованості за кредитними картками і картками з кредитним лімітом (наприклад, це стосувалося непогашених кредитних лімітів співробітників збанкрутілих будівельних компаній);

- зростала вартість кредитних рахунків, що обмежувало спроможність щодо відкриття населенням кредитних карток;

- зарплатні проекти поступово "переходили" у тіньовий сегмент ринку.

З метою підвищення активності тримачів платіжних карток банки почали змінювати стратегію: емітували картки з прив'язкою до депозиту або відкривали поточний рахунок під депозитний процент. Тобто пропозицію щодо використання депозитної пластикової картки (фактично це водночас дебетова картка й ощадний депозит) можемо вважати реакцією банків на мораторій щодо дострокового повернення вкладів.

Для того, щоб пластикові картки застосовувалися ширше, необхідна розвинута мережа їх прийому, постійне вдосконалення і впровадження передових карткових продуктів для розширення меж їх використання. До таких упроваджень можемо віднести:

- здійснення безготівкових розрахунків через банкомати (оплата послуг стільникового зв'язку, кабельного телебачення, комунальних послуг тощо);

- безакцептне списання грошей із картрахунків за послуги, що потребують щомісячної оплати;

- переказ грошей із рахунку на рахунок;

- можливість контролювати витрати за картою;

- віддалене використання засобів управління рахунками тощо.

Незважаючи на позитивну динаміку безготівкових платежів, кількість POS-терміналів у торговельній мережі, яких і так не вистачає, під час кризи ще зменшувалася. Водночас центральні банки країн СНД, у тому числі Національний банк України, прагнуть розвивати національну пла-

тижну інфраструктуру, особливо у сфері торгівлі та послуг [11].

ІННОВАЦІЇ У РОЗВИТКУ КАНАЛІВ ПРОСУВАННЯ ПРОДУКТІВ

Стимулюючими факторами розвитку інновацій у цьому напрямі є низький рівень щільності мережі банкоматів та високі витрати на її вдосконалення і підтримку функціонування. Це змушує банки зосереджувати свою інноваційну діяльність на впровадженні альтернативних каналів просування продуктів, а також нових форм організації діяльності банківських відділень.

Нову концепцію оформлення інтер'єрів для філій запропоновано Дойче банком (Deutsche Bank). Клієнти мають змогу отримувати професійну консультацію в конфіденційних, комфортних умовах у кожному відділенні цього банку в Європі. Інноваційні підходи та концепції щодо освітлення та оздоблювальних матеріалів акцентують увагу на різні зони обслуговування і забезпечують позитивний вплив інтер'єрів відділень на клієнтів [12].

Нагороду за інновації в каналах просування банківських продуктів у 2006 р., за версією журналу "Банківські нагороди" (The Banker Awards), отримали Вінко Ніксдорф (Wincor Nixdorf) і Барклеїз (Barclays) за успішне впровадження нових сенсорних кіосків у своїх відділеннях по всій Великобританії. Ці кіоски розширили функціональність Інтернет-банкінгу, клієнти можуть використати їх для управління своїми рахунками, а також з метою переказу коштів [13]. Найкращу практику використання таких кіосків продемонстрував другий за розміром приватний банк Акбанк у Туреччині. Термінали самообслуговування цього банку автоматизують увесь процес взаємодії клієнта з програмним додатком щодо отримання кредиту, кредитної картки, візи, продовження терміну договору, страхової послуги тощо [14, 15]. Із метою зменшення оперативних витрат при розширенні мережі відділень Банка д'Італія (Banca d'Italia), Тьокіш Ікономі Бенк (Turkish Economy Bank), Ай.Ен.Джі. Коммершел Бенкін (ING Commercial Banking) запроваджують відділення з обмеженим переліком послуг (lite branches) [16]. Заслужують на увагу інновації у сфері комунікаційних каналів із клієнтами, зокрема іспанський Банкінтер (Bankinter)

одним із перших відкрив контакт-центри (call centre), після яких відділення банку почали активно використовувати відео-колл-сервіси (Video Call Service) спільно з іншими каналами комунікації з клієнтами.

Інноваційні підходи у банківській діяльності здебільшого ґрунтуються на сучасних інформаційних та мобільних технологіях, нових інструментах у соціальних мережах. Так, за останні п'ятнадцять років інтернет-банкінг є найсуттєвішою інновацією, проте впродовж такого тривалого терміну очевидним є його повільне практичне впровадження. Для п'яти найбільших економік Європи в 2008 році середня норма використання інтернет-банкінгу становила 28%, зокрема для Великобританії – 40%, Іспанії – 20%, Норвегії – 75%. Зусилля фінансових установ спрямовуються на використання Інтернету не лише як інформаційно-комунікаційного каналу, але й як комерційного, для цього банки поліпшують інтерфейс взаємодії та безпеку при використанні повного спектра можливостей Web 2.0.

На фоні повільного розвитку економік країн світу в посткризовий період проблеми інфляції на ринках, що швидко розвиваються, суверенних боргових криз банки все ж мають достатньо інноваційних розробок он-лайн продуктів і послуг. Щорічний конкурс Глобал Файненс'2011 (Global Finance'2011) відзначив такі провідні банки, як Актіво Банк (Activo Bank), Банко Сантандер (Banco Santander), Бі.Ар.І. Бенк (BRE Bank), Сітібенк (Citibank), Ейч.Ес.Бі.Сі. (HSBC), Королівський банк Канади (Royal Bank of Canada, RBC), Самба Файненшл Груп (Samba Financial Group), Скотіабенк (Scotiabank), Стендед Чартед (Standard Chartered), Сведбанк (Swedbank), Веллс Фарго (Wells Fargo), які в останні роки визначали ключові тенденції в корпоративному та споживчому сегменті он-лайн-послуг і операцій. Аналітики впевнено стверджують, що інтернет-банкінг уже не є альтернативним каналом, він є основним, що потребує особливої уваги. Серед важливих інновацій 2011 р. показовими є такі розробки: Сітібенк запустив перший банківський програмний додаток для айпада (iPad) на американському ринку. Увагу привернула розробка мобільного банкінгу Скотіабенк на багатомовній платформі. Сервіс ІнфоЕлертс (InfoAlerts) від банку Селент (Celent) дає змогу відправляти повідомлення

на мобільні пристрої клієнтів із інформацією щодо низького залишку коштів на рахунку, депозитів, стану рахунку овердрафт, загрози чи факту шахрайства тощо. Банк Веллс Фарго переміг у корпоративному та споживчому сегментах із найкращими розробками для соціальних мереж, інтернет-депозитів, кредитних та інвестиційних продуктів, оплати рахунків, надання споживчих банківських послуг. Також передовими є он-лайн інструменти для клієнтів цього банку – ощадний рахунок, управління грошовими коштами та банкомат Веллс' Ей.Ті.Ем. Кеш Трекер (Wells' ATM Cash Tracker), що відтворює вже знайомий клієнту інтерфейс інтернет-середовища на екрані банкомату [17].

Чимало банків запускають мобільний банкінг на різноманітних платформах, зокрема з функціональними додатками для отримання доступу до балансу рахунку, перегляду міні-виписок зі своїх мобільних телефонів, а також отримання смс-повідомлень щодо стану рахунку (Ар.Бі.Ес.-банк у Великобританії, Стендед Чартед у Сінгапурі). У 2012 р. Ар.Бі.Ес.-банк додав таку послугу, як платежі, грошові перекази між рахунками для власників поточних і ощадних рахунків,дебетових карток. За станом на травень 2011 р. мобільний банкінг пропонували 64% європейських банків за прогнозованих 90% до 2014 р. Ця технологія швидко поширюється завдяки розвитку мобільного Інтернету і широкого використання мобільних пристроїв айфон (iPhone) як платіжних терміналів.

Завдяки інтересу до Інтернету і мобільних технологій також активізувалося запровадження інновацій у відділеннях банків, зокрема в он-лайн-комунікаціях (наприклад, вебчат у банку Нікредіт (Nykredit, Данія), проведення відеоконференцій, встановлення цифрових дисплеїв і сенсорних екранів – Сітібенк і Національний банк Греції, відеокасирів у кіосках самообслуговування – Коустел Федерал Кредіт Юніон (Coastal Federal Credit Union) у США, біометрії в банкоматах – Істбанк у Туреччині тощо.

ІННОВАЦІЇ ВЗАЄМОВІДНОСИН З КЛІЄНТАМИ

Порівняно з продуктами та каналами обсяг і глибина інновацій взаємовідносин із клієнтами значно поступаються, їх рівень як вельми ви-

сокий оцінюють лише 53% європейських банків. Щодо клієнта інновації орієнтовані на послуги з управління коштами (аналіз витрат, інструменти бюджетування) і соціальні інтернет-мережі (соціальний банкінг). Так, віртуальний фінансовий радник Софі (Sophie) – найкраща інновація компанії СімпліФай ФайновейтСтартап (SimpliFi FinnovateStartup) 2009 р. У режимі он-лайн цей сервіс надає консультації щодо проведення операцій за пенсійними рахунками, щомісячних виплат за кредитами, страхування та планування інвестиції [18].

У травні 2012 р. у Стокгольмі на глобальному форумі користувачів Телеопті (Teleopti) Альфа-банк (Україна) отримав нагороду “Бест Пректіс Евод 2012” (Best Practice Award 2012) за найкраще впровадження системи Телеопті Сі.Сі.Сі. (Teleopti CCC). Це комплексний проект побудови розподіленого контакт-центру з впровадженням додаткових модулів за оцінкою якості спілкування з клієнтами Зум К'ю.Ем. (ZOOM QM) і системи управління персоналом [19]. Зацікавленість банків у використанні соціальних інтернет-мереж пов'язана з такими цілями:

- просування свого бренда (популяризація та підвищення його впізнаваності, підвищення відвідуваності сайту компанії та підтримка подій, побудова образу максимальної прозорості і довіри);

- скорочення витрат (моніторинг потенційних клієнтів перед видачею кредиту, таргетування цільових груп потенційних споживачів і окремих клієнтів для підвищення ефективності маркетингу);

- стимулювання інновацій (оперативний обмін інформацією між співробітниками банку в режимі он-лайн, інструктажі, навчання, передача досвіду, вирішення аналогічних завдань і подібних проблем, створення робочих груп супроводу проектів, використання даних зворотного зв'язку в режимі реального часу, аналіз відгуків про товари та послуги, тенденцій, вивчення думок і конкурентних переваг);

- збільшення доходів (пошук боржників і неплатників, пошук необхідного персоналу й експертів, використання “живих” маркетингових медіаканалів, виявлення задоволених клієнтів, що підтримують компанію).

Уже 38% банків використовують соціальні інтернет-мережі Фейсбук і Твіттер (Facebook і Twitter). Протягом наступних трьох років очікується

збільшення до 76% присутності банків у цих мережах. На конкурсі інновацій в банківській справі Бі.Ей.Ай. Файнекл'2011 (BAI-Finacle'2011, США) Ей.Ес.Бі. Бенк (ASB Bank), що розташований у Новій Зеландії, був оголошений переможцем у сфері інноваційних послуг — за віртуальну філію банку в мережі Фейсбук. Це дало змогу забезпечити персональне спілкування клієнтів із фахівцями цього банку в реальному часі, що значно сприяє зміцненню взаємодії завдяки пропозиції високоякісних послуг у зручній для клієнтів формі.

Соціальний банкінг може бути використано для розробки інноваційної продукції та послуг, які в реальному часі відображатимуть потреби споживача. Так, іспанський банк Цейз (Chase) створив он-лайн-співтовариство для проектування кредитної карти спеціального призначення. В результаті створено карту Прайоріті Клуб Ріводз кард (Priority Club Rewards card) і громадську програму для благодійних пожертв, за допомогою якої було зібрано та спрямовано 5 млн. доларів США до 100 благодійних установ [20]. Вагомі результати від унікального та перспективного соціального банкінгу будуть можливими за умови дотримання банками суворого правового регулювання та правил щодо споживачів, безпеки інформації та даних, а також завдяки високій кваліфікації санкціонованих працівників банку, що обслуговують клієнтів. Визначаючи рівень присутності у соціальних мережах, банки повинні аналізувати позицію конкурентів і сформулювати мережеву стратегію, яка орієнтована на різні профілі соціальних сегментів із практичним використанням сучасних соціальних технологій. Мережева стратегія повинна мати метрику, за якою буде здійснюватися моніторинг та аналіз досягнення бізнес-мети. Необхідно критично оцінювати ризик у цьому сегменті, мати адекватні інструменти для запобігання йому та мінімізації втрат. Стратегія повинна включати чітку систему управління й якісну організаційну структуру. Таким чином, мережевий банкінг є відповіддю на очікування широких кіл суспільства щодо отримання банківських послуг у соціальних мережах.

Електронні канали відкрили нові можливості для поліпшення управління взаємодією з клієнтами, проте це спричинило багато нових викликів. Однією з критичних проблем є якісне визначення цільового профілю

клієнта, який використовує багато різних каналів взаємодії з банком у реальному часі. Для вирішення цього завдання чимало банків упроваджують CRM-системи³, в основі яких закладена концепція, спрямована на побудову сталого бізнесу і розвиток бізнес-стратегії за клієнтоорієнтованим підходом. Вона передбачає повний наскрізний контроль усіх аспектів ділових відносин із клієнтом. Так, Ес.Ен.Ес. Бенк (SNS Bank) накопичує всю інформацію про клієнта через мережевий вузол для розробки персонального продукту і сервісної пропозиції, посиляючись на аналітичні результати за профілем клієнта. Продукт Стейтмент Ріводз (Statement Rewards) компанії Труксис (Truaxis) дає змогу банкам формувати персональні пропозиції для клієнта щодо винагород у режимі он-лайн у межах банку та банківської картки.

Радикальною інновацією 2011 р. вважають віртуальну валюту фірми Сометрікс (Sometrics) — сервіс Гейм-Коінс (GameCoins), який дає змогу гравцям он-лайн-гри обмінюватися різними ігровими валютами, включаючи Фейсбук Кредітс (Facebook Credits). Іншою віртуальною валютою є Біт Коін (Bitcoin) — електронна пірінгова криптовалюта, тобто версія електронних грошей, що дає змогу проводити он-лайн-оплату без проходження через фінансову установу. Інновація набуває популярності, віртуальна валюта Біт Коін приймається в обмін на мережеві послуги, оплату реальних товарів, здійснення благодійних внесків, на он-лайн-біржах.

ВИСНОВКИ

Банки визнають, що навіть під час кризи інновації не втрачають своєї важливості, адже саме в цей період банки отримали можливість по-новому оцінити технології банківського рітейлу, обрати правильні орієнтири щодо бізнес-моделі, управління ризиками, продуктової лінійки, нових каналів продажів і поглиблення взаємовідносин із клієнтами. Аналіз засвідчив, що нині рівень їхніх інновацій нижчий, ніж рівень інноваційності продуктів, каналів і процесів. У посткризовий період банки продовжують збільшувати інвестиції в інновації та оцінюють

³ Customer relationship management (CRM) — концепція, що передбачає автоматизоване управління взаємовідносинами компанії (банку) зі своїми клієнтами (споживачами).

їх як стратегічний пріоритет, але він поступається пріоритетам управління ризиками і вартістю. Банки змінюють бізнес-моделі та можуть отримати більше користі за наявності інноваційної стратегії, яка визначатиме основні цілі, підходи та критерії успіху в рамках нової бізнес-стратегії. Водночас вони повинні враховувати обмеження та потенційні можливості інформаційно-комунікаційних технологій, знайти оптимальний баланс між стратегічними й інкрементальними інноваціями, розподіляючи та розвиваючи інноваційний потенціал для забезпечення безперервності інноваційних процесів.

Нині маємо підстави стверджувати, що у вітчизняній банківській системі сформовано розвинутий роздрібний сектор, який бере активну участь у сучасних інноваційних процесах впровадження банківського рітейлу, втілює новітні технологічні рішення, використовує інструменти, які засвідчили ефективність на ринках інших країн. Розробляючи і впроваджуючи ці технології, банки України є каталізаторами трансформації та модернізації вітчизняного фінансового ринку.

Література

1. World Bank, Eurostat, International Telecommunications Union, 2008. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.itu.int/ITU-D/ict/material/LCW190_en.pdf.
2. Infosys - Efma Innovation Survey Results. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.efma.com/index.php/about_us/default/index/EN/4/321.
3. The "Barrilete Cysmico" deposit advertising campaign Annual International Echo Awards. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.scribd.com>.
4. French bank LCL launches "a la carte" banking. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.finobserver.com/private-banking.shtml>.
5. The mobile ATM. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.vrl-financial-news.com/retail-banking/retail-banker-intl/issues/rbi-2009/rbi622/the-mobile-atm.aspx>.
6. Мобильные P2P-платежи мало кому интересны на развитых рынках. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.procontent.ru/news/15433.html>.
7. Best practices in retail financial services. — [Електронний ресурс]. — Режим

доступу: <http://www.atosworldline.com/ext/download/EFMA/EFMA2011.pdf>.

8. Global Mobile Payment Market Forecast 2009–2015. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reportlinker.com>.

9. Жизнь по карточкам продолжается. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.companion.ua/articles/content?id=86174>.

10. Novantas. Annual Report, 2010. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.novantas.com/files/Novantas_Annual_Report_2010.pdf.

11. Проект Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків)”. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=43801.

12. Bank: more room for advice (with image gallery). The new branch concept for Deutsche. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.db.com>.

13. The Banker Technology Awards Recognise Barclays and Wincor Nixdorf for Kiosk Project. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.prweb.com/releases/2006/6/prweb395809.html>.

14. ANNUAL REPORT 2005. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.akbank.com/en/content/annual_report_05.pdf.

15. Akbank's Off-Site ATM Strategy. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.atmia.com/clientuploads/2012_EuroATM%20Conference%20Presentations/Off-site%20ATM%20strategy%20Hazim%20Guvel%20-%20Akbank.pdf.

16. Banks in Turkey 2010. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.tbb.org.tr/Dosyalar_eng/Yayinlar/Dokumanlar/Bankalari-miz2010ingesas.pdf.

17. The World's Best Internet Banks. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.gfmag.com>.

18. Виртуальный финансовый консультант. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://prosperlending.blogspot.com>.

19. Альфа-Банк (Украина) получил награду Teleopti Best Practice Award за реализованный Инком проект. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://incom.ua/content/view/375244/31/>.

20. Social Banking. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.accenture.com/SiteCollectionDocuments/PDF/Accenture-Social-Banking-Retail.pdf>.

Хроніка/

Проблеми банківництва — очима молодих науковців

У квітні 2013 року в Харківському інституті банківської справи Університету банківської справи Національного банку України відбулася підсумкова II Міжнародна науково-практична конференція молодих учених та студентів “Наукові дослідження молоді – вирішенню проблем європейської інтеграції”. У науковому форумі взяли участь 316 студентів і науковців із 46 вищих навчальних закладів, зокрема, представники семи іноземних.

In April 2013, in the Kharkiv Banking Institute of the NBU Banking University, there took place the final II International Scientific and Practical Conference of Young Scientists and Students “Scientific Researches of the Youth for European Integration Problem-solving”. 316 students and scientists from 46 institutions of higher education (in particular, representatives of 7 foreign ones) participated in the scientific forum.

Конференція була другим етапом Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт із природничих, технічних і гуманітарних наук зі спеціальності “Банківська справа”, який згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 1076 про його проведення відбувся на базі Харківського інституту банківської справи УБС НБУ. На конкурс надійшло 99 студентських наукових робіт із 51 вищого навчального закладу України.

На пленарне засідання конференції були запрошені автори 23 найзмістовніших студентських наукових робіт із провідних вищих навчальних закладів України. У своїх працях молоді науковці розглянули проблеми сучасного банківництва в Україні, валютного контролю, іпотечного кредитування, організації банківських операцій на фондовому ринку України, формування кредитної політики, управління фінансовою стійкістю банку, забезпечення конкурентоспроможності ко-

мерційних банків, ресурсного забезпечення комерційних банків, грошового обігу в Україні, ефективного управління ризиком ліквідності комерційного банку, управління витратами банку, аутсорсингу на фінансовому ринку, організації інноваційного процесу в банках України, впливу іноземного капіталу на банківську систему країни, нормування праці спеціалістів фінансово-кредитних установ, монетарної політики.

Доповіді були підготовлені на високому науковому рівні, їх автори засвідчили активну дослідницьку позицію щодо аналізу нагальних проблем банківського сектору України, глибоку зацікавленість питаннями його розвитку, а також уміння аналізувати різні точки зору, захищати власні погляди, пропонувати конкретні шляхи вирішення актуальних проблем вітчизняного банківництва в умовах світової фінансової кризи та в посткризовий період.

Автори найгрунтовніших дослід-

Проректор з наукової та організаційної роботи УБС НБУ Анжела Кузнєцова вручає студентці ХІБС УБС НБУ Оксані Лук'яненко диплом I ступеня Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт.

жень були відзначені дипломами I, II, III ступенів, нагороджені цінними подарунками (пам'ятними монетами України та ювілейними медалями), а також рекомендовані Міністерству освіти і науки України до нагородження дипломами переможців.

Інформація наукового відділу
Харківського інституту
банківської справи УБС НБУ.

Експрес-аналіз/

Дмитро Гладких

Кандидат економічних наук,
доцентОсновні складові доходів
і витрат українських банків

Продовжуємо серію публікацій щодо результатів діяльності банківської системи України. У попередньому номері журналу було опубліковано аналіз ключових показників діяльності банків, зроблений нашим постійним позаштатним оглядачем на основі розгорнутої статистичної інформації про структуру активів, зобов'язань, капіталу, прибутки і збитки банків України за підсумками 2012 року. Глибше розкриваючи цю тему, автор досліджує основні тенденції у структурі доходів і витрат деяких банків, що характеризують найвищі та найнижчі значення окремих показників.

Зауважуємо, що цей експрес-аналіз відображає точку зору автора і не є офіційною оцінкою діяльності банків з боку Національного банку України.

Аналіз складових доходів і витрат банківської установи дає можливість описати її фінансовий стан, прибутковість, масштаб операцій порівняно з конкурентами, основні напрями діяльності, якість кредитного портфеля, ступінь участі у формуванні податкових надходжень бюджету.

Цей перелік характеристик є далеко не вичерпним, однак свідчить про те, що аналіз структури банківських доходів і витрат є необхідною передумовою для визначення доцільності співпраці з тим чи іншим банком потенційних клієнтів, вкладників, інвесторів, інших банків.

Вихідними даними для аналізу структури доходів і витрат окремих банків і банківської системи в цілому є структура фінансового результату банків, яка публікується щоквартально.

Аналіз структури доходів банківської системи протягом 2009–2012 рр. (див. таблицю 1) дає змогу визначити такі основні тенденції:

- процентні доходи (на рівні від 80 до 85%) традиційно є домінуючою складовою валових доходів банків. Це пояснюється тим, що кредитування в різних формах було і залишається основним напрямом банківської діяльності;
- комісійні доходи (11–14%) є другим за питомою вагою джерелом банківського прибутку, значення якого поступово зростає завдяки розширенню переліку банківських операцій, впровадженню нових продуктів і технологій, збільшенню кількості клієнтів і споживачів банківських послуг;
- питома вага доходів від торговельних операцій (включно з валют-

ними операціями і торгівлею цінними паперами) в останні роки не перевищує 1–3% насамперед унаслідок

що банк не має можливості знайти надійних позичальників чи свідомо не розвиває кредитування з різних

Таблиця 1. Структура доходів банківської системи у 2009–2012 рр.

Показники	2009 р.		2010 р.		2011 р.		2012 р.	
	Млрд. грн.	%	Млрд. грн.	%	Млрд. грн.	%	Млрд. грн.	%
Процентні доходи	119.1	85	113.3	83	113.4	80	119.3	80
Комісійні доходи	16.1	12	15.4	11	18.5	13	20.0	14
Результат від торговельних операцій	2.0	1	3.0	2	3.4	2	4.4	3
Інші доходи	3.2	2	4.3	3	6.9	5	4.9	3
Разом	140.4	100	136.0	100	142.2	100	148.6	100

низької курсової маржі (для валютних операцій) та волатильності на ринку цінних паперів, що іноді навіть провокує локальні збитки.

Далі розглянемо структуру доходів у розрізі окремих банків.

Як було зазначено вище, процентні доходи банківської системи в цілому в останні роки коливаються в межах 80–85% від загального обсягу отриманих доходів. Отже, якщо банк *X* має питому вагу процентних доходів на рівні 80%, цей банк є “середньостатистичним”. Якщо ж частка процентних доходів банку *X* становить 25% чи 99%, це вже є підставою для професійного запитання про причини такого відхилення від загальної тенденції. Причин може бути кілька — як позитивних, так і негативних.

Наприклад, частка процентних доходів банку *X* низька. Це може свідчити або про те, що даний банк має проблемний кредитний портфель, який не забезпечує надходження процентних доходів, або про те,

причин. Отже, кредитний портфель банку *X* або невеликий, або “поганий”. Для банку це, безумовно, негативна ситуація, що потребує виправлення. Водночас банк може успішно надавати кредити, мати якісний кредитний портфель достатнього обсягу, але при цьому настільки активно займатися торговельними операціями чи наданням різноманітних банківських послуг, що питома вага процентних доходів на тлі інших доходів буде незначною. Така ситуація є цілком нормальною.

Інший приклад: питома вага процентних доходів банку *Y* становить 90%. Це може свідчити як про його “консерватизм” (банк має задовільний кредитний портфель, свідомо орієнтується на отримання доходів переважно від кредитної діяльності і не прагне розширювати пропозицію різноманітних банківських послуг клієнтам), так і може бути наслідком незадовільної організації роботи з розширення номенклатури послуг, невдалої тарифної політики, відсут-

Таблиця 2. Банки, що мають найбільшу і найменшу питому вагу процентних доходів за результатами діяльності в 2012 році

Банки, що мають найбільшу (≥ 90%) питому вагу процентних доходів	Значення показника, %
Банк "З/4"	139
СЕБ-корпоративний банк	128
Інтеграл-банк	112
"Таврика"	106
АПЕКС-банк	100
Альпарі-банк	100
"Глобус"	99
Унікомбанк	99
АСВІО-банк	98
Ерсте банк	98
Кредит-оптима-банк	97
Златобанк	96
Юнекс-банк	96
Український професійний банк	96
Універсал-банк	95
"Січ"	95
Європромбанк	94
"Столичний"	94
Місто-банк	94
"Фінансова ініціатива"	93
Промекономбанк	93
Актив-банк	93
"Український фінансовий світ"	93
"Камбіо"	92
"Демарк"	92
Український банк реконструкції та розвитку	92
Кредитпромбанк	92
"Богуслав"	91
АСТРА-банк	91
Банк інвестицій та заощаджень	91
Укрбудінвестбанк	91
"Центр"	90
Катеринославський комерційний банк	90
"Траст-капітал"	90
"Стандарт"	90
"ТК-кредит"	90
Банки, що мають найменшу (≤ 60%) питому вагу процентних доходів	Значення показника, %
"Ренесанс-капітал"	25
Інтербанк	38
"Траст"	38
"Фінансовий партнер"	39
Ідея-банк	49
Східно-промисловий банк	50
"Даніель"	53
БТА-банк	55
Профінбанк	56
Укркомунбанк	56
"Фамільний"	57
Меліор-банк	57
Прайм-банк	59
"Аркада"	60
Класик-банк	60

Таблиця 3. Банки, що мають найбільшу і найменшу питому вагу комісійних доходів за результатами діяльності у 2012 році

Банки, що мають найбільшу (≥ 25%) питому вагу комісійних доходів	Значення показника, %
"Велес"	46
Прайм-банк	41
Укркомунбанк	39
Меліор-банк	39
Експрес-банк	38
"Аркада"	36
"Національний кредит"	35
Дельта-банк	34
Східно-промисловий банк	32
Ідея-банк	32
"Контракт"	32
"Русский стандарт"	32
"Траст"	31
Діпазон-максимум-банк	30
Комінвестбанк	30
"Петрокомерц-Україна"	28
Правекс-банк	25
Рада-банк	25
Банки, що мають найменшу (≤ 5%) питому вагу комісійних доходів	Значення показника, %
Альпарі-банк	0
Унікомбанк	0
АСВІО-банк	2
"Фінансовий партнер"	2
"Фінансова ініціатива"	2
Катеринославський комерційний банк	2
ДІВІ-банк	2
Кредит-оптима-банк	2
Український банк реконструкції та розвитку	2
Платинум-банк	2
"Таврика"	3
ТММ-банк	3
Банк "З/4"	3
Грін-банк	3
"Конкорд"	3
Родовід-банк	3
БТА-банк	4
"Даніель"	4
АПЕКС-банк	4
Сведбанк	4
"Київ"	4
Місто-банк	4
Промекономбанк	4
Західкомбанк	4
"Центр"	4
"Січ"	4
"Глобус"	4
Європромбанк	5
Український професійний банк	5
"Траст-капітал"	5
Інтербанк	5
Кредит-Європа-банк	5
"Національні інвестиції"	5
"Альянс"	5

Таблиця 4. Банки, що мають найбільшу питому вагу доходів від торговельних операцій або збитки від торговельних операцій за результатами діяльності у 2012 році

Банки, що мають найбільшу (≥ 10%) питому вагу доходів від торговельних операцій	Значення показника, %
"Фінансовий партнер"	60
Інтербанк	57
"Даніель"	43
Класик-банк	31
Сітібанк	29
"Меркурій"	29
ДІВІ-банк	28
Євробанк	23
ТММ-банк	22
"Львів"	19
Легбанк	19
Фідобанк	19
Східно-промисловий банк	16
Міський комерційний банк	16
ІНГ-банк Україна	13
ТАС-комбанк	11
"Ринкові технології"	11
Грін-банк	10
Рада-банк	10
Кредит-Європа-банк	10
"Новий"	10
Банк Кіпру	10
Кредитвестбанк	10
Єврогазбанк	10
Всеукраїнський банк розвитку	10
Банки, що мають значні (≥ 1 млн. грн.) збитки від торговельних операцій	Значення показника, тис. грн.
Ерсте банк	-92 053
Сведбанк	-76 028
Банк "З/4"	-72 322
Промінвестбанк	-67 109
"Таврика"	-60 433
Дельта-банк	-54 930
Інтеграл-банк	-46 911
Кредитпромбанк	-42 944
"Русский стандарт"	-25 471
Платинум-банк	-25 322
"Національні інвестиції"	-24 848
Златобанк	-19 095
"Хрещатик"	-18 607
СЕБ-корпоративний банк	-17 070
Енергобанк	-15 487
Універсал-банк	-13 714
Авант-банк	-11 420
"Глобус"	-10 436
Індустріалбанк	-10 409
БМ-банк	-10 156
Експрес-банк	-9 205
БТА-банк	-8 772
Український професійний банк	-8 572
Юнекс-банк	-7 023
АПЕКС-банк	-4 707
"Велес"	-4 505
Родовід-банк	-2 894
"ТК-кредит"	-2 789
Фортуна-банк	-1 504
Актив-банк	-1 467
Ідея-банк	-1 458

ності розвитку мережі відділень.

Зауважимо також, що деякі банки за результатами діяльності у 2012 році мали від'ємні доходи від торговельних операцій (тобто збитки). Це також може провокувати надмірно високе значення питомої ваги процентних доходів (іноді навіть більше 100%).

У таблиці 2 наведено перелік банків з високою ($\geq 90\%$) і низькою ($\leq 60\%$) питомою вагою процентних доходів у структурі доходів.

Серед наведених банків є нові, зареєстровані протягом 2012 року, що мають велику або малу питому вагу процентних доходів у структурі валового доходу. Такий стан є результатом відсутності (поки що) комісійних доходів (Альпарі-банк) або наслідком динамічного збільшення комісійних доходів на тлі повільнішого (поки що) зростання кредитного портфеля (Меліор-банк).

Вище зазначено причини, внаслідок яких процентні доходи банку можуть бути надмірно великими чи аномально низькими. Зазначимо, що відповідно до впливу аналогічних різноманітних причин комісійні доходи і результат від торговельних операцій також можуть суттєво відрізнятися від середніх значень по банківській системі. Такі відхилення самі по собі, без врахування інших показників доходів, не свідчать про певні здобутки чи негаразди конкретного банку, проте такі дані є вагомою підставою для подальшого дослідження причин їх виникнення.

Отже, таблиці 3–4 містять перелік банків, що мають велику чи малу (порівняно із середніми показниками по банківській системі) питому вагу комісійних доходів і доходів від торговельних операцій.

При цьому необхідно звернути увагу на те, що “Фінансовий партнер” – новий банк, отже, значну питому вагу доходів від торговельних операцій у

Таблиця 6. Банки, які протягом 2012 року здійснили найбільші абсолютні витрати на формування страхових резервів і отримали найбільші доходи від зменшення страхових резервів

Банки, що здійснили найбільші витрати на формування страхових резервів (≥ 100 млн. грн.)	Значення показника, тис. грн.	1	2
Приватбанк	4 908 901	“Надра”	525 670
Укресімбанк	3 059 802	Укрсиббанк	510 427
Ощадбанк	1 968 514	“Форум”	370 552
Райффайзен-банк “Аваль”	1 854 381	Сведбанк	255 526
Укрсоцбанк	1 496 137	ІНГ-банк Україна	161 770
Дельта-банк	1 230 084	Брокбізнесбанк	147 844
“Таврика”	1 162 414	Родовід-банк	106 836
Промінвестбанк	815 251	Кредитпромбанк	101 728
ОТП-банк	642 241	“Київська Русь”	95 659
Імексбанк	575 932	Креді Агриколь-банк	59 390
Перший український міжнародний банк	566 589	Інтербанк	52 457
Альфа-банк	534 014	“Хрещатик”	35 961
“Союз”	410 764	“Петрокомерц-Україна”	34 074
ВіЕйБі-банк	396 254	Піреус-банк МКБ	31 271
Дочірній банк Сбербанку Росії	384 101	Фідобанк	28 907
ДІВІ-банк	363 306	Південкомбанк	27 823
Універсал-банк	336 799	Фольксбанк	27 781
“Фінансова ініціатива”	255 513	Актив-банк	24 813
Правекс-банк	236 106	Енергобанк	23 644
Ерсте банк	227 248	Дойче-банк ДБУ	22 149
БТА-банк	188 069	Діамант-банк	18 353
Унікредит-банк	158 903	АвтоКРАЗ-банк	15 634
“Кліринговий дім”	142 087	Міський комерційний банк	15 361
“Русский стандарт”	126 542	Перший банк	13 138
Ідея-банк	119 554	Юнекс-банк	12 751
“Ринкові технології”	114 321	Експобанк	12 554
Фортуна-банк	111 583	Мотор-банк	12 350
Платинум-банк	103 675	“Кредит-Дніпро”	11 308
“Національні інвестиції”	100 685	Індустріалбанк	9 623
Банки, що отримали значний дохід від зменшення страхових резервів (≥ 5 млн. грн.)	Значення показника, тис. грн.	“ТК-кредит”	9 585
1	2	Перший інвестиційний банк	9 273
Укргазбанк	781 959	“Південний”	8 176
		Експрес-банк	7 564
		Унікомбанк	6 412
		“Український фінансовий світ”	6 059
		Агрокомбанк	5 317
		“Золоті ворота”	5 308

його валових доходах можемо пояснити незначними (поки що) обсягами кредитування та майже нульовим комісійним результатом.

Розглянувши в загальних рисах існуючі пропорції банківських доходів, проаналізуємо питання збалансованості структури банківських витрат 2009–2012 років (див. таблицю 5).

Таблиця 5. Структура витрат банківської системи в 2009–2012 рр.

Показники	2009 р.		2010 р.		2011 р.		2012 р.	
	Млрд. грн.	%	Млрд. грн.	%	Млрд. грн.	%	Млрд. грн.	%
Процентні витрати	65.4	38	61.4	41	59.5	40	68.2	47
Комісійні витрати	3.0	2	2.7	2	3.1	2	3.1	2
Адміністративні та інші операційні витрати	36.6	21	39.1	26	50.4	34	50.0	35
Витрати на формування резервів	66.1	38	45.8	31	35.5	24	20.9	15
Податок на прибуток	-0.7	0	-0.1	0	1.2	1	0.4	0
Інші витрати	1.4	1	0.1	0	0.2	0	1.1	1
Разом	171.9	100	149.0	100	149.9	100	143.7	100

Аналіз даних, наведених у таблиці 5, дає підстави стверджувати, що структура витрат банківської системи України в цілому відображає такі основні тенденції:

- процентні витрати, питома вага яких коливається в межах 38–47%, є основною статтею банківських витрат;
- відрахування в страхові резерви є другою за обсягом позицією в структурі витрат, що коливається в межах від 15 до 38%;
- питома вага адміністративних та інших операційних витрат (що включають витрати на персонал, оренду, утримання основних засобів, господарські, комунальні, транспортні витрати тощо) становить 21–35%;
- комісійні витрати стабільно становлять 2% валових витрат;
- обсяг податку на прибуток у 2009–2010 рр. у цілому по банківській

Таблиця 7. Банки, що протягом 2012 року здійснили найбільші відносні витрати на формування страхових резервів ($\geq 25\%$ валових витрат)

Назва банку	Відсотки від валових витрат	Тис. грн.
"Ринкові технології"	83	114 321
ДІВІ-банк	80	363 306
Катеринославський комерційний банк	72	86 721
"Аксіома"	65	86 789
"Таврика"	65	1 162 414
Класик-банк	60	54 166
"Союз"	55	410 764
"Преміум"	51	57 731
Європейський банк раціонального фінансування	51	15 409
"Велес"	47	14 813
"Фінансовий партнер"	47	4 016
Меліор-банк	43	22 852
"Конкорд"	43	19 544
Місто-банк	39	80 989
"Альянс"	39	3 434
Кредит-Європа-банк	38	88 145
Імексбанк	38	575 932
"Кліринговий дім"	37	142 087
Укресімбанк	36	3 059 802
Альпарі-банк	34	600
Український банк реконструкції та розвитку	33	7 220
Банк "З/4"	33	55 759
Фортуна-банк	33	111 583
Діапазон-максимум-банк	31	13 810
"Столичний"	30	18 031
Універсал-банк	30	336 799
"Народний капітал"	29	8 826
БТА-банк	28	188 069
Унікредит-банк	28	158 903
Укрсоцбанк	27	1 496 137
"Національні інвестиції"	27	100 685
АСВІО-банк	26	18 426
"Київ"	26	91 445
ТАС-комбанк	26	94 939
Дельта-банк	25	1 230 084

Таблиця 8. Банки, що мають найбільшу і найменшу питому вагу процентних витрат за результатами діяльності у 2012 році

Банки, що мають найбільшу ($\geq 65\%$) питому вагу процентних витрат	Значення показника, %
Укргазбанк	97
Експобанк	83
Актив-банк	82
"Український фінансовий світ"	82
Брокбізнесбанк	81
Родовід-банк	79
"Київська Русь"	79
Кредитпромбанк	76
Авант-банк	75
Старокиївський банк	74
Південкомбанк	74
"Меркурій"	73
"Форум"	70
Перший банк	69
АвтоКРАЗ-банк	69
"Морський"	69
"ТК-кредит"	69
"Фінанси та кредит"	69
"Капітал"	69
Фінростбанк	68
Промекономбанк	68
Інтеграл-банк	68
Український професійний банк	67
"Кредит-Дніпро"	67
"Демарк"	67
АПЕКС-банк	67
Артем-банк	67
Банк інвестицій та заощаджень	67
"Український капітал"	66
"Грант"	66
Кредит-оптима-банк	66
Фінбанк	66
Укрінбанк	65
Банки, що мають найменшу ($\leq 25\%$) питому вагу процентних витрат	Значення показника, %
Альпарі-банк	0
Унікомбанк	3
"Ринкові технології"	4
Європейський банк раціонального фінансування	5
"Велес"	5
"Ренесанс-капітал"	5
СЕБ-корпоративний банк	11
"Фінансовий партнер"	11
ДІВІ-банк	14
Профінбанк	14
Східно-промисловий банк	15
"Центр"	16
Український банк реконструкції та розвитку	19
Промислово-фінансовий банк	20
Фінексбанк	20
Кредит-Європа-банк	20
Меліор-банк	20
Укрбудінвестбанк	20
Сведбанк	21
Комерційний індустріальний банк	21
Рада-банк	23
Класик-банк	23
Діапазон-максимум-банк	25
"Аксіома"	25

Таблиця 9. Банки, що мають найбільшу і найменшу питому вагу адміністративних та інших операційних витрат за результатами діяльності у 2012 році

Банки, що мають найбільшу ($\geq 60\%$) питому вагу адміністративних та інших операційних витрат	Значення показника, %
"Форум"	114
Дойче-банк ДБУ	113
Унікомбанк	107
Сведбанк	99
"Петрокомерц-Україна"	98
Інтербанк	95
"Ренесанс-капітал"	83
Фідобанк	83
Профінбанк	83
"Центр"	82
Комерційний індустріальний банк	81
Східно-промисловий банк	79
Укрбудінвестбанк	77
Укрсиббанк	74
Фінексбанк	73
Піреус-банк МКБ	70
АСТРА-банк	70
"Надра"	70
Прокредит-банк	65
ОКСІ-банк	65
Альпарі-банк	64
Фольксбанк	64
Платинум-банк	64
СЕБ-корпоративний банк	62
"Траст"	60
Кредобанк	60
Банки, що мають найменшу ($\leq 20\%$) питому вагу адміністративних та інших операційних витрат	Значення показника, %
"Аксіома"	4
"Таврика"	4
"Союз"	5
ДІВІ-банк	6
"Преміум"	8
"Національні інвестиції"	10
Банк "З/4"	10
"Ринкові технології"	11
Фортуна-банк	11
"Конкорд"	11
Класик-банк	11
Імексбанк	13
Укресімбанк	14
Катеринославський комерційний банк	15
АСВІО-банк	15
"Капітал"	16
"Меркурій"	18
"Кліринговий дім"	19
"Український фінансовий світ"	19
"Глобус"	19
Кредит-оптима-банк	20
АПЕКС-банк	20
"Велес"	20
Дельта-банк	20

системі був від'ємним, — у 2011 році банки сплатили до бюджету 1.2 млрд. грн., упродовж 2012 року було сплачено 379 млн. грн. податку на прибуток.

Іноді виникають ситуації, коли деякі статті банківських доходів можуть бути від'ємними. Насамперед це стосується результату від торговельних операцій. У цьому випадку аналіз структури доходів певного банку суттєво ускладнюється внаслідок того, що питома вага інших дохідних статей може невинуватливо зростати.

Подібні випадки трапляються і в процесі аналізу структури витрат, проте "найпроблемнішою" серед витратних статей є відрахування в стра-

Таблиця 10. Банки, що мають найменше і найбільше відношення адміністративних та інших операційних витрат до валового доходу за 2012 рік

Банки, що мають найменше ($\leq 20\%$) відношення адміністративних та інших операційних витрат до валового доходу	Значення показника, %
"Аксіома"	4
"Союз"	5
ДІВІ-банк	6
"Преміум"	8
"Національні інвестиції"	10
Банк "3/4"	10
"Таврика"	11
"Ринкові технології"	11
Класик-банк	11
"Конкорд"	11
Фортуна-банк	11
Імексбанк	13
Сітібанк	13
Укресімбанк	14
АСВІО-банк	15
ІНГ-банк Україна	15
Катеринославський комерційний банк	15
"Капітал"	16
"Український фінансовий світ"	16
"Кліринговий дім"	17
"Меркурій"	18
"Глобус"	18
АПЕКС-банк	19
Кредит-оптіма-банк	20
Дельта-банк	20
"Велес"	20
Місто-банк	20
Банки, що мають найбільше ($\geq 60\%$) відношення адміністративних та інших операційних витрат до валового доходу	Значення показника, %
Сведбанк	168
Профінбанк	147
"Форум"	114
Унікомбанк	105
Інтербанк	95
"Ренесанс-капітал"	82
Комерційний індустріальний банк	77
"Петрокомерц-Україна"	76
Укрбудінвестбанк	73
Укрсіббанк	73
"Надра"	70
Український банк реконструкції та розвитку	69
Східно-промисловий банк	69
Ерсте банк	68
Фінексбанк	67
Правекс-банк	66
Кредобанк	66
Платинум-банк	64
Фідобанк	63
ОКСІ-банк	63
"Траст"	60
Альпарі-банк	60
"Центр"	60
ТММ-банк	60

хові резерви. Адже обсяг страхових резервів може збільшуватися не лише завдяки зростанню кредитного портфеля (що добре), а й унаслідок погіршення його якості з різних причин (що погано).

Так само скорочення витрат на формування резервів може свідчити не лише про зменшення обсягу працюючого кредитного портфеля (що погано), а й про поліпшення його якості (що добре).

Єдиним більш-менш надійним показником, який міг би допомогти в цій ситуації, є відношення сформованих резервів до кредитного портфеля за станом на звітну дату (чим менший цей коефіцієнт, тим вища якість кредитного портфеля, якщо, звичайно, банк не приховує негаразди і коректно класифікує поточний стан наданих кредитів). Проте структура фінансового результату банків не містить даних про структуру їх активів і обсяги кредитних портфелів.

Таким чином, аналіз структури витрат окремих банківських установ необхідно проводити з урахуванням описаної вище проблеми витрат на формування резервів.

Перелік банків, які впродовж 2012 року здійснили найбільші витрати на формування страхових резервів і отримали найбільші доходи від зменшення страхових резервів, наведено в таблицях 6–7. Якщо точніше, це були не доходи, а зменшення витрат.

Знову повертаємося до питання коректності оцінки діяльності нових банків, які тільки-но розпочали працювати. В умовах активного формування кредитного портфеля ці банки змушені здійснювати значні відрахування до страхових резервів. Тому питома вага витрат на формування страхових резервів на рівні 47%, 43% та 34% валових витрат відповідно банків "Фінансовий партнер", Меліор-банк та Альпарі-банк, безумовно, не є надто високою.

Таблиця 8 містить перелік банків, що мають найбільшу і найменшу питому вагу процентних витрат.

Наявність у цій таблиці нових банків (Альпарі-банк, СЕБ-корпоративний банк, "Фінансовий партнер", Меліор-банк) як таких, що мають незначну питому вагу процентних витрат у структурі валових витрат, також має пояснення. Адже ці банки поки що не встигли сформувати значний портфель строкових зобов'язань і, відповідно, мають за ним порівняно невеликі процентні витрати.

Таблиця 11. Банки, що отримали найбільший чистий прибуток, і банки збиткові за результатами діяльності у 2012 році

Банківські установи зі значним обсягом поточного прибутку (≥ 50 млн. грн.)	Значення показника, тис. грн.
Приватбанк	1 532 760
Укргазбанк	1 100 254
ВТБ-банк	951 404
Ощадбанк	565 825
ІНГ-банк Україна	552 362
Сітібанк	484 023
Дочірній банк Сбербанку Росії	410 073
Креді Агріколь-банк	408 502
Перший український міжнародний банк	271 199
ОТП-банк	261 527
Промінвестбанк	224 766
Укресімбанк	159 732
Дельта-банк	97 858
Фідобанк	91 323
АСТРА-банк	78 526
Фольксбанк	66 444
Укрсіббанк	65 187
Піреус-банк МКБ	60 920
"Південний"	55 551
Унікредит-банк	54 041
Банківські установи, що мають поточні збитки	Значення показника, тис. грн.
"Таврика"	-1 093 202
Сведбанк	-527 275
Ерсте банк	-466 363
Правекс-банк	-302 285
Універсал-банк	-272 599
ВіЕйБі-банк	-232 404
БМ-банк	-206 244
БТА-банк	-103 573
Кредобанк	-61 025
Профінбанк	-51 050
Кредитпромбанк	-48 866
Експобанк	-40 362
Енергобанк	-29 401
Родовід-банк	-10 593
"Український капітал"	-7 943
Фінбанк	-6 773
Український банк реконструкції та розвитку	-6 744
Агрокомбанк	-1 765
ТММ-банк	-1 363

Натомість таблиця 9 містить банки, котрі мають найбільшу і найменшу питому вагу адміністративних та інших операційних витрат.

Ще одним важливим показником, який характеризує ефективність витрат банку, є коефіцієнт CIR (Cost Income Ratio) – відношення адміністративних та інших операційних витрат до валового доходу. Чим меншим є значення цього показника, тим ефективніше (за інших рівних умов) функціонує банківська установа. Значення цього коефіцієнта для банківської сис-

Таблиця 12. Банки, що сплатили до бюджету найбільші (≥ 5 млн. грн.) суми податку на прибуток протягом 2012 року

Назва банку	Сума сплаченого податку на прибуток, тис. грн.
Приватбанк	261 884
Райффайзен-банк "Аваль"	207 942
ІНГ-банк Україна	147 803
Укрексімбанк	132 661
Перший український міжнародний банк	121 673
Дочірній банк Сбербанку Росії	121 411
Креді Агриколь-банк	118 030
Укросоцбанк	42 701
Сітібанк	39 876
Укргазбанк	37 854
Альфа-банк	28 935
Експрес-банк	25 717
Піреус-банк МКБ	21 493
"Південний"	19 402
Прокредит-банк	19 291
"Кредит-Дніпро"	18 782
Дельта-банк	17 136
Всеукраїнський банк розвитку	16 911
Фольксбанк	16 518
Платинум-банк	15 605
Ощадбанк	15 060
Ерсте банк	14 985
"Ренесанс-капітал"	13 191
"Кліринговий дім"	12 335
Банк "3/4"	12 006
ОТП-банк	11 378
Унікредит-банк	10 487
Укрбізнесбанк	9 633
ВТБ-банк	9 442
Український професійний банк	9 216
СЕБ-корпоративний банк	9 180
Індустріалбанк	8 620
Мотор-банк	7 606
Родовід-банк	6 897
"Русский стандарт"	6 564
"Національні інвестиції"	5 247
Полтава-банк	5 190
Ідея-банк	5 068

теми в цілому за 2012 рік становило 34% (за 2011-й — 35%). У таблиці 10 наведено перелік банків, що мають найменші та найбільші значення CIR.

Наявність у цій таблиці деяких банків, які мають високе відношення адміністративних та інших операційних витрат до валового доходу, можемо також пояснити тим, що банк у звітному році мав значне падіння рівня валового доходу або (як, наприклад, Альпарі-банк) ще "не встиг" досягнути прийнятного рівня дохідності при тому, що всі прямі витрати на забезпечення власної діяльності (оплата праці персоналу, оренда приміщень, охорона,

Таблиця 13. Найрентабельніші банки за результатами діяльності у 2012 році

Банки, що мають рентабельність ≥ 5%	Значення показника, %
Сітібанк	180
Дойче-банк ДБУ	112
ІНГ-банк Україна	96
Укргазбанк	78
Мотор-банк	43
СЕБ-корпоративний банк	40
"Центр"	38
АСТРА-банк	37
Фідобанк	32
Кредитвестбанк	30
Фольксбанк	30
"Петрокомерц-Україна"	28
Креді Агриколь-банк	26
ВТБ-банк	24
"Український фінансовий світ"	19
Піреус-банк МКБ	18
Східно-промисловий банк	16
Дочірній банк Сбербанку Росії	16
Банк Кіпру	13
Український професійний банк	12
Прокредит-банк	12
"Кліринговий дім"	10
Фінексбанк	10
Інвестбанк	10
Унікредит-банк	9
Полтава-банк	9
Експрес-банк	9
ОТП-банк	9
"Глобус"	8
Промислово-фінансовий банк	8
Перший український міжнародний банк	8
Альпарі-банк	8
ТАС-комбанк	7
Мета-банк	7
Приватбанк	7
Всеукраїнський банк розвитку	7
Прайм-банк	7
Міжнародний інвестиційний банк	6
Місто-банк	6
"Восток"	6
АПЕКС-банк	6
Укрбудінвестбанк	6
Комерційний індустріальний банк	5
Ощадбанк	5
Артем-банк	5

комунальні платежі тощо) він уже сплачує в повному обсязі.

Абсолютний розмір поточного прибутку (див. таблицю 11) є одним із головних показників діяльності будь-якого суб'єкта підприємництва. За результатами діяльності у 2012 році абсолютна більшість (156) банків має позитивне значення цього показника, поточні збитки констатують лише 19 банківських установ. При цьому за результатами діяльності у 2011 році кіль-

кість прибуткових банків становила 144, збиткових — 31. Що ж до банківської системи в цілому, то обсяг прибутку в 2012 році для неї становив 4.9 млрд. грн. (у 2011 році показник прибутковості був від'ємним і становив —7.7 млрд. грн.).

Банк, як і будь-яка інша комерційна структура, що працює з метою отримання максимального прибутку в інтересах своїх власників, повинен щоквартально сплачувати податок на прибуток.

Таблиця 12 містить перелік банків, які сплатили до бюджету найбільші (≥ 5 млн. грн.) суми податку на прибуток протягом 2012 року.

Ще один показник, який ми можемо визначити за допомогою розрахунків статистики доходів і витрат банківської системи, — її рентабельність, тобто відношення чистого прибутку до валових витрат. Враховуючи те, що чистий прибуток банківського сектору за 2009–2011 рр. був від'ємним, його рентабельність також була зі знаком "мінус". Проте за результатами 2012 року значення цього показника для банківської системи в цілому становить 3.4%.

В Україні є банки з вельми високим рівнем рентабельності. Їх перелік наведено в таблиці 13.

ВИСНОВКИ

1. У структурі доходів банківської системи в 2009–2012 рр. домінують процентні доходи (80–85%), комісійні доходи становлять 11–14%, доходи від торговельних операцій є найменшими — 1–3%.

2. У структурі витрат банківської системи переважають процентні витрати (38–47%), адміністративні та інші операційні витрати становлять 21–35%, відрахування до страхових резервів перебувають на рівні 15–38%, комісійні витрати становлять 2% від валових витрат.

3. У статті наведено банки, показники доходів і витрат яких за результатами роботи у 2012 році суттєво відрізняються від середніх по банківській системі. Жоден із зазначених показників сам по собі, безвідносно до інших, не є остаточним свідченням стабільності чи негараздів у тій чи іншій банківській установі. Проте рішення про співпрацю з певним банком потенційним клієнтам, вкладникам, інвесторам необхідно приймати з урахуванням аналізу структури його доходів і витрат.

УДК: 336.77.067.22

Володимир Онищенко

Доктор економічних наук, професор,
ректор Полтавського національного
технічного університету імені Юрія Кондратюка,
завідувач кафедри фінансів і банківської справи,
лауреат Державної премії України в галузі науки
і техніки, заслужений працівник освіти України

Марина Носенко

Аспірант кафедри фінансів і банківської справи
Полтавського національного технічного
університету імені Юрія Кондратюка
E-mail: athleticms@mail.ru

Іпотека/

Сучасний стан та перспективи розвитку вітчизняного іпотечного ринку комерційної нерухомості

Стаття присвячена проблемам розвитку іпотечного ринку комерційної нерухомості України як однієї з найважливіших сфер фінансового ринку, що перебуває в стадії формування. Визначено фактори впливу на стан комерційної іпотеки, з'ясовано причини недостатньої ефективності її функціонування та окреслено перспективи подальшого розвитку.

In the article, considered are problems of the development of the commercial real estate mortgage market of Ukraine, one of the most important areas of the financial market being under formation. Determined are factors impacting on the commercial mortgage as well as reasons causing insufficient efficiency of its functioning. Outlined are prospects of market's further development.

Ключові слова: комерційна іпотека, іпотечне кредитування, іпотечний ринок комерційної нерухомості, ринок іпотечної нерухомості, комерційна нерухомість, процентна ставка.

Key words: commercial mortgage, mortgage lending, commercial real estate mortgage market, real estate mortgage market, commercial real estate, interest rate.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах ринкової економіки оновлення основних засобів суб'єктів господарювання, техніко-технологічна модернізація виробництва, розширення виробничих потужностей можуть фінансуватися за рахунок різних джерел, але в українських реаліях значна частина коштів для розв'язання зазначених проблем формується або за рахунок самофінансування, або за рахунок позикових ко-

штів, які надають банківські установи. Досвід розвинутих країн свідчить, що серед наявного асортименту банківських продуктів чільне місце посідає іпотечне кредитування під заставу комерційної нерухомості, а багаторічна практика фінансування бізнес-проектів привела до появи таких гібридних продуктів, як іпотека з інструментами проектного фінансування, опціонними контрактами тощо.

Іпотека комерційної нерухомості, або комерційна іпотека (бізнес-іпотека) поширена в усьому світі. У бага-

тьох країнах Заходу компанії набувають нерухомість в іпотеку не лише для розміщення в даних приміщеннях офісів, складів, торговельних місць, а й для отримання прибутку від здачі цієї нерухомості в оренду. Сенс іпотеки полягає в тому, щоб кредитувати придбання комерційної нерухомості під її ж заставу. На відміну від житлового кредитування, комерційна іпотека має короткі терміни погашення кредиту і водночас досить високі процентні ставки.

На жаль, в Україні останніми рока-

ми все більше уваги приділяється житловому сегменту іпотечного ринку і майже відсутні новації у сфері комерційної іпотеки, хоча потреба вітчизняних підприємств у дешевих довгострокових фінансових ресурсах не менша, ніж у населення. За таких умов вітчизняний іпотечний ринок комерційної нерухомості досі знаходиться в стадії формування, а наявний потенціал іпотечних відносин використовується не повністю. Таку ситуацію спричиняє також велика кількість невирішених проблем, що рік у рік не втрачають своєї актуальності. Назвемо основні з них:

1. Масштаби довгострокового іпотечного комерційного кредитування обмежені короткостроковою ресурсною базою банків;

2. Висока ціна залучених ресурсів для банків, яка і визначає вартість кредитів, що надаються;

3. Низьке значення відношення величини кредиту до вартості застави — не більше 50%, тоді як для кредитів, забезпечених житловою іпотекою, це значення дещо більше і становить 75–80%;

4. Не повністю сформована нормативно-правова база в галузі іпотеки, що визначає високі ризики іпотечного кредитування, які закладаються банками у процентні ставки за позиками;

5. Нemoжливiсть рефінансування комерційної іпотеки через відсутність затверджених стандартів та ефективних механізмів їх застосування;

6. Значна диференціація рівня розвитку системи іпотечного кредитування в різних регіонах країни.

За таких умов пошук нових схем іпотечного кредитування під заставу комерційної нерухомості та рефінансування такої іпотеки є актуальним напрямом наукових розробок. У науковій літературі широко обговорю-

ються проблеми розвитку кредитування під заставу нерухомості, але більше уваги приділяється житловій іпотеці, зважаючи на її роль у реалізації соціальної політики держави в забезпеченні населення доступним житлом. Така однобічність наявних досліджень вплинула на еволюцію вітчизняного іпотечного ринку, який формувався переважно в напрямі іпотеки споживчого призначення, а не виробничого. Як результат, іпотечні відносини суттєво не впливають на економіку країни, кількісні зміни в обсягах іпотечного кредитування не супроводжуються якісними трансформаціями у структурній організації та ефективності функціонування іпотечного ринку.

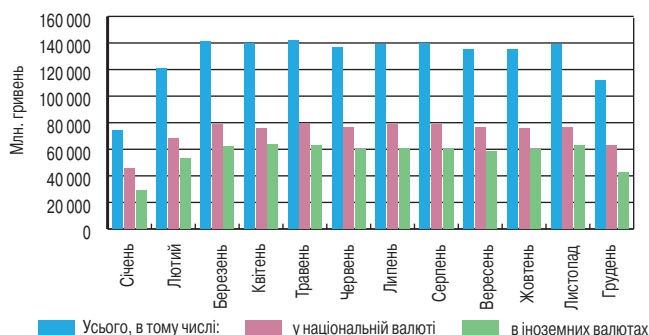
СТАН ВІТЧИЗНЯНОГО ІПОТЕЧНОГО РИНКУ КОМЕРЦІЙНОЇ НЕРУХОМОСТІ В 2012 РОЦІ

У 2012 році іпотечний ринок України демонстрував високі темпи приросту в банках портфелів іпотечних кредитів — на початку року було надано 74 152 млн. грн. таких позик, а наприкінці року — 112 061 млн. грн., тобто приріст сягнув 151% (див. графік 1). Портфель іпотечних кредитів корпоративним клієнтам зріс в 1.5 раза починаючи з 2009 року (див. графік 2), а частка іпотеки суб'єктам господарювання у кредитному портфелі банківських установ зросла з 12.99% у січні 2012 року до 18.51% у грудні (див. графік 3). Пожвавлення на корпоративному сегменті іпотечного ринку України можна пояснити збільшенням обсягу чистого прибутку суб'єктів господарювання, яке забезпечило формування платоспроможного попиту на іпотечні кредити. Так, за даними Державної служби статистики України [2], за січень — вересень

2012 року підприємства отримали 8 673.5 млн. грн. чистого прибутку, що на 4 6392.1 млн. грн. більше, ніж за аналогічний період 2011 року. Однак слід зазначити негативну тенденцію щодо зниження частки “класичної іпотеки” в сукупному обсязі наданих іпотечних кредитів. Питома вага позик, наданих юридичним особам для будівництва, придбання та реконструкції нерухомості, в січні 2012 року становила 1.79%, а в грудні знизилася до 1.23%. Тобто вітчизняні підприємства вважають іпотеку інструментом збільшення власних обігових коштів, а не зростання основного капіталу. Поширенню такої ситуації сприяють і самі банківські установи, які нерідко об'єднують поняття “комерційна іпотека” (або “іпотека комерційної нерухомості”) та комерційне кредитування (проектне фінансування, інвестиційне кредитування тощо). Це відбувається, як правило, через те, що зміст операцій іпотечного комерційного кредитування у більшості випадків слугує основою для програм комерційного кредитування. У зарубіжній практиці ці два поняття чітко розмежовані: іпотека, тобто позика на придбання нерухомості під її заставу, називається “мортгейдж” (“mortgage”); а кредит на розвиток бізнесу, забезпеченням якого є комерційна нерухомість, — “еквити лоун” (“equity loan”). У вітчизняних реаліях таке розділення цих понять малоефективне, зважаючи на рівень розвитку банківського сектору, асортименту і якості послуг для корпоративних клієнтів.

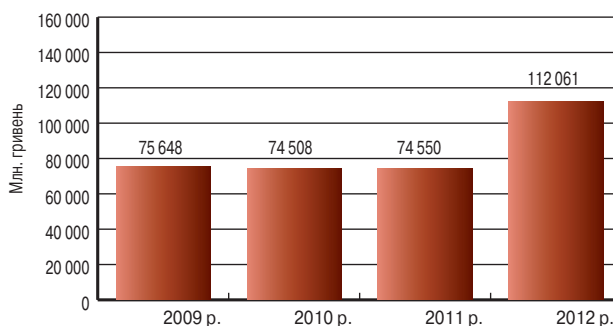
На іпотечному ринку комерційної нерухомості частка кредитів, виданих в іноземній валюті, становить близько 35–40% (див. графік 1). Це пояснюється не лише недовірою до національної валюти, високою долариза-

Графік 1. Динаміка обсягу іпотечного кредитування юридичних осіб у 2012 році в національній та іноземних валютах

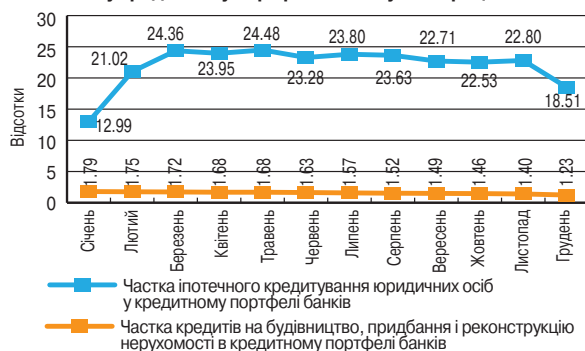
Джерело: складено за [1].

Графік 2. Динаміка іпотечного кредитування юридичних осіб у 2009–2012 роках

Джерело: складено за [1].

Графік 3. Частка іпотечного кредитування юридичних осіб у кредитному портфелі банків у 2012 році

Джерело: складено за [1].

цією економіки країни, спробою банківських установ мінімізувати певні ризики, а й тим, що розрахунки на первинному і вторинному ринках комерційної нерухомості традиційно проводяться в іноземній валюті.

За даними Національного банку України [1], впродовж січня – грудня 2012 року спостерігалось зростання вартості іпотечних комерційних кредитів порівняно з аналогічним періодом 2011 року: по кредитах у національній валюті – на 1.3 в. п. (з 14.71% у 2011 році до 16.0% у 2012 році); за позиками в доларах США – на 1.7 в. п. (з 9.2% у 2011 році до 10.9% у 2012 році). Отже, саме зростання процентних ставок за комерційною іпотекою в гривні у грудні 2012 року порівняно з листопадом призвело до різкого зниження обсягів кредитування під заставу комерційної нерухомості під кінець року (див. графік 1). Середня ставка за позиками на придбання комерційної нерухомості строком на 5 років у банківських установах – лідерах ринку послуг для підприємців – становила 24.97% річних; строком на 7 років – 25.43% річних [3]. Висока вартість іпотечних позик зумовлена проблемою дефіциту в банків дешевої ресурсної бази. Водночас, аналізуючи наявні тренди рівня процентних ставок за комерційною іпотекою (див. графік 4), можемо зробити прогноз щодо їх зниження у 2013 році.

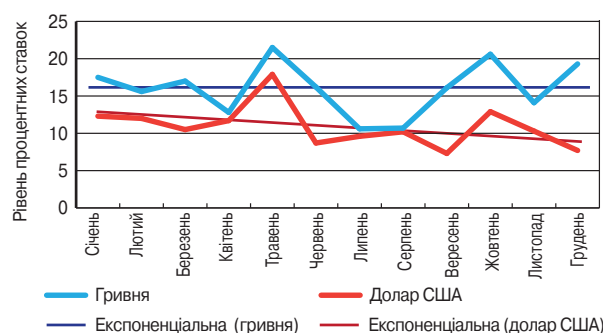
На кінець 2012 року одинадцять банківських установ, що пропонували іпотечні кредити на придбання комерційної нерухомості, входять до рейтингу 25 банків – лідерів ринку послуг для підприємців. Дослідження умов кредитування під заставу комерційної нерухомості дає можливість виділити програми таких банків, як ПАТ “Укр-газбанк”, ПАТ “ВТБ-банк”, ПАТ “Креді Агриколь”, ПАТ “Укрсоцбанк”, ПАТ “Укрсиббанк” та ПАТ

“Укрексімбанк”, які мають найнижчі процентні ставки (див. таблицю). Якщо даний рейтинг розглядати в динаміці, то перелік банків буде різнитися. Зокрема, за станом на 14.08.2012 р. всі шість названих банків є лідерами за обраною ознакою рейтингування, а вже на 12.12.2012 р. з цього переліку слід вилучити половину, оскільки вартість іпотечних програм корпоративним клієнтам суттєво зросла.

Водночас експерти зазначають, що останнім часом активніше почали кредитувати юридичних осіб банки, які не є лідерами на ринку послуг для підприємців. За підрахунками аналітиків Простобіз.ю.ей (Prostobiz.ua), на 1 жовтня 2012 року 20 банків-лідерів надали 72.5% від усієї суми виданих позик юридичним особам. Порівняно з початком року частка найбільших банків скоротилася на 2.6 в. п.

Варто зазначити, що лідером зі зростання кредитного портфеля корпоративним клієнтам за результатами третього кварталу 2012 року став ПАТ “Дочірній банк Сбербанку Росії” – збільшення на 15%. Це дало змогу піднятися банку з російським капіталом з восьмого на шосте місце в рейтингу найбільших кредиторів українського бізнесу. Другим за приростом суми наданих кредитів у процентному співвідношенні впродовж досліджуваного

Графік 4. Динаміка вартості іпотечних кредитів під заставу комерційної нерухомості за 2012 рік

Джерело: складено за [1].

періоду став ПАТ “Імексбанк” – 13%. На протипагу цьому, найбільший приріст обсягу кредитування підприємців серед 20 банків – лідерів ринку банківських послуг України за третій квартал 2012 року мав ПАТ “Приватбанк”, який збільшив портфель кредитів юридичним особам на 2.8%.

ТЕНДЕНЦІЇ РИНКУ КОМЕРЦІЙНОЇ НЕРУХОМОСТІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ІПОТЕКИ

На сучасний стан іпотечного ринку комерційної нерухомості суттєво впливають тенденції на ринку іпотечної нерухомості, тобто тієї частини ринку нерухомості, де формується попит і пропозиція на нерухомість, що може бути використаною як іпотека і що забезпечує обіг капіталу в системі іпотечного кредитування [5]. Циклічність розвитку ринку нерухомості відображається його активністю (фази підйому чи падіння) в часі. У науковій літературі виділяють чотири фази розвитку ринку нерухомості: спад (рецесія), відновлення, підйом (зростання), надлишок пропозицій. За оцінками експертів, вітчизняний ринок нерухомості знаходиться у фазі рецесії, а основними його характеристиками є такі: активність продажу нерухомості дуже низька, ціни на не-

Таблиця. Рейтинг банків, які пропонують програми іпотечного комерційного кредитування терміном на 5 років із найнижчими процентними ставками

Назва банку	За станом на 14.08.2012 р.		За станом на 12.12.2012 р.	
	Перший внесок, %	Реальна процентна ставка, % річних	Перший внесок, %	Реальна процентна ставка, % річних
Укргазбанк	30	21.67		
ВТБ-банк	25	22.25	25	25.17
Креді Агриколь	25	22.39		
Укрсоцбанк	30	23.33	30	25.22
Укрсиббанк	40	22.64		
Укрексімбанк			30	25.67

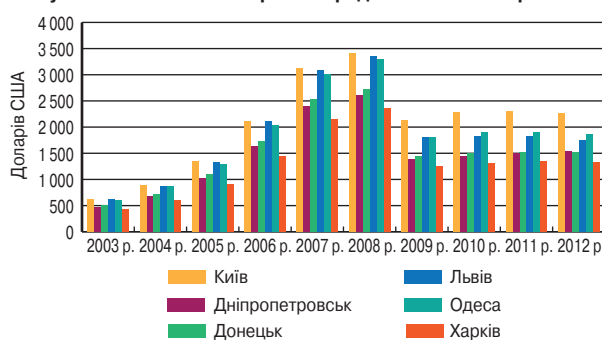
Джерело: складено за [4].

Графік 5. Динаміка вартості 1 кв. м офісної нерухомості у найбільших містах України впродовж 2003–2012 років

Джерело: складено за [7].

Графік 6. Динаміка вартості 1 м. кв. торговельної нерухомості у найбільших містах України впродовж 2003–2012 років

Джерело: складено за [7].

рухомість і вартість оренди знижуються, обсяги іпотечного кредитування також низькі, особливо в корпоративному секторі.

Нині продавців нерухомості більше, ніж покупців, а вартість цих об'єктів знижується. Так, у вересні 2012 року порівняно із серпнем кількість пропозицій на ринку нерухомості зросла на 40–50%, а попит збільшився на 10–15%. Хоча у листопаді того року відбулося зниження активності ринку нерухомості, але причинами були вибори та очікування зниження курсу гривні [6]. Слід зазначити, що валютні коливання істотно впливають на вартість іпотечної нерухомості в усіх її сегментах. У випадку девальвації гривні відбудеться збільшення обсягу проблемних іпотечних кредитів, виникнуть неплатежі іпотекодержателів, зменшиться платоспроможний попит, що змусить продавців нерухомості поступово знижувати ціни. Разом із тим при збереженні стабільного курсу гривні та сприятливої макроекономічної ситуації рівень цін на ринку іпотечної нерухомості характеризується незначним коливанням. Тому експерти зазначають, що повне відновлення українського ринку нерухомості можливе лише у разі, якщо валютне кредитування повернеться на докризовий рівень.

Дослідження динаміки вартості 1 кв. м. офісної (див. графік 5) та торговельної (див. графік 6) нерухомості в найбільших містах України свідчить про стрімке її зростання у 2003–2008 роках та різке зниження у 2009-му, спричинене фінансово-економічною кризою в державі та світі. Незважаючи на поступове відновлення ринку у 2010–2011 роках, Україна не змогла досягти докризового рівня цін. Окрім цього, у 2012 році вартість як торговельної, так і офісної нерухомості порівняно з 2011 роком знизилася відповідно до 1.68% та 1.1%.

Останнім часом в Україні склалася така ситуація, коли комерційну іпотеку позичальники беруть у таких трьох основних випадках:

1. З метою придбання нерухомості для ведення власного бізнесу (buy to own occupation);
2. З метою придбання нерухомості для надання площ в оренду (buy to let);
3. З метою придбання нерухомості для подальшого її перепродажу (buy to sell).

Якщо брати до уваги тенденції останніх років на ринку іпотечної нерухомості, то кількість потенційних позичальників, які бажають отримати кредит у першому випадку, є незначною. Це спричинене падінням вартості об'єктів комерційної нерухомості, а отже, відсутністю на ринку спекулятивного попиту, який переважав у 2007–2008 роках.

У другому сегменті (buy to let) також спостерігається зниження активності. Зокрема, вітчизняним компаніям не вигідно купувати комерційну нерухомість, використовуючи для цієї мети іпотеку, та надавати придбані площі в оренду, оскільки відсотки банку за користування іпотечним кредитом є вищими за розмір прибутковості від орендної плати.

Обсяги іпотечного кредитування в першому сегменті (buy to own occupation) є вищими, ніж у другому та третьому, але недостатніми, щоб істотно вплинути на розвиток вітчизняного іпотечного ринку. З точки зору доцільності, рішення про купівлю приймається в тому випадку, якщо купити зараз вигідніше, ніж узяти в оренду на довгостроковий період. Більшість іноземних компаній, які виходять на український ринок, беруть кредит за кордоном і купують нерухомість в Україні. Це вигідно, оскільки за кордоном ставка може становити 5–6% плюс у деяких ви-

падках премія за фактор входу на ринок Східної Європи. При цьому придбаний об'єкт комерційної нерухомості може приносити річний дохід близько 10%. Вітчизняним компаніям брати іпотечний кредит під 15–25%, щоб заробляти 10%, не вигідно. Наприклад, комерційна іпотека також становить малу частку портфелів банків Східної Європи, оскільки вплив дешевшого капіталу з Центральної Європи підвищив ціни на комерційну нерухомість і зробив не вигідним кредитування в місцевих східноєвропейських банках з метою придбання нерухомості. Однак якщо йдеться про придбання ресторану, бару чи інших комерційних приміщень, де для власника важлива не орендна плата, а потік відвідувачів, тоді таке придбання може бути фінансово виправданим.

Водночас стабільність розвитку ринку іпотечної нерухомості прямо пропорційно впливає на розвиток іпотечного ринку, про що свідчить досвід економічно розвинутих країн. Зокрема, для стимулювання комерційної іпотеки банківські установи повинні знижувати процентні ставки за відповідними позиками. Це можливо за умови впевненості в подальшому зростанні цінності активів нерухомості, що спонукатиме банки створювати привабливі умови для іпотечного кредитування та мотивуватиме позичальників скористатися ними, навіть у випадку негативного співвідношення ціни придбання об'єкта і доходу від передачі його в оренду. Наприклад, у докризовий період європейські банки, стимулюючи попит, пропонували кредити під 0% річних, а сума кредиту могла сягнути 110% від ціни придбаної комерційної нерухомості, оскільки аналітики фінансових інституцій були впевнені в зростанні ціни їх застави. Також у

розвинутих країнах поширена практика фіксованих ставок при іпотечному комерційному кредитуванні, що суттєво полегшує придбання приміщень для початку бізнесу. Крім того, за рахунок придбання комерційної нерухомості корпоративні клієнти європейських банків можуть зменшувати свою оподатковувану базу платежами за кредитом.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ІПОТЕЧНОГО РИНКУ КОМЕРЦІЙНОЇ НЕРУХОМОСТІ

Завершуючи дослідження, слід зазначити, що перспектива розвитку іпотечного ринку комерційної нерухомості України залежить не лише від економічного розвитку держави в цілому і ринку комерційної нерухомості зокрема, а й від бажання і можливостей вітчизняних банків поліпшувати умови іпотечного кредитування [8]. Нині банківські установи — ключові суб'єкти в системі іпотечного кредитування, що визначає домінування депозитної моделі організації іпотечного ринку комерційної нерухомості. За таких умов відносини з кредитування під заставу комерційної нерухомості зводяться до первинного іпотечного ринку — надання, обслуговування й погашення позик, що не створює передумов для зниження вартості іпотечних банківських продуктів. На нашу думку, перспективним напрямом розвитку комерційної іпотеки може стати створення фондів фінансування будівництва (ФФБ) виду “Б”. Механізм фінансування бізнес-проектів будівництва комерційної нерухомості такий. Суб'єкт господарювання, маючи розроблений бізнес-план чи техніко-економічне обґрунтування проекту, звертається до банківської установи з метою отримати фінансування під заставу об'єкта нового будівництва. Банк аналізує запропонований проект, оцінює рівень платоспроможності потенційного позичальника — довірителя ФФБ і приймає попереднє рішення про надання кредиту. Банківська установа, співпрацюючи із забудовником, створює ФФБ і одночасно стає його управителем. Після цього між управителем і потенційним довірительом ФФБ укладається договір про участь у ФФБ та договір іпотечного кредитування на інвестування у будівництво, на підставі якого довіритель ФФБ отримує кредит для оплати заборгованості за договором

про участь у ФФБ виду “Б”. Одночасно з укладенням договору іпотечного кредитування між банком і довірительом ФФБ укладається іпотечний договір, за яким майнові права на об'єкт інвестування, набуті довірительом ФФБ за договором про уступку майнових прав на об'єкт нерухомого майна, передаються банку в іпотеку. Після набуття довірительом ФФБ права власності на об'єкт нерухомості та його реєстрації між кредитором і довірительом ФФБ укладається додаткова угода до іпотечного договору, згідно з якою відбувається зміна предмета іпотеки. Предметом іпотеки стає безпосередньо об'єкт інвестування, набутий довірительом ФФБ у власність замість майнових прав на нього.

Запропонований механізм дає змогу ефективно узгоджувати інтереси учасників ФФБ, оскільки довіритель отримує фінансування бізнес-проекту і гарантії, що об'єкт нерухомості буде побудований у заплановані терміни і відповідної якості; банк-управитель, контролюючи використання кредитних ресурсів забудовником, упевнений у їх цільовому використанні; забудовник гарантовано отримує постійне фінансування будівництва. За таких умов залучення механізмів ФФБ у сферу комерційної іпотеки є перспективним напрямом розвитку кредитування під заставу нежитлової нерухомості.

Наступним важливим кроком на шляху вдосконалення вітчизняного іпотечного ринку комерційної нерухомості є зниження рівня ризиків. У Росії розв'язання цієї проблеми перебуває в площині страхування більшого обсягу іпотечних ризиків позичальника самим позичальником, що гарантує зниження розміру першого внеску та (або) зростання обсягу позики. Так, при страхуванні відповідальності позичальника за неповернення кредиту страхова компанія залучається до процесу іпотечного кредитування, виступаючи гарантом виконання зобов'язання. За оцінками експертів, за допомогою такого механізму у позичальників (фізичних чи юридичних осіб) з'являється можливість отримати кредит із початковим внеском нижче 30% за рахунок оформлення додаткового договору страхування іпотечних зобов'язань. За таких умов банківські установи можуть надавати іпотечні кредити з початковим внеском від 10%, суттєво не збільшуючи власний ризик та відсоткову ставку за кредитом, оскільки різницю в 20% покриває страхова

компанія, а позичальник при цьому отримує захист від додаткових претензій банку у випадку нестачі грошових коштів після продажу закладеного майна.

Зазначені вище пропозиції вдосконалення відносин іпотечного кредитування під заставу комерційної нерухомості можуть лише частково підвищити їх ефективність. Для більш суттєвих результатів потрібні кардинальніші зміни в організації одно- та дворівневої моделі іпотечних ринків не лише у сфері житлового сегмента, а й комерційного також. Створена в 2004 році Державна іпотечна установа за роки свого існування не виправдала очікування щодо результативності її функціонування. Підвищення ставки рефінансування іпотечних житлових позик з 11,0% (20.11.2010 р.) до 18,0% (23.11.2012 р.) не сприяє ні здешевленню іпотечних позик, ні розширенню ресурсної бази банківських установ. А оскільки сформована дворівнева система іпотечного житлового кредитування є неефективною, то й імплементувати її у сферу комерційної іпотеки недоцільно. Водночас Закон України “Про іпотечні облігації” [9] дає можливість банкам створювати спеціалізовані іпотечні установи. Однак за період після прийняття цих норм жодної такої структури створено не було. Тому, на нашу думку, ця сфера відносин залишається перспективною для наукових розробок на предмет пошуку ефективних механізмів створення дворівневої системи іпотечного комерційного кредитування.

Однорівнева модель іпотечного ринку в українських реаліях трансформована у систему відносин, де емітентом іпотечних цінних паперів є універсальний банк. Законом України “Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати” [10] встановлено основні положення емісії іпотечних сертифікатів банківськими установами, однак досі не було організовано жодного їх випуску. Це свідчить, по-перше, про небажання банків працювати з новими фінансовими інструментами, по-друге, — про складність і непривабливість запропонованого механізму. Разом із тим із 2007 року ПАТ “Укргазбанк”, ПАТ “Приватбанк” та декілька інших банків провели емісію іпотечних облігацій, але за активного сприяння іпотечних інституцій із Західної Європи і розміщення цих цінних паперів у іноземних інвесторів.

Отже, для становлення моделей іпотечного ринку комерційної нерухомості, заснованих на емісії й обігу іпотечних цінних паперів, в Україні має бути розвинутий фондовий ринок і наявні інституційні інвестори, для яких іпотечні інструменти рефінансування будуть привабливими. Хоча формування таких моделей є перспективою для розвитку досліджуваного ринку, однак її реалізація не визначена в часі.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження свідчить, що у вітчизняних реаліях комерційна іпотека не стала для підприємців ефективним джерелом залучення ресурсів та інструментом фінансування капітальних вкладень, а для банківських установ — пріоритетним напрямом діяльності. Низька частка іпотечного кредитування юридичних осіб як у портфелі банків, так і в структурі ВВП доводить, що функціонування іпотечного ринку комерційної нерухомості істотно не впливає на економічний розвиток держави. Зважаючи на рівень процентних ставок за комерційною іпотекою та рецесію ринку іпотечної нерухомості, можемо зробити висновок, що найближчим часом не слід чекати структурних і кар-

динальних змін розвитку іпотечного ринку. Дану проблему також поглиблює відсутність належної уваги з боку держави як у питаннях законодавчого регулювання (досі відсутні стандарти рефінансування), так і фінансової підтримки, що знижує зацікавленість основних суб'єктів ринку (позичальника, кредитора, інвестора) працювати з комерційною іпотекою. Водночас вітчизняний іпотечний ринок є досить молодим і перебуває в стадії формування, а тому наявність великої кількості проблем цілком зрозуміла. Важливо скоротити час трансформації іпотечних відносин, прискорити процес формування їх ефективних механізмів, спираючись при цьому на позитивний досвід економічно розвинутих країн світу.

Література

1. Бюлетень Національного банку України. — 2012. — № 11. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Стоимость кредитов на коммерческую недвижимость за осень-2012, в отличие от ипотеки для населения, почти не изменилась. — [Електронний ре-

сурс]. — Режим доступу: <http://www.prostobiz.ua/kredity/novosti>.

4. Сайт аналітичних ресурсів з бізнесу й фінансів. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.prostobiz.ua>.

5. Борисюк К. Ринок іпотечної нерухомості в Україні / К. Борисюк. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.u-fin.com.ua/analit_mat/gkr/059.htm.

6. Ринок нерухомості “заморозять” вибори. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://money-news.te.ua/2012/10/11/>.

7. Офіційний сайт Асоціації спеціалістів з нерухомості (ріелторів) України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.asnu.net>.

8. Рынок коммерческой ипотеки в Украине. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.samson.com.ua/about/news/1888/>.

9. “Про іпотечні облигації”: Закон України від 22 грудня 2005 року № 3273-IV. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ipoteka.gov.ua/sites/default/files/zakon_pro_ipotechni_obligacii.pdf.

10. “Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати”: Закон України від 19 червня 2003 року № 979-IV. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/979-15>.

Конкурс/

Визначено претендентів на перемогу в конкурсі “Краща монета року України”

Завершився перший етап конкурсу “Краща монета року України”, який тривав із 21 січня до 22 березня 2013 року. Об'єктами розгляду в номінаціях “Краща монета року”, “Унікальне ідейне рішення” і “Найкраще художнє рішення” є пам'ятні монети, виготовлені Монетним двором Національного банку України та введені в обіг у 2012 році. На цьому етапі в спеціально облаштовані скриньки було зібрано заповнені анкети. Опитування громадськості й експертів проводили в територіальних управліннях Національного банку України (40% скриньок), банках-дистриб'юторах Національного банку України (50%), в Асоціації нумізматів України (7%), анкети також надходили електронною поштою (3%). Загалом участь у голосуванні взяло понад вісім тисяч осіб.

Найбільшу кількість позитивних відгуків щодо художньо-мистецької

та нумізматичної цінності у трьох номінаціях здобули кілька монет.

- У номінації “Краща монета року”:
- “Рік змії”, срібло, номінал 5 грн.;
 - “Українська лірична пісня”, срібло, номінал 10 грн., нейзильбер, номінал 5 грн.;
 - “УЄФА. Євро 2012. Україна-Польща” (набір із двох монет, які складаються в коло діаметром 50 мм), срібло, номінал 10 гривень/10 злотих.

- У номінації “Унікальне ідейне рішення”:
- “УЄФА. Євро 2012. Україна-Польща”;
 - “Українська лірична пісня”;
 - “Рік змії”.

- У номінації “Найкраще художнє рішення”:
- “Українська лірична пісня”;

- “Рік змії”;
- “Мальва”, золото, номінал 2 грн.

Другий етап конкурсу відбуватиметься з 20 до 31 травня 2013 року. Комісія, до складу якої включені фахівці Національного банку України, Банкотно-монетного двору Національного банку України, члени Експертної ради з питань дизайну пам'ятних монет України (заслужені художники, скульптори, історики, інші фахівці) та уповноважені представники Асоціації нумізматів України, шляхом таємного голосування визначить найкращу монету-переможця в кожній номінації. Результати конкурсу будуть оголошені на засіданні комісії та оприлюднені на сторінці Офіційного інтернет-представництва Національного банку України та на шпальтах журналу “Вісник Національного банку України”.

Методологія/

Олександр Берегуля

Кандидат економічних наук,
головний економіст
відділу реорганізації банків
департаменту реєстрації,
ліцензування та реорганізації банків
Національного банку України

Перші кроки з ідентифікації та визнання банківських груп

Глобалізація світової економіки, інтеграційні процеси та динамічне входження банківського сектору України у світовий економічний простір зумовлюють необхідність здійснення Національним банком України відповідних кроків та прийняття рішень щодо приведення у відповідність до потреб сьогодення методології контролю і нагляду за банками. Одним із таких кроків можна вважати набрання чинності Положенням “Про порядок ідентифікації та визнання банківських груп”, затвердженим постановою Правління Національного банку України від 09.04.2012 р. № 134 та зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 28.04.2012 р. за № 708/21021 (надалі – Положення № 134). Документ розроблено на виконання вимог прикінцевих положень Закону України від 19.05.2011 р. № 3394-VI “Про внесення змін до деяких законів України щодо нагляду на консолідованій основі”, яким зокрема було внесено зміни до законів “Про банки і банківську діяльність” та “Національний банк України” у частині впровадження нагляду на консолідованій основі.

З метою забезпечення стабільності банківської системи та обмеження ризиків, на які наражається банк унаслідок участі в банківській групі, Національним банком України здійснюється нагляд за банківською групою на консолідованій основі, що передбачає регулювання, моніторинг та контроль ризиків банківської групи у визначеному Національним банком порядку.

Небанківські фінансові установи, які є учасниками банківської групи, також підлягають контролю з боку Національного банку України в межах нагляду на консолідованій та субконсолідованій основі.

Відповідно до загальних положень Закону України “Про банки і банківську діяльність” (надалі – Закон) **банківська група** — це група юридичних осіб, які мають спільного контролера. Вона складається: з материнського банку і його українських та іноземних дочірніх та/або асоційованих компаній, які є фінансовими установами; з двох або більше фінансових установ та в якій банківська діяльність є переважною. У свою чергу, переважною в групі є банківська ді-

яльність, якщо сукупне середньарифметичне значення активів банків (банку) — учасників банківської групи за останні чотири звітних квартали становить 50 і більше відсотків сукупного розміру середньарифметичних значень активів усіх фінансових установ, що входять до цієї групи, і розрахованих за цей же період.

Крім того, слід зазначити, що банки та небанківські фінансові установи, в яких держава в особі уповноважених органів є контролером, для цілей нагляду на консолідованій основі не є такими, що мають спільного контролера.

За ознакою належності до міжнародних банківських груп Закон вирізняє **іноземні** та **національні** банківські групи. Прикладом іноземної можна назвати банківську групу, до складу якої входить Публічне акціонерне товариство “Укрсиббанк” як частина міжнародної групи “БНП Паріба Груп” (BNP Paribas Group, Франція). Натомість групу “Приватбанк” слід розглядати як приклад національної банківської групи, що не є частиною міжнародної.

За видом діяльності учасників бан-

ківської групи Національний банк визначає такі підгрупи: **кредитно-інвестиційну** — до її складу входять банк або банки та інші учасники банківської групи, крім страхових компаній, і **страхову** — до складу учасників якої входять відповідно страхові компанії.

Систему взаємовідносин у банківській групі в загальних рисах подано на схемах 1 і 2.

Варіантів побудови системи взаємовідносин та управління всередині різних банківських груп може бути безліч. Головною умовою є наявність спільного контролера та присутність двох або більше фінансових установ, у яких банківська діяльність є переважною.

Першим кроком до визнання банківської групи є її ідентифікація.

Ідентифікація може здійснюватися двома шляхами:

— шляхом направлення повідомлення до Національного банку України контролером банківської групи або особою, що має намір стати контролером. Тобто контролер (юридична або фізична особа) самостійно здійснює ідентифікацію і з власної ініціативи подає відповідні документи, не-

обхідні для визнання банківської групи, до Національного банку;

– Національний банк самостійно ідентифікує банківську групу, яка не була ідентифікована контролером. Підставою для цього може стати інформація, отримана під час проведення банківського нагляду або від інших державних органів, що здійснюють регулювання ринків фінансових послуг, чи іноземних органів нагляду. За результатами такої ідентифікації Національний банк вимагає від контролера банківської групи виконання вимог Положення № 134 та забезпечення подання відповідного пакета документів.

Другим кроком є визнання відповідальної особи банківської групи.

Банківська група зобов'язана визначити серед своїх учасників відповідальну особу, спроможну забезпечити:

– ефективну систему внутрішнього контролю в банківській групі, що гарантуватиме дотримання її учасниками вимог законодавства, результативність управління активами і пасивами, ризиками, достовірність, повноту і своєчасність складання та надання фінансової, статистичної та іншої звітності, запобігання шахрайству;

– ефективну систему корпоративного управління, що передбачає організацію такої структури відносин між відповідальною особою, учасниками та контролером банківської групи, яка сприятиме продуктивному керуванню діяльністю групи, визначенню її стратегії та цілей, обмеженню ризиків такої банківської групи;

– наявність інформаційних систем, які забезпечують оброблення даних, аналіз, представлення, збереження та захист інформації, передавання відповідних даних і повідомлень;

– ефективну систему управління ризиками, спроможну забезпечити надійність процесів виявлення, оцінки, контролю і моніторингу всіх видів ризиків у банківській групі та її підгрупах, наявність внутрішніх положень щодо управління ризиками, включаючи їх кількісну та якісну оцінку, чіткий розподіл функцій, обов'язків і повноважень з управління ризиками в банківській групі;

– дотримання вимог нормативно-правових актів Національного банку щодо достатності регулятивного капіталу, інших економічних нормативів, лімітів та обмежень стосовно певних видів діяльності, у тому числі щодо діяльності на території інших держав;

Схема 1. Національна банківська група

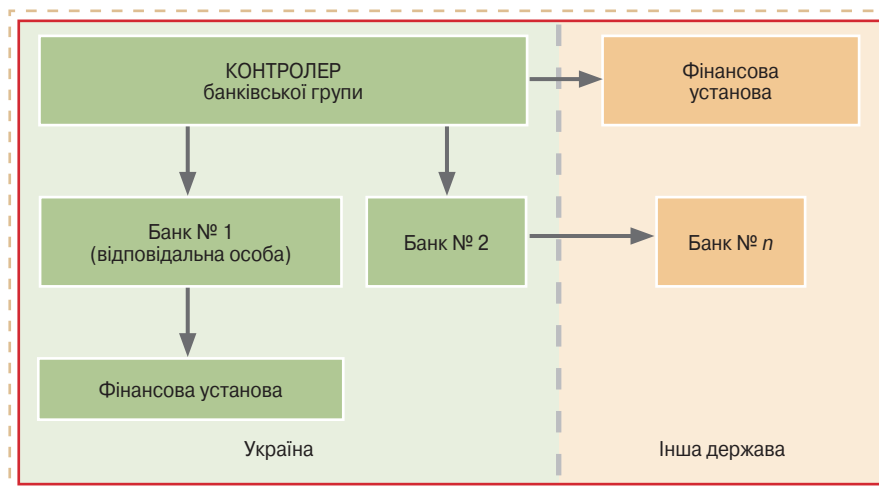
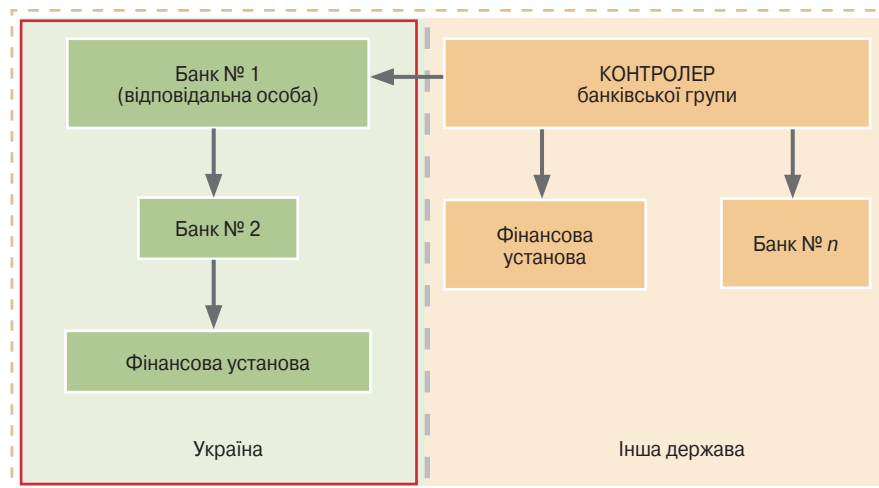

Схема 2. Іноземна банківська група

– облікові процедури, які визначають принципи, методи складання і подання банківською групою статистичної та фінансової звітності;

– складання і подання консолідованої, субконсолідованої звітності й інформації.

Визначену контролером відповідальну особу банківської групи погоджує Національний банк України.

Слід зазначити, що до моменту погодження Національним банком відповідальної особи або в разі, якщо за висновком НБУ вона не спроможна забезпечити належне виконання функцій відповідальної особи, ці обов'язки покладаються на банк – учасника банківської групи з найбільшим значенням активів.

У свою чергу, всі учасники банківської групи зобов'язані подавати відповідальній особі групи звіти, інформацію і документи, необхідні для підготовки консолідованих звітів, та за-

безпечувати виконання вимог щодо здійснення нагляду на консолідованій основі.

Насамкінець зауважимо, що за нашими попередніми підрахунками, кількість міжнародних та національних банківських груп, що здійснюють свою діяльність на території України, може сягати двох десятків.

За станом на 01.04.2013 р. 14 банківських установ надали до Національного банку відповідні повідомлення та документи щодо визнання власниками існування банківських груп і погодження відповідальної особи.

Нині Національний банк України накопичує досвід та вдосконалює нормативну базу щодо роботи з банківськими групами, усвідомлюючи всю важливість у теперішній час здійснення нагляду на консолідованій основі.

Круглий стіл/

Економіка розвитку: що це означає для України?

Цю тему обговорювали учасники Українського філософсько-економічного наукового товариства (УФЕТ) на засіданні за круглим столом, що відбулося 20 березня 2013 року у приміщенні Університету банківської справи Національного банку України (УБС НБУ). Провідні представники вітчизняної філософської думки та економічної науки на своїх традиційних зібраннях порушують питання, що знаходяться на перетині філософських та економічних знань, зокрема це багатовимірні проблеми соціальної природи грошей та сутності сучасної фінансової цивілізації.

Чому незрілість, недосконалість, незавершеність ринкових реформ в Україні набули такого затяжного характеру? Що це — випадковий збіг несприятливих обставин чи за цим стоять серйозніші причини? Чому бракує політичної волі, мотивації влади з боку громадянського суспільства? Чому правосуддя не захищає достатнім чином економічних суб'єктів та їхню приватну власність? Чому не працює трудова етика? Чому подібні соціальні регулятори успішно діють у Західному світі і не спрацюють у нас, в Україні? Низку цих питань, винесених на обговорення, озвучила на початку зустрічі член президії УФЕТ, доктор економічних наук, професор, ректор УБС НБУ **Тамара Смовженко**.

Основний доповідач, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри суспільних наук Львівського інституту банківської справи УБС НБУ, вчений секретар УФЕТ **Зоя Скринник** одразу попередила про провокативність своєї доповіді, що вже стало своєрідною традицією засідань філософсько-економічного товариства, і про готовність вислухати конструктивну критику колег.

За словами доповідача, до певних міркувань її підштовхнуло осмислення дискусії в рамках попереднього круглого столу. Тоді президент УФЕТ, доктор філософських наук, професор кафедри економічної теорії Київського національного університету Імені Тараса Шевченка Володимир Ільїн висловив кілька тез про те, що “гроші є “метасмислом” сучасної соціокультурної дійсності... формують “нову” економіку як спосіб організації життя людини в його найбільш істотних вимірах...” і що в умовах “грошового ладу” та “перемоги фінансової економіки, яка одержала реальну неосяжну владу...” “проблема збереження культури, цивілізації й особистості полягає в розумінні необхідності переосмислення їхньої ролі й значення...”

Зоя Скринник поставила під сумнів беззаперечність вихідних положень про неосяжну владу нової фі-

нансової економіки і так званий “грошовий лад” ринкового суспільства як про доконані факти в українських реаліях. Чи можемо ми розглядати їх вплив на культуру, соціум, особистість за тими самими моделями і схемами, які діють у країнах “золотого мільярда”, але й досі не працюють на українському ґрунті? Наскільки правомірно виходити з презумпції того, що людина українська сьогодні є людиною економічною як історично сформований національно-культурний тип?

Справді, грошовий лад створює низку деформацій людини та соціуму, але рух до цього грошового ладу є свідомим вибором із надією на досягнення цивілізованих стандартів добробуту людини і суспільства. Проте в Україні більшою проблемою є не ринкова трансформація суспільства, а саме несформованість ринкових заasad і відносин.

Також достатньо масове і, на думку Зої Скринник, хибне явище — це

Зоя Скринник попередила про провокативність своєї доповіді.

прагнення знайти шляхи і методи прискореної економічної модернізації України у рамках універсальної моделі, яка успішно спрацювала в розвинутих країнах, обираючи між кейнсіанством чи неокласичною моделлю розвитку. Натомість доповідач пропонує звернутися до ідей, сформованих із позицій інституціоналізму, в якому застосовано якісно іншу теоретичну основу, і під впливом ідей Макса Вебера в схему економічного розвитку введено широкий спектр не-економічних змінних: культуру і всю

систему загальнолюдських цінностей.

Головна ідея, на якій зосередила увагу Зоя Скринник, полягає в тому, що передумовами економічної модернізації є вся система економічних інститутів, соціальних та політичних відносин, інституційна матриця — “стійка, історично сформована система базових інститутів, які регулюють взаємопов’язане функціонування основних суспільних сфер — економічної, політичної та ідеологічної”, як визначила це поняття російська дослідниця Світлана Кірдіна¹. Тому в аналізі економічних проблем сучасної України варто критично підійти до культурної спадщини, національних традицій і подивитися, наскільки вони відповідають широко декларованій та очікуваній у короткому часі меті радикальної економічної модернізації.

Проблема ускладнюється тим, що історично-культурний досвід, який формував сукупність форм поведінки індивідів на ринку, для українського населення значно більшою мірою *неоднорідний*, ніж це має місце в решті країн. Йдеться не тільки про “вертикальне” розшарування суспільства за майновим станом, а й про чинники “горизонтального” поділу. Насамперед це тривалі періоди перебування українських територій у складі держав, принципово відмінних одна від одної за своїм соціально-економічним устроєм — Російської імперії на Сході, Австро-Угорської імперії та Речі Посполитої на Заході.

На цій основі Зоя Скринник пропонує виділити серед кола історичних умов, які протягом тривалого часу впливали на формування економічної ментальності українців, такі групи чинників:

- вплив економічної моделі Російської імперії на сприйняття соціально-економічної реальності населенням Наддніпрянської України — Сходу, Півночі, Півдня;
- традиційний уклад українського життя — насамперед господар-

¹ Кірдіна С. Г. Институциональные матрицы и развитие России. — М.: 2000. — С. 26—29.

ський уклад українського села;

- вплив економічної моделі Австро-Угорської імперії та Речі Посполитої на населення Західної України.

Ці чинники, хоча й знівельовані впливом пізніших періодів історії українського народу, все ж відчутно позначаються на сучасних моделях ставлення до проблем власності, ринкових відносин, *економічної поведінки* в нашому суспільстві, що проходить ринкову трансформацію.

В економічну ментальність *першого* з названих вище типів економічної поведінки протягом багатьох століть було закладено стереотипи, влучно охарактеризовані російським ученим Рустемом Нуреевим як азієцька традиція східного деспотизму². Звідси нерозчленована єдність владних та власницьких функцій, відсутність гарантій приватної власності і поваги до неї, потреба у державному патерналізмі, колективізм, православна покірливість, що перешкоджає формуванню незалежної особистості, віра в швидке дивовижне збагачення, не забезпечене власними зусиллями, традиціоналізм, недовіра до реформ тощо.

Неважко помітити, що це саме ті риси ментальності сучасних українців, які стали реальною перешкодою на шляху економічних та політичних реформ. Проте за відсутності відповідальної реакції на них реформаторських політичних сил ці проблеми стають об'єктом маніпуляцій для реалізації інтересів, далеких від цілей соціально-економічної модернізації.

Для характеристики історичного національно-культурного досвіду, який сформував економічну ментальність *другого* типу — тієї верстви, в якій більшою мірою виражений компонент *етнічної ідентичності українців*, — можна звернутися до праць Пантелеймона Куліша, Дмитра Донцова, Миколи Шлемкевича, Олександра Кульчицького, Григорія Грабовича та виокремити стереотипи, які також дуже далекі від ринкового мислення західної людини. Це екзистенціальна життєва позиція геополітичної “межовості” (“на краю” Сходу Європи і Заходу Азії та на шляху “із варягів у греки”), максимально можлива віддаленість від системи влади-власності, натомість близькість до природи, коли залежність від природи значно більша, ніж від іншої людини, хутірський спосіб ведення господарства та зумовлена

цим ослабленість моделей громадянської солідарності, а також соціальної та економічної конкуренції, домінування в соціальних зв'язках особистих контактів, кланових принципів, переважання афектів і настроїв над раціональним світосприйняттям, націленість особи не на експансію у навколишню дійсність, а у власний внутрішній світ, “слабкість персональної надбудови”: відносна слабкість волі, приземленість інтересів, обмеженість життєвих цілей досягненням особистого й родинного добробуту.

Натомість *третьий* тип — ментальність західного українця — відрізняється від двох попередніх тим, що його соціальна поведінка формувалася за умов Австро-Угорської імперії та Речі Посполитої, значно ближчих за економічними та політичними моделями до Західної Європи, хоча на ці первісні стереотипи нашарувався досвід та ідеологічний вплив радянського періоду. Інститути приватної власності, громадянських свобод, національно-культурних традицій та пов'язані з ними моделі поведінки значно краще збереглися в масовій свідомості на Західних землях. Тому в ментальності жителів Західної України відчутно виразніше виявляються вищий ступінь готовності до ринкової активності на базі приватної власності й особистої ініціативи, значущості й затребуваності економічних, соціальних та політичних свобод, соціальної солідарності та готовності до масових дій у вирішенні гострих соціальних проблем, значно чіткіше виражена національно-культурна ідентичність, виразно сформоване персонально-особистісне ядро поведінки, соціально-психологічна мобільність і адаптивність, готовність до забезпечення успіху власними зусиллями.

Доповідач наголосила, що виділення соціокультурних типів економічної ментальності не слід розглядати в контексті активно обговорюваної теми розділеності України. Навпаки, це певний ресурс, що демонструє наявність категорії людей, здатних просувати процеси економічної та соціальної модернізації. Водночас стратегія економічного розвитку та модернізації України буде неповною і непослідовною, поки у систему її вихідних даних не буде включено ступінь підготовленості різних суспільних інститутів до радикальних реформ в економічній, соціальній і політичній сферах з урахуванням соціально-культурних стереотипів, цінностей, моделей тощо, які не сприяли, а, швидше, галь-

мували ринкові реформи. Потрібне чітке розуміння вітчизняної моделі ринкової економіки, її подібностей і відмінностей від моделей інших країн, підсумувала Зоя Скринник.

Доповідь викликала гарячу дискусію серед учасників круглого столу. Адже про розділену країну не один рік говорять політики, від чого розкол у нашому суспільстві лише поглиблюється. Чи варто додатково це роздмухувати, виділяючи ще й різні типи економічної поведінки? Лунали закиди, що дослідження не підтверджене статистичними даними, а це створює можливості для маніпуляцій. Зауважувалося, що три типи економіки в рамках однієї країни побудувати неможливо, то як повернути у позитивне русло таку ментальну різноманітність? І чому тип західного українця-ринковика досі не став домінуючим у процесі економічних перетворень та не “потягнув” за собою решту України?

На захист своїх тез Зоя Скринник наголосила, що зміст її доповіді не в аналізі того, як поділені українці і які типи їх існують, а в спробі дати відповідь на запитання, чи є українець

Контрдовідь Володимира Ляліна була емоційною.

справді “економічною людиною”. Цим дослідженням вона прагнула показати, що українцям багато що в їхньому історичному досвіді і культурних стереотипах заважає прийняти економічні моделі поведінки. З'ясувалося, що одним заважає одне, другим — інше, третім — ще інше. Але в цілому висновок доповідачки полягає не в тому, що українці всі різні, а в тому, що у нас історично сформовані певні проблеми, які заважають нам успішно діяти до ринку. На її глибоке переконання, суспільству потрібно побачити больові точки роз'єднання, аби шукати шляхи об'єднання.

Доктор філософських наук, професор *Володимир Лялін* у своєму контрвиступі зауважив, що коли йдеться про універсальну сутність грошей та про сучасну фінансову цивілізацію, це слід розглядати у контексті загальних

² Нуреев Р. М. Экономика развития: модели становления рыночной экономики: учебник. — М.: Норма, 2008. — 367 с.

роздумів про перспективи розвитку і домінанти сучасного світу. За його словами, визначена ще Адамом Смітом концепція “економічної людини” як такої, що керується виключно власними егоїстичними інтересами, у розвинутих країнах Заходу себе вичерпала. Йдеться не просто про вигоду як результат певних відносин між людьми, а про дотримання певної системи цінностей, формування відповідної етики, новий тип морального буття людини. Продовженням “економічної людини” виступає таке поняття, як “економізм”. Очевидно, якщо, говорячи про сучасну українську “економічну людину” у ринкових реаліях, ми враховуватимемо тільки проблеми економізму, тоді прийдемо до її голого заперечення. Це перше.

Друге. Характеризуючи типи української людини і посиляючись при цьому на українських мислителів та філософів, зокрема на визначення Олександра Кульчицького про український “кордоцентричний персоналізм” (спрямованість особи не у зовнішній світ, а у власне ество), слід враховувати, що українські мислителі-романтики творили у ті часи, коли лише омріялася й уявлялася майбутня самостійна Україна, якою вона могла би бути, долучившись до цивілізованого світу. Вони створили дещо утопічну реальність буття, модель людини, яка живе у постійному прагненні досягти певного ідеалу, але вступає у суперечності з дійсністю. Тоді й виникали міркування про існування різних типів. Цей поділ існує й досі: політики говорять про дві України, дві культури... На думку Володимира Ільїна, така ситуація не дасть можливості у близькому майбутньому досягнути нашому народові якогось внутрішнього консенсусу. Подібний поділ і спроба саме таким чином пояснити певні негаразди та проблеми економічного розвитку України — це, на його думку, непродуктивний підхід, який і надалі обтяжуватиме ситуацію. Коли це переходить на рівень буденної свідомості простого українця, який живе у системі спокус, подібна диференціація формує відчуття переваги і протистояння. Чи потрібно на цьому акцентувати зайву увагу?

І ще один момент. Сьогодні у глобальному масштабі відбувається боротьба за владу як за умову отримання доступу до ресурсів. Звичайно, у світі значно змінився тип і спосіб життя, уявлення про потреби і життєві блага, можливості і перспективи

продовження існування. Це підняло на новий рівень одвічну суперечність між положеннями класичного гуманізму та їх переосмисленням. У такому контексті акцент на певного роду протиставленні, знову ж таки, залишає нас у полоні ілюзій.

Ми живемо у ринковій економіці, тому час відходити від державного патерналізму. Потрібно не чекати поліпшення життя, а самому його поліпшувати. Суть ринкового суспільства в тому, що воно дає шанс і можливості активним, тим, хто може діяти, ризикувати і рухатися вперед. Саме цією активністю і силою волі зумовлені політичні метаморфози, наголосив Володимир Ільїн.

У ході обговорення доповіді висловлювалися думки, що в українців є певні проблеми з національною і державною ідентичністю. Є риси, які перешкоджають, а є й такі, що сприяють розвитку будь-якої цивілізації. Наголошувалося, що жодна теорія не може запропонувати конкретні моделі дій на перспективу, це може бути лише набір орієнтирів. А ринкова економіка — це певний цивілізаційний вибір.

Доктор філософських наук, професор, голова Українського філософського фонду, головний редактор журналу “Філософська думка” **Сергій Пролесев** акцентував увагу на тому, що відповідною темою обговорення на всіх засіданнях Українського філософсько-

Сергій Пролесев проаналізував обидва запропоновані підходи.

економічного наукового товариства є проблема модернізації України. Доповідач і контрдоповідач чітко окреслили дві позиції, два можливих підходи до вирішення цього питання. Один підхід до пояснення ситуації і, відповідно, спосіб її розв’язання продемонстрував Володимир Ільїн — такий шлях аналізу можна назвати економічним редукціонізмом. Тобто це та картина дійсності, яку ми отримуємо, беручи за основу реалії і тенденції сучасної світової економіки і через їх призму аналізуємо ни-

нішню ситуацію в Україні.

Другий підхід запропонувала Зоя Скринник. Це підхід, який апелює до культурно-історичних засновків і начал існування кожного суспільства, котрі справді мають потужний вплив на формування соціально-економічної реальності. Адже говорячи про якісь економічні процеси, ми маємо опосередковувати їх із нашим розумінням певних культурних підвалин існування суспільства.

Ці дві начебто протилежні дослідницькі стратегії, на переконання Сергія Пролесєва, насправді є однаковими. Єдність позицій, на його думку, полягає в дуже серйозній, принциповій теоретичній втраті, без якої проблему модернізації нашої країни неможливо ані зрозуміти, ані пояснити. Доповідач закликав до зазначених вище двох підходів додати третій елемент — це має бути *врахування соціальних реалій*, в яких існує наша країна і світ загалом.

На підтвердження своєї думки він навів такі тези. Чому в сучасних вітчизняних умовах не спрацюють пояснювальні схеми, запропоновані економічною теорією? Тому що **класичні економічні моделі діють в умовах суспільного миру. Натомість наша країна цього позбавлена, ми вже дуже давно живемо у стані холодної громадянської війни, в яку глибоко занурене наше суспільство.** Без вирішення цього первинного питання — *встановлення суспільного миру* — застосування якихось пояснювальних економічних схем, які придатні до зовсім інших реалій, за великим рахунком є безглуздом, недоречним і безрезультатним.

Наступний момент. Ефективність певних економічних механізмів, того ж ринку, передбачає наявність соціального прошарку, який називається “приватний власник”. Ми ж сьогодні живемо у суспільстві, яке не складається з власників. Цьому є дві причини: глибоке зубожіння переважної більшості населення (тут не йдеться про можновладців-олігархів, це окремий народ, що існує в Україні). Друга причина — безправ’я, тобто негарантованість прав власників. Людина може мати великі статки, але вона не є власником, оскільки право власності в нашій країні не забезпечене. З цього випливає, що всі міркування економічної теорії, які походять із передумови про суспільство власників, у наших умовах є незастосовними. І не слід цьому дивуватися.

Повертаючись до підходу з поглядів культурологічних передумов, Сергій

Пролеєв визнав, що це справді дуже поважна форма осмислення певних соціальних реалій, але, на його переконання, той-таки рівень доходів громадян України значно більше впливає на їхню економічну поведінку, ніж ментальність. Приміром, відповідь на запитання, чому в нас така досить не-ефективна підприємницька діяльність і низька підприємницька культура, треба шукати в нинішніх українських соціальних, законодавчих, податкових умовах, які є несприятливими для бізнесу. Лише поліпшивши ці умови, можна буде занурюватися в ментальні й історичні підвалини бізнесу.

Не рахуючись із реальністю інтелектуально, а занурюючись виключно в історію чи апелюючи до якихось абстрактних економічних схем, ми ніколи не осмислимо проблем модернізації України та не отримаємо продуктивних відповідей на нагальні питання. І це актуально не лише для сучасної української економічної думки, а й для світової науки, яка теж не враховує соціальні реалії сучасного світу, підсумував доктор філософських наук Сергій Пролеєв.

Підбиваючи підсумки дискусії, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри управління національним господарством Національної академії державного управління при Президентові України, генеральний директор Всеукраїнської громадської організації “Інститут досліджень економіки і суспільства XXI століття” **Володимир Бодров** зазначив, що з багатьма думками, висловленими у доповіді Зої Скринник, він погоджується. Фінансовий лад, сучасна фінансономіка є результатом тривалої еволюції ринкового господарства. І сьогоднішній так званий цивілізований ринок є продуктом не тільки саморозвитку, а й продуктом, сформованим під впливом низки зовнішніх чинників (таких, як освіта, виховання, релігія), системи соціальних гарантій і захисту, підтримуваних державою, культивування суспільними інститутами філантропії, альтруїзму, меценатства, схильності до взаємодопомоги на протидію економічному егоїзму і методичному індивідуалізму. Відповіді на питання про причини “незрілості, недосконалості, незавершеності реформ ринкового типу” доповідач цілком справедливо шукає за рамками економічного знання на міждисциплінарному рівні. Те саме стосується і висловлених підходів до економічної модернізації як насамперед модернізації суспільної.

Поділяючи думку основного доповідача щодо принципово іншої соціальної реальності, яка століттями складалася на теренах сучасної України, Володимир Бодров назвав спрощеним і помилковим укорінене уявлення про те, що Україна на початку 90-х років минулого століття мала найкращі стартові умови для ринкових перетворень як один із високорозвинутих індустріальних регіонів тодішнього СРСР. Запропонована Заходом та МВФ трансформаційна модель за сценаріями пакета реформ, розрахованого на країни доіндустріальної стадії розвитку, фактично була навіть не моделлю наздоганяючого розвитку.

Володимир Бодров підбив підсумки дискусії.

Вона закріплювала відставання і в умовах міжнародного поділу праці, що вже склався, призвела до деградації національної економіки, її деіндустріалізації. Біда полягала саме в тому, що вітчизняна специфіка (наявність культури і традиції індустріального розвитку) не була врахована під час переходу до ринку. Так і не було запропоновано задовільної моделі переходу від індустріальної неринкової економіки до знову ж таки індустріальної ринкової системи господарювання і не вирішено питання, чи треба було взагалі йти саме цим шляхом.

Заслужовують на увагу, на думку Володимира Бодрова, і міркування доповідачки про інституціональну матрицю як результат довготривалих чинників соціокультурного розвитку. Але ж яка інституціональна матриця має бути вибудована для України, якщо виходити із запропонованої типологізації існуючого в суспільстві ставлення до інститутів приватної власності, ринку та інших чинників? Цю матрицю ще тільки треба створити. А так ми маємо на сьогодні розірване, пошматоване суспільство — і не так за сучасними ознаками, як за постійним відчуттям соціальної несправедливості і поляризації. До речі, “фінансовий лад”, “грошовий лад” можуть до певної межі утримувати цілісність цього

суспільства, забезпечуючи для громадян більш-менш гідні умови господарської, виробничої діяльності і доступ до частки суспільного доходу, який би і був підґрунтям гідного життя.

Водночас Володимир Бодров не погодився з деякими оцінками типів економічної поведінки українців. Справді, західні українці пройшли тривалу і жорстку дисципліну капіталу, щоправда, зауважує він, — капіталу залежного, обслуговуючого, периферійного (у складі Австро-Угорщини, Польщі і т. д.). Чи не тому наведені авторкою риси економічної поведінки західного українця так і не дали очікуваних результатів та переваг у вигляді прискореного просування до цивілізованого ринкового господарства? На жаль, західноукраїнські регіони з початку XX століття і досі залишаються депресивними, з великою трудовою міграцією якраз у зону високорозвинутого капіталізму.

Підводячи ризик під дискусією, Володимир Бодров наголосив, що нам не потрібно впадати у крайнощі. Враховувати наші специфіку, соціальні реалії, ментальність, дію довготривалих чинників, безумовно, необхідно. Потрібно не просто мавпувати чужий досвід, а розробляти власну модель модернізації економіки і суспільства. Однак при цьому важливо не ігнорувати, а навпаки, гармонійно імплементувати у нашу інституціональну матрицю основні тренди, закономірності сучасного соціогосподарського розвитку, органічно поєднуючи їх із фундаментальними і вічними, як християнські цінності, принципами класичного гуманізму. Глобальна криза надає нам і не тільки нам такий шанс. Вона спонукає до нової якості соціальної творчості, але чи готові інтелектуальні і владні еліти до такої творчості — це вже зовсім інше складне питання.

За традицією дискусія за круглим столом (до речі, вони проводяться щорічно у жовтні та березні) має продовження і логічне завершення на підсумковому зібранні Українського філософсько-економічного наукового товариства — Міжнародних філософсько-економічних читаннях “Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей”. Цьогорічні шості за рахунком читання відбулися в середині травня у Львівському інституті банківської справи УБС НБУ.

Юрій Матвійчук,

“Вісник НБУ”.

Фото **Марії Мороз.**

УДК 336.143.2

Дослідження/

Василь Башко

Кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
відділу управління державним боргом
Академії фінансового управління
Міністерства фінансів України
E-mail: bashko@ecofin.org.ua

Дефіцит бюджету і квазіфіскальні операції: підвищення прозорості в сфері державних фінансів

Розглядається проблема визначення сальдо на рівні центрального уряду та сектору державного управління як індикатора стійкості державних фінансів. Досліджено ступінь і види квазіфіскальних операцій, запропоновано шляхи мінімізації їх впливу на оцінки державних фінансів.

Discussed is the way of calculation of a balance of operations of the central government and the general government sector; the balance of operations is considered as a soundness indicator of public finances. Investigated are the essence and types of quasi-fiscal operations; given are ways to minimize their impact on the assessment of the public finances state.

Ключові слова: сальдо бюджету, квазіфіскальні операції, сектор загального державного управління, стан державних фінансів, метод нарахувань.

Key words: budget balance, quasi-fiscal operations, general government, public finances' stance, accrual method.

У щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році" одним із напрямів бюджетної політики на 2012 – 2013 роки визначено підвищення прозорості бюджетного процесу, зокрема розкриття показників реального дефіциту державного бюджету. Наявність інформації та контроль суспільства за обсягами сальдо бюджету, державного й гарантованого державою боргу, а також видатків і квазіфіскальних операцій є обов'язковою умовою проведення збалансованої бюджетно-податкової політики органами державного управління, забезпечення стабільності державних фінансів у довгостроковому періоді.

В Україні зазначені проблеми досліджують Т.П.Богдан, В.В.Козюк, В.П.Кудряшов, Г.В.Кучер, С.Л.Лондар та інші. Проте недостатньо висвітленими залишаються методоло-

гічні аспекти визначення сальдо бюджету.

Загальноприйнятими індикаторами стану державних фінансів в Україні є сальдо бюджету, державний та гарантований державою борг, на рівень та обсяги яких у Бюджетному кодексі та в бюджетному законодавстві на відповідний рік встановлені кількісні обмеження.

Проте є низка аспектів обліку операцій та боргових зобов'язань державного сектору, які потребують удосконалення в середньостроковій перспективі. Зокрема в Україні показники сальдо бюджету і державного й гарантованого боргу не є порівнянними з відповідними показниками у більшості розвинутих країн світу, на які встановлюються кількісні обмеження. Серед причин цього явища – не лише недосконала методика обліку, а й значний обсяг здійснення квазіфіскальних операцій.

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ САЛЬДО БЮДЖЕТУ В УКРАЇНІ

До особливостей обліку та використання показника сальдо бюджету, які призводять до заниження показника дефіциту бюджету та/або зменшують його значення як індикатора збалансованості державних фінансів в Україні, належать ширина охоплення операцій установ державного сектору, методика обліку цих операцій, неврахування якості придбаних центральним урядом активів тощо. Розглянемо їх детальніше.

1. Для оцінки стану державних фінансів практично не використовуються такі показники, як сальдо бюджету на рівні центрального уряду та сектору загального державного управління. Відповідно до міжнародної практики найпоширенішими показниками збалансованості державних фінансів є сальдо сектору загального державного

управління (СЗДУ) та центрального уряду. Натомість в Україні як показник збалансованості державних фінансів найчастіше використовують дефіцит/профіцит державного бюджету, тобто показник, що згідно з класифікацією МВФ охоплює лише частину сектору центрального уряду (budgetary central government) [1] і не враховує операцій позабюджетних установ, діяльність яких безпосередньо координує Кабінет Міністрів України, фондів соціального страхування, Пенсійного фонду, місцевих бюджетів (див. схему).

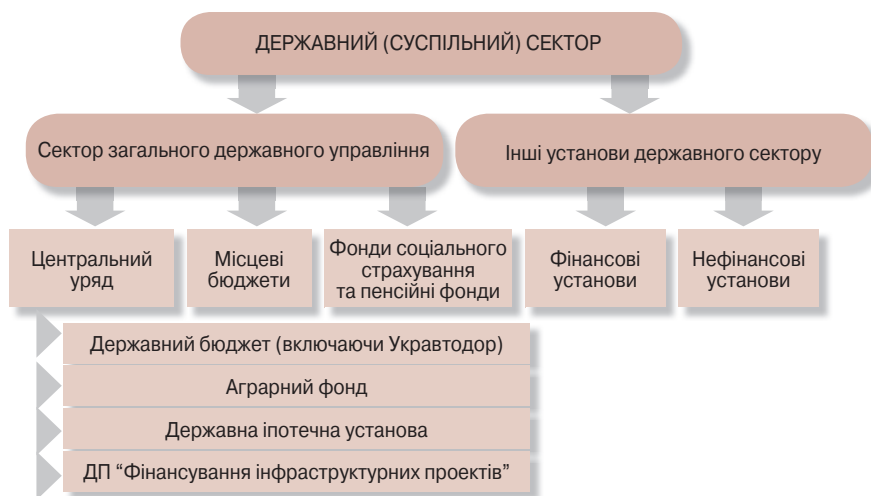
Як правило, ці установи мають окремі кошториси, а також власні джерела надходжень, що не є трансфертами з бюджету. В Україні у 2012 році до таких установ належали: Державна іпотечна установа (ДІУ), Аграрний фонд, ДП “Фінансування інвестиційних проектів” [2]. Діяльність перших двох установ в Україні суттєво не впливала у 2008–2011 рр. на показники сектору центрального уряду. ДІУ використовувала власні запозичення на придбання фінансових активів, а Аграрний фонд використовує кошти, внесені до його статутного капіталу на придбання продукції сільськогосподарських виробників з метою її подальшої реалізації. Тому такі операції не впливали на сальдо бюджету¹.

Натомість у випадку здійснення операцій іншими установами вони суттєво впливали на показники сальдо центрального уряду, що призводило до їх викривлення. Операції запозичення та використання, які здійснювалися зазначеними установами, не враховуються при визначенні показників сектору центрального уряду. Відображення діяльності цих установ у державному бюджеті відбувається за статтею видатків лише за необхідності погашення запозичень. Використання такого підходу призводить до викривлення в часі обсягів сальдо бюджету і заниження його рівня відносно ВВП у середньо- та довгостроковому періоді.

Дивною також є методика обліку операцій Укравтодору, який із 2004 року здійснює запозичення під державні гарантії та погашає їх від власного імені. Зазначені операції відображаються за статтями доходів (за кодом — кошти, що отримують бюджетні установи від підприємств, ор-

¹ Зважаючи на те, що обсяги активів у Державній іпотечній установі та в Аграрному фонді були незначними, вплив зміни їх вартості на показник сальдо бюджету, визначеного за методом нарахувань, є незначним.

Схема державного (суспільного) сектору в Україні

ганізацій, фізичних осіб та від інших бюджетних установ для виконання цільових заходів) і видатків (за кодом — оплата послуг) державного бюджету. Враховуючи, що Укравтодор є бюджетною установою, за своєю суттю ці запозичення є державними запозиченнями, а тому повинні відображатися у державному бюджеті за статтями фінансування державного бюджету [3]. Такі особливості призводять до значного викривлення показника сальдо державного бюджету.

2. Облік операцій здійснюється лише за касовим методом, який передбачає відображення операцій у момент руху коштів. Натомість в економічно розвинутих країнах здебільшого (або одночасно) використовується метод нарахувань, який передбачає відображення операцій за датою виникнення зобов'язань. Відповідно в Україні не враховуються кредиторська та дебіторська заборгованості державного та місцевих бюджетів. Зокрема, суттєвим є вплив залишків невідшкодованих з державного бюджету сум ПДВ на реєстраційні рахунки в банку з урахуванням випуску ПДВ-облігацій, переплат обов'язкових платежів до державного бюджету, кредиторської заборгованості місцевих бюджетів. Запровадження обліку дефіциту бюджету згідно з методом нарахувань надало б змогу коректніше визначати обсяги дефіциту бюджету на рівні державного та зведеного бюджетів.

3. Зарахування у 2009 році спеціальних прав запозичення (СПЗ), отриманих від МВФ у сумі 15.7 млрд. грн. до доходів державного бюджету.

4. Відображення витрат державно-

го бюджету на покриття дефіциту Пенсійного фонду і на придбання цінних паперів із низьким кредитним рейтингом за статтею фінансування “придбання фінансових активів”. Імовірність повернення витрачених з державного бюджету коштів є низькою, а тому їх доцільно було б обліковувати за статтями видатків. Зокрема, обсяг неповернутих Пенсійним фондом позик у 2008 році становив 3.6 млрд. грн., у 2009-му — 16.1 млрд. грн., у 2010-му — 7.9 млрд. грн., у 2011 році — 12.4 млрд. грн., у 2012 році — 11.9 млрд. грн. (див. таблицю 1).

Також низькою є ймовірність повернення коштів, спрямованих на рекапіталізацію установ, що перебували на межі банкрутства. Відповідно до рекомендацій Євростату (Eurostat) операції з придбання урядом акцій комерційних банків повинні відображатися за статтею придбання фінансових активів, виходячи з ринкової вартості придбаних акцій, за участі приватних інвесторів у рекапіталізації зазначених установ, а також враховуючи прибутковість і збитки у довгостроковому періоді [4, 5]. Обсяги придбання акцій комерційних банків, що перебували на межі банкрутства (“Київ”, Родовід-банк та Укргазбанк), в Україні були значними. У 2009 році уряд придбав акцій зазначених комерційних банків на суму 17.61 млрд. грн., у 2011-му — на 8.3 млрд. грн. Нині лише Укргазбанк відновив свою нормальну діяльність, що свідчить про необхідність врахування якості придбаних активів при визначенні сальдо бюджету згідно з методом нарахувань.

Здійснюючи облік таких операцій

Таблиця 1. Фактори, які необхідно враховувати при визначенні сальдо центрального уряду за методом нарахувань

Фактор	Рік	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.*
	Млрд. грн.						
Зміна обсягів переплати обов'язкових платежів до державного бюджету		4.4	5.7	0.7	4.4	2.0	3.0
Зміна залишків невідшкодованого ПДВ		5.5	9	-10.7	4.2	1.9	-14.0
Випуск ПДВ-облігацій		0	0	16.4	0	0.0	17.0
Зарахування СПЗ у доходи бюджету		0	15.7	0	0	0.0	0.0
Запозичення під державні гарантії ДП "Фінансування інфраструктурних проектів"		0	0	4.5	5.5	4.4	5.0
Сальдо запозичень "Укравтодору" під державні гарантії:		0.6	7.3	2.1	0.8	2.9	2.0
отримання позик, кредиторська заборгованість		1.0	9.0	3.5	3.0	4.2	...
погашення позик		0.4	1.7	1.4	2.2	1.3	...
Обсяг неповернення позик Пенсійним фондом України:		3.6	16.1	7.9	12.4	11.9	14.0
отримання позик		6	36.6	45.1	43.4	15.3	...
погашення позик		2.4	20.5	37.2	31.0	3.4	...
Збільшення статутного капіталу комерційних банків, які перебували на межі банкрутства		0	17.61	0	8.3	0.0	0.0
"Київ"		0	3.6	0	0	0.0	0.0
Родовід-банк		0	8.4	0	4	0.0	0.0
Укргазбанк		0	5.7	0	4.3	0.0	0.0
Збільшення статутного капіталу НАК "Нафтогаз України"		0	18.6	13.2	12.1	7.0	8.0

*За оцінками та прогнозом автора.

Джерело: розраховано за даними Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби, Податкової служби України, Рахункової палати України, Національного банку України.

Таблиця 2. Оцінка сальдо сектору загального державного управління (СЗДУ), в тому числі державного бюджету згідно з методом нарахувань у 2008–2013 рр.

Показник	Рік	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.*
Млрд. грн.							
СЗДУ (за касовим методом)		-18.3	-55.7	-72.3	-34.4	-60.9	-64.4
Державний бюджет (за касовим методом)		-12.5	-35.5	-64.5	-23.5	-53.4	-50.4
СЗДУ (за методом нарахувань)		-26.0	-120.7	-95.6	-68.4	-69.8	-75.4
Державний бюджет (за методом нарахувань)		-23.8	-116.6	-95.6	-69.9	-74.2	-76.4
Відсотки від ВВП							
СЗДУ (за касовим методом)		-1.9	-6.1	-6.7	-2.6	-4.3	-4.0
Державний бюджет (за касовим методом)		-1.3	-3.9	-6.0	-1.8	-3.8	-3.2
СЗДУ (за методом нарахувань)		-2.7	-13.2	-8.8	-5.2	-5.0	-4.7
Державний бюджет (за методом нарахувань)		-2.5	-12.8	-8.8	-5.3	-5.3	-4.8

*Дані щодо значень сальдо державного бюджету за касовим методом розраховано відповідно до закону про державний бюджет на відповідний рік, решта даних – оцінки та прогнози автора.

Джерело: розраховано за даними Міністерства фінансів України.

за методом нарахувань, необхідно мати на увазі ймовірність повернення витрачених коштів у перерахунку на теперішню вартість. Наприклад, якщо ймовірність неповернення становить 70%, то 30% від обсягу витрат на рекапіталізацію відноситься до статті "придбання фінансових активів", а 70% – до видатків бюджету. Але на практиці уряд буде зацікавлений у зменшенні показника дефіциту бюджету. Тому експертна група, створена ним для оцінки ймовірності повернення коштів, швидше за все, недооцінюватиме ризики неповернення коштів.

Виразним і чітким критерієм для

розподілу витрат на рекапіталізацію щодо того, чи відносити їх до операцій з придбання фінансових активів або до видатків бюджету, може бути довгостроковий кредитний рейтинг підприємств, які рекапіталізуються за зобов'язаннями в іноземній валюті, присвоєний міжнародними рейтинговими агентствами. Наприклад, у випадку відсутності рейтингу, його відкликання або перебування рейтингу протягом року нижче позиції "В" за рейтингами агентств Стандарт енд Пуз та Фітч (Standard and Poor's, Fitch) або "В3" за рейтингом агентства Мудіз (Moody's), 75% витрат на придбання акцій відносяться

до витрат, а 25% – до статті фінансування за активними операціями. У випадку використання зазначеної методики для обліку операцій зі збільшення статутного капіталу комерційних банків, які перебували на межі банкрутства, дефіцит бюджету, що визначений згідно з методом нарахувань, був би більшим на 13.2 та 6.2 млрд. грн. у 2009 та 2011 роках (17.6 та 8.3 з коригуючим коефіцієнтом 0.75).

Зазначена проблема актуальна і при обліку операцій із рекапіталізації НАК "Нафтогаз України" (див. таблицю 1). Враховуючи, що міжнародні рейтингові агентства у 2009 році знизили кредитний рейтинг цієї установи до дефолтного рівня, а також той факт, що кошти від емісії акцій НАК "Нафтогаз України"² використовуються на покриття поточних збитків, усі витрати бюджету на збільшення статутного капіталу доцільно відображати як видатки.

Враховуючи зазначені вище особливості обліку сальдо бюджету в Україні, було проведено оцінку сальдо бюджету за методом нарахувань та відповідно до міжнародних стандартів. Згідно з отриманими даними (див. таблицю 2) дефіцит бюджету СЗДУ, визначений за методом нарахувань, перевищує відповідний показник, визначений на рівні державного бюджету за касовим методом.

КВАЗІФІСКАЛЬНІ ОПЕРАЦІЇ

В умовах прискіпливої уваги громадськості, міжнародних фінансових організацій та кредиторів, органів державного управління до таких показників, як сальдо бюджету і рівень боргу державного сектору, це може призводити до того, що органи державного управління делегуватимуть свої функції установам, які не належать до СЗДУ. Тому облік квазі-фіскальних операцій є важливим елементом системи оцінки ризиків, що впливають на стабільність державних фінансів, зменшення стимулів для делегування фіскальних функцій

² Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України "Про утворення Національної акціонерної компанії "Нафтогаз України" від 25 травня 1998 р. № 747 100% акцій цієї компанії належить Кабінету Міністрів України. У 2009–2013 рр. у державному бюджеті на відповідний рік надавалося право Кабінету Міністрів України "здійснювати випуск облігацій внутрішньої державної позики... з подальшим придбанням у державну власність в обмін на ці облігації акцій додаткової емісії Національної акціонерної компанії "Нафтогаз України".

установам інших секторів економіки.

Основними функціями органів державного управління є перерозподіл національного доходу та багатства на безповоротній основі шляхом стягнення обов'язкових податкових платежів та зборів, надання за рахунок цих коштів трансфертів, товарів та послуг індивідуального чи колективного споживання, виробництво неринкових товарів та послуг. У процесі виконання цих функцій органи державного управління здійснюють операції, що класифікуються у бюджетному законодавстві як доходи та видатки бюджету.

Найчастіше органи державного управління делегують іншим секторам економіки функції, власне виконання яких призвело б до збільшення видатків бюджету, зростання дефіциту і рівня боргу. Існує три групи видатків, які повинні здійснюватися органами державного управління:

- безоплатне забезпечення домогосподарств колективними послугами;
- забезпечення соціально значущими товарами та послугами домогосподарств безкоштовно або за цінами, які не мають економічного значення;
- трансферти іншим інституційним одиницям з метою перерозподілу національного доходу чи багатства.

Із функцій, власне виконання яких призвело б до збільшення видатків, органи державного управління здебільшого делегують іншим секторам економіки забезпечення товарами та послугами домогосподарств безкоштовно або за цінами, які не мають економічного значення³.

Відповідно **квазіфіскальні операції — це операції, які призводять до зміни обсягу активів або зобов'язань установ, що не належать до сектору загального державного управління внаслідок здійснення ними функцій, притаманних органам державної влади.** До органів, що можуть здійснювати квазіфіскальні операції, належать: державні фінансові та нефінансові корпорації, а також центральний банк.

В окремих випадках до органів,

що здійснюють квазіфіскальні операції, доцільно відносити також корпорації, над якими органи державної влади мають обмежений контроль (частка голосуючих акцій⁴ є меншою за 50%, відсутнє спеціальне законодавство, наказ чи положення, які не надають органам державного управління права визначати політику корпорації). Ознакою доцільності віднесення цих корпорацій до установ, що здійснюють квазіфіскальні операції, є монопольне становище на ринку, яке виникає внаслідок окремих преференцій, наданих органами державної влади [6].

Наприклад, державні підприємства нефінансового сектору спроможні здійснювати такі квазіфіскальні операції:

- надавати соціально важливі товари і послуги за ціною, меншою від їх собівартості;
- створювати робочі місця в кількості, яка перевищує реальні потреби економіки;
- утримувати на балансі та фінансувати об'єкти соціальної інфраструктури;
- закуповувати в інших підприємств товари, роботи і послуги за ціною, котра більша чи менша від ринкової, тощо.

Іншим інститутом державного сектору, на який часто покладаються фіскальні функції, є центральний банк. Загалом виділяють два блоки операцій, які можуть за своєю суттю бути квазіфіскальними:

- операції, що належать до компетенції центрального банку у сфері відповідальності за стан фінансової системи;
- операції з валютного регулювання.

У рамках виконання своїх функцій щодо забезпечення фінансової стабільності центральний банк може також виконувати фіскальні завдання щодо збору податків чи надання субсидій. Зокрема, це:

- проведення валютно-обмінних операцій за різними курсами залежно від статусу клієнта;
- встановлення нормативу для експортерів щодо продажу частини валютних надходжень від експорту за визначеним курсом;
- надання гарантій щодо незмін-

ності валютного курсу;

— створення різноманітних економічних бар'єрів для запобігання впливу капіталу чи здійснення імпорту шляхом встановлення додаткової плати тощо.

Ще більшу популярність у країнах, які розвиваються, мають квазіфіскальні операції центрального банку у сферах грошово-кредитного регулювання, забезпечення стабільності роботи фінансової системи. До таких операцій належать:

- встановлення більшої норми обов'язкового резервування для комерційних банків, що не пов'язане із грошово-кредитним регулюванням (податок на депозити), або, навпаки, встановлення норми резервування на рівні, меншому від необхідного (субсидії);
- компенсація відсоткової ставки за кредитами;
- надання фінансової допомоги у вигляді кредитів або гарантій державним підприємствам та банкам безпосередньо чи стимулювання комерційних банків до надання таких послуг у випадку виникнення фінансових проблем;
- встановлення ліміту на величину процентних ставок.

На практиці дуже складно виокремити, яка з операцій центрального банку виконується для реалізації грошово-кредитної функції, а яка — для фіскальної. Тому зростання рівня незалежності центрального банку від уряду зменшує ймовірність виконання ним квазіфіскальних операцій.

Крім центрального банку, квазіфіскальні операції часто здійснюють й інші державні банки. Вони, зокрема, можуть надавати за вказівкою уряду пільгові кредити окремим секторам економіки, які вирізняються високими ризиками та низькою прибутковістю. Інвестування в державні цінні папери, що є ринково непривабливими для приватних інвесторів, є ще одним механізмом перерозподілу активів на користь уряду. Цей механізм дає змогу зменшити державні витрати на обслуговування внутрішнього боргу, однак знижує рентабельність державних банків.

Чи не найбільші обсяги квазіфіскальних операцій здійснюють державні підприємства. Аби виконати делеговані їм (але не забезпечені ресурсами) квазібюджетні функції та затверджені урядом відрахування до бюджету, вони можуть здійснювати запозичення або реалізовувати частину

³ Ціни, що не мають економічного значення, це ціни, які мають незначний вплив на зацікавленість виробників нарощувати обсяги виробництва, а також на обсяги попиту на товари чи послуги. Ознаки ціни, що не має економічного значення, такі:

а) виробник не зацікавлений у коригуванні обсягів пропозиції з метою отримання прибутку в довгостроковому періоді або принаймні відшкодувати собівартість продукції;

б) споживачі не мають свободи вибору щодо здійснення покупки, орієнтуючись на ціну товарів чи послуг.

⁴ Відповідно до статті 2 Закону України "Про акціонерні товариства" голосуюча акція — це акція, власнику якої надається право голосу на загальних зборах акціонерів для вирішення питань, передбачених законом та статутом акціонерного товариства.

своїх реальних активів. Запозичення та надходження від продажу активів не відобразатимуться в бюджеті, тому рішення про їх здійснення прийняти легше. Крім того, громадськості важче контролювати такі операції, отже, вони не спричиняють репутаційних втрат. Здебільшого не підкріплені доходами витрати, що виникають у підприємств із квазіфіскальними функціями, вони змушені покривати за рахунок накопичення заборгованості або іншими шляхами, які не передбачають збільшення показника традиційного дефіциту бюджету.

Через взаємозв'язок таких підприємств із державним бюджетом у довгостроковому періоді їх збиткова діяльність все одно позначиться на доходах та витратах із державного бюджету. Каналами взаємозв'язку між фінансовим станом зазначених підприємств та державним бюджетом є:

- недонадходження податку на прибуток;
- субсидії для компенсації втрат від виконання квазіфіскальних функцій;
- здійснення витрат на поповнення статутного капіталу підприємств з метою запобігання банкрутству;
- відшкодування урядом гарантованих ним позик тощо.

В Україні до підприємств, які виконують найбільший обсяг квазіфіскальних функцій, належить НАК “Нафтогаз України”. Внаслідок неефективного господарювання, державного регулювання тарифів у сфері енергетики, а також реалізації природного газу кінцевим споживачам за цінами, нижчими від ціни його придбання у постачальника, втрати НАК “Нафтогаз України”, визначені як сума збитку після оподаткування, становили у 2007 році 66 млн. грн., у 2008-му – 2 млрд. грн., у 2009-му – 22.7 млрд. грн., у 2010-му – 12.2 млрд. грн. З метою компенсації фінансових втрат монополії, які різко зросли у 2009–2011 роках, додатково до державних субсидій уряд збільшив витрати у формі поповнення статутного капіталу НАК “Нафтогаз України”. Зокрема, у 2009 році було здійснено й передано НАК “Нафтогаз України” в обмін на додаткову емісію акцій, ОВДП обсягом 18.6 млрд. грн., у 2010 році – 13.2 млрд. грн., у 2011-му – 12.1 млрд. грн. (див. таблицю 1). Враховуючи, що випущені ОВДП були використані для покриття збиткової діяльності і погашення кредитів, Міжнародний валютний фонд, починаючи з 2009 року, у своїх статистич-

них оглядах стану розвитку економіки України, крім показника традиційного сальдо бюджету, наводить дані щодо сальдо бюджету, який включає діяльність НАК “Нафтогаз України”. До обсягів дефіциту бюджету сектору загального державного управління МВФ додає обсяги емісії ОВДП, які спрямовувалися на поповнення статуту цієї компанії.

З метою врегулювання проблеми квазіфіскальних операцій у серпні 2012 року уряд прийняв розпорядження “Про затвердження переліку квазіфіскальних операцій і органів влади (управління), відповідальних за проведення оцінки можливого впливу таких операцій на показники бюджету” [7], суть якого зводиться до визначення переліку квазіфіскальних операцій. Однак у зазначеному документі не міститься положень щодо необхідності обліку сальдо квазіфіскальних операцій. Крім того, ряд операцій, віднесених до квазіфіскальних, за своєю сутністю не є такими. Зокрема, до квазіфіскальних не відносяться операції, що здійснюються установами СЗДУ:

- накопичення фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування заборгованості з виплати пенсій і соціальних допомог, залучення ними кредитних ресурсів для покриття дефіциту коштів на виконання поточних зобов'язань;
- накопичення заборгованості з відшкодування податку на додану вартість;
- списання безнадійного податкового боргу, розстрочення та відстрочення грошових зобов'язань або податкового боргу платника податків;
- відображення помилково та/або надлишково сплачених грошових зобов'язань, у тому числі сум податків і зборів (обов'язкових платежів), до бюджету.

Зазначені операції необхідно враховувати при визначенні сальдо бюджету за методом нарахувань на рівні сектору центрального уряду або сектору загального державного управління.

ІНШІ ПОКАЗНИКИ СТАНУ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ

Відсутність альтернативних показників збалансованості державних фінансів, які б враховували фази економічного розвитку, не дає змоги оцінити ефективність проведення фіскальної політики. З огляду на високу циклічність розвитку

економіки, вкрай необхідними для прийняття рішень щодо обсягів та джерел запозичень на фінансування бюджету є дані щодо рівня первинного циклічно-скоригованого дефіциту бюджету до потенційного обсягу валового внутрішнього продукту. Один і той же рівень дефіциту бюджету в різних фазах економічного циклу має різні наслідки для економіки. Без врахування циклічних факторів рішення щодо прийняття сальдо бюджету будуть недостатньо обґрунтованими, як і оцінки впливу сальдо бюджету на стабільність державного боргу в довгостроковому періоді.

Також з метою якіснішої оцінки сектору державних фінансів у деяких країнах ведеться облік сальдо бюджету на рівні всього державного сектору, включаючи всі державні підприємства. В умовах погіршення фінансових показників сектору загального державного управління уряд може реалізовувати певну частку активів, що перебувають у державній власності й за рахунок отриманих коштів погашати власний попередньо накопичений борг чи спрямовувати їх на споживання, яке б у іншому випадку здійснювалося за рахунок накопичення боргу. Однак споживання державою раніше накопичених економічних активів, від використання яких суспільство у довгостроковому періоді отримує вигоди, врешті-решт позначиться на майбутньому рівні боргу сектору державного управління.

Потребує вдосконалення також методика обліку боргу органів загального державного управління. Відповідно до національного законодавства в Україні ведеться облік лише державного боргу – утвореного безпосередньо урядом. На противагу країнам ЄС та більшості економічно розвинутих країн, до державного боргу в Україні не зараховується борг інших установ, що належать до сектору центрального уряду (ДІУ, Укравтодору, ДП “Фінансування інвестиційних проєктів” та інших), а також боргу місцевих органів влади, що не дає змоги коректно порівнювати ці показники.

ВИСНОВКИ

Отже, напрямами підвищення ефективності обліку операцій органів сектору загального державного управління повинні стати:

- запровадження методу обліку операцій за методом нарахувань;
- проведення оцінки якості при-

дбаних фінансових активів;

— запровадження обліку дефіциту бюджету і боргу на рівні центрального уряду, сектору загального державного управління та всього державного сектору;

— запровадження обліку первинного циклічно-скоригованого дефіциту бюджету;

— запровадження обліку квазіфіскальних операцій.

Література

1. *Government Finance Statistics Manual 2001 Companion Material*. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/gfs/manual/intbin.pdf>.

2. Постанова Кабінету Міністрів України “Деякі питання підготовки до реалізації проекту організації залізничного пасажирського сполучення м. Київ — міжнародний аеропорт “Бориспіль”

і будівництва інших інфраструктурних об’єктів Київського регіону” від 28.03.2011 р. № 335. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/335-2011-%D0%BF>.

3. Звіт про результати аудиту виконання коштів Державного бюджету України та кредитних ресурсів на будівництво, реконструкцію і капітальний ремонт автомобільних доріг загального користування державного значення / відп. за вип. І.М.Заремба, Г.А.Шах. — Київ: Рахункова палата України, 2008. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/1257701#_5.

4. The impact on EU governments’ deficit and debt of the decisions taken in the 2011-2012 European summits. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/government_finance_statistics/documents/](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/government_finance_statistics/documents/Note_on_statistical_implications_of_summits-updated-12_A.pdf)

[Note_on_statistical_implications_of_summits-updated-12_A.pdf](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/government_finance_statistics/documents/Note_on_statistical_implications_of_summits-updated-12_A.pdf).

5. The statistical recording of public interventions to support financial institutions and financial markets during the financial crisis. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://europa.eu/rapid/press-release_STAT-09-103_en.htm.

6. Руководство по обеспечению прозрачности в бюджетно-налоговой сфере. — Вашингтон, округ Колумбия: МВФ, Управление по бюджетным вопросам, 2001. — 94 с.

7. Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про затвердження переліку квазіфіскальних операцій і органів влади (управління), відповідальних за проведення оцінки можливого впливу таких операцій на показники бюджету” від 01.08.2012 р. № 692-р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/692-2012-%D1%80>.

Монети України/

Про введення в обіг пам’ятної монети “1000-ліття Лядівського монастиря”

Національний банк України, продовжуючи серію “Духовні скарби України”, 17 квітня 2013 року ввів в обіг пам’ятну монету номіналом 20 гривень, присвячену 1000-літтю від дня заснування Лядівського Свято-Усікновенського скельного монастиря Антонієм Печерським. Це один із найдавніших православних монастирів, який також називають Подільським Афоном. Монастир розташований на лівому березі Дністра біля села Лядова, околиці якого належать до унікальних природних об’єктів Середнього Подністров’я.

Монету виготовлено зі срібла 925 проби. Категорія якості карбування — спеціальний анциркулейтед, маса дорогоцінного металу в чистоті — 62,2 г, діаметр — 50,0 мм, тираж — 3 000 штук. Гурт монети — гладкий із заглибленими написами, якими зазначено метал, його пробу — **Ag 925**, масу дорогоцінного металу в чистоті — **62,2**, а також розміщено логотип Монетного двору Національного банку України.

На аверсі розміщено: вгорі напис півколом **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇ-**

НИ, праворуч — малий Державний герб України, стилізовану композицію, в центрі якої — Антоній Печерський на тлі скель, що нагадують крила, внизу — давньоруський орнамент і напис півколом **ДВАДЦЯТЬ ГРИВЕНЬ**, праворуч — рік карбування монети **2013**.

На реверсі зображено: стилізований фрагмент скельного монастиря, хресний хід монахів і прочан, Голуба (вгорі ліворуч) і промені, що є символом Святого Духа, а також по колу напис — **ЛЯДІВСЬКИЙ СВЯТО-УСІКНОВЕНСЬКИЙ СКЕЛЬНИЙ МОНАСТИР**.

Художник — Микола Кочубей.

Скульптори — Роман Чайковський, Володимир Дем’яненко.

Пам’ятна монета номіналом 20 гривень “1000-ліття Лядівського монастиря” є дійсним платіжним засобом України та обов’язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Дослідження/

Ігор Рекуненко

Кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів
Державного вищого навчального закладу
"Українська академія банківської справи
Національного банку України"
E-mail: rekunenko@mail.ru

Євгеній Бондарев

Фахівець торговельного департаменту
ТОВ "Український центральний контрагент"
E-mail: bondarev909@gmail.com

Практичні аспекти застосування вітчизняних фондових індексів

Розкриваються основні положення розрахунку та використання фондових індексів. Наведено пропозиції щодо запровадження фондового індексу на основі ринкових цін ВВП-утворюючих компаній, котрі мають котирування на фондовій біржі, та який повинен відображати реальну ситуацію не тільки на фондовому ринку, а й в економіці країни в цілому.

Revealed are main items of the calculation and application of stock indices. Given are suggestions concerning introduction of a stock index based on market prices of GDP-generating companies whose securities (stocks) are listed at a stock exchange. The index should reflect the real situation not only at a stock exchange but in the economy of the country in toto as well.

Ключові слова: фондовий ринок, фондовий індекс, індикатор, цінні папери, лістинг.

Key words: stock market, stock index, indicator, securities, listing.

Процеси глобалізації світової економіки, збільшення кількості фінансових інструментів, що користуються підвищеним попитом та мають пропозицію як на біржовому, так і на позабіржовому ринках, привели до зростання значення використання фондових індексів як узагальнених показників стану й динаміки розвитку фондових ринків.

Одним із постулатів наукових праць і численних наукових статей, на якому базуються подальші обґрунтування сутності матеріалу, є те, що фондовий ринок як один із основних сегментів фінансового ринку відображає стан економічної ситуації в країні та виступає своєрідним лак-

мусовим папірцем майбутніх кризових чи пікових явищ економічного зростання. У сучасній економічній літературі проблемам розвитку фондового ринку, а також аналізу використання фондових індексів присвячено праці вітчизняних і зарубіжних учених-економістів, серед яких варто виділити В.Алексєєва, Н.Дєєву, Ч.Доу, В.Зоркальцева, І.Лютого, В.Ляшенка, М.Оскольського, К.Павлова, В.Тарнавського та інших.

Однак незважаючи на значну кількість досліджень із цієї проблематики, залишаються недостатньо вивченими питання безпомилкового розрахунку фондових індексів та їх правильного використання й тлума-

чення. Тому метою статті є розкриття основних положень розрахунку фондового індексу, який відображав би реальну ситуацію не лише на фондовому ринку, а й в економіці країни в цілому.

Теорія фондових індексів відносно молода й порівняно з теорією економічних індексів глибоко не розвинута. За останні десятиліття фондові ринки провідних країн перетворилися на могутню індустрію зі своїми законами і технологіями, чого не можна сказати про вітчизняний фондовий ринок. На жаль, деякі існуючі світові та національні фондові індекси досить часто не відображають реального стану розвитку ринку та еко-

номіки тієї чи іншої країни. Тому існує необхідність в удосконаленні та поновленні системи індикаторів фондового ринку, підвищити ефективність яких можна за умови інформаційної прозорості ринку та публічної доступності головних його показників. Якщо говорити про вітчизняний фондовий ринок, то подібна система є для нього якісно новою.

Дослідження економічного змісту й особливостей практичного застосування індикаторів фондового ринку дало змогу розглядати їх як систему інформаційного забезпечення фондового ринку, за допомогою якої можна проводити поглиблений аналіз фондового ринку та виявляти його перспективи й проблеми функціонування [5]. Фондові індекси є усередненими характеристиками цінних паперів. Водночас фондові індекси виконують різноманітні функції, що слугують передусім для аналізу ринку й ухвалення інвестиційних рішень. До таких функцій можна віднести:

- індикатори стану економіки;
- індикатори стану фондового ринку;
- показники порівняння рівнів розвитку промисловості різних країн;
- інструменти прогнозування;
- основу для укладення ф'ючерсних контрактів.

Узагалі, слід зазначити, що українські фондові індекси майже не використовуються для управління портфелями цінних паперів, оскільки мають невелику репрезентативність. Фондовий ринок України також ще не готовий до використання індексів як інструменту хеджування ризиків для укладення ф'ючерсних та опціонних контрактів на індекси. Виконання всіх п'яти функцій вітчизняними фондовими індексами можливе за двох умов:

1. Наявності на ринку України апробованих часом фондових індексів, які відображатимуть реальні коливання цін на цінні папери українських емітентів та користуватимуться довірою в більшості учасників ринку;

2. Наявності потреби з боку інституційних інвесторів у страхуванні ризиків, пов'язаних із володінням пакетами цінних паперів українських емітентів.

Дотримання цих двох вимог можливе тільки за умови інформаційно відкритого ринку цінних паперів [5].

Нині розраховуються десятки різ-

них індексів фондового ринку як українськими, так і міжнародними організаціями: біржами, інформаційними агентствами, інвестиційними банками та компаніями, торговцями цінними паперами, компаніями з управління активами тощо. Індекси розраховуються як у національній, так і в іноземній валютах. Індекс можна розрахувати найпростішим способом, взявши кошик цінних паперів на одну дату і розділивши їх ціни на кількість членів у рівнянні. Це відправна точка в індексобудуванні. Перший індекс, точніше біржова середня, оскільки індексом він став через некоректний переклад, було побудовано саме так. Далі з'являлися інші потреби фондового ринку, які породили нові методи побудови та створили цілі групи індексів.

Тобто спочатку для розрахунку фондових індексів застосовувалися формули простої і зваженої середньої арифметичної й простої середньої геометричної з темпів зростання цін акцій, а пізніше почали використовувати агрегатну формулу, де в ролі ваг виступає обсяг випущених акцій. Таким чином, історія розвитку фондових індексів багато в чому повторює шлях розвитку теорії та практики економічних індексів [2]. Існують різні способи розрахунку індексу, що дають різні результати (див. таблицю 1). Одним із відгалужень у системі розрахунку індексів є індекси, побудовані на основі портфельного підходу.

Як бачимо, більшість провідних фондових індексів – це ланцюгові індекси, зважені за капіталізацією емі-

Таблиця 1. Методи розрахунку фондових індексів

	Методи	Формула*	Переваги	Недоліки	Вид індексу
Арифметичні	Середньої арифметичної простої (незважений)	$I = \sum_i \frac{P_i}{n};$ $I = \frac{\sum_i P_i}{D},$ $D = \frac{I_1}{I_2}$	Простота формули розрахунку й швидкість реакції на сильні коливання цін акцій, особливо на фондові кризи	Не враховується вага кожного активу. Середньоарифметична величина схильна до впливу "великих відхилень" і може віддалитися від медіанного значення	Промисловий індекс Дюу Джонса (Dow Jones Industrial Average)
	Середньої арифметичної зваженої: 1) зважування за ціною акцій у вибірці; 2) зважування за вартістю вибірки; 3) зважування шляхом прирівнювання ваг акцій компаній	$1) I = \frac{\sum_{i=1}^n P_{it}}{\sum_{i=1}^n P_{i0}} \times I_0$ $2) I = \frac{\sum_{i=1}^n P_{it} N_{it}}{\sum_{i=1}^n P_{i0} N_{i0}} \times I_0$ $3) I = \frac{\sum_{i=1}^n \frac{P_{it} - P_{i0}}{P_{i0}} \times N_{it}}{\sum_{i=1}^n N_{i0}}$	Дає змогу адекватно враховувати вплив тих акцій, за якими капіталізація вища, і які більш ліквідні	Існування будь-яких вагових коефіцієнтів може суттєво знизити вплив "важких" акцій у вибірці. Через відставання окремих акцій у динаміці індексу можливе збільшення або зменшення їх вагових коефіцієнтів із часовим лагом. Суб'єктивний і неправильний вибір ваг несе ризик поганій репрезентативності показника.	S&P 500, PTC, MMB5, UX (за капіталізацією), Ніккей (Nikkei-225) (за ціною), FTSE-100, Насдак (Nasdaq-100), CAC-40, ПФТС,
Геометричні	Середньої геометричної (незваженої)	$I = \left(\prod_{i=1}^n P_{it} \right)^{1/n}$	Враховує вплив обраних цінних паперів пропорційно до фактичного їх стану на ринку	Відсутні вагові коефіцієнти, через що більше впливати на індекс можуть акції, які мають максимальний та мінімальний темпи зростання	FT-30, Насдак Композит (Nasdaq Composite)
	Середньої геометричної (зваженої)	$I = I_0 \left(\frac{\prod_{i=1}^n P_{it}}{\prod_{i=1}^n P_{i0}} \right)^{1/n}$	Враховує фактичний стан попиту і пропозиції на цінні папери на ринку з відображенням відмінності в їх капіталізації та рівні ліквідності	Важкість визначення вагових коефіцієнтів, що адекватно відбивають відмінності цінних паперів відносно капіталізації та ліквідності	Вел'ю Лайн Композит (Value Line Composite Average)

* Де P_i – ринкова ціна i -ї акції; n – кількість акцій в індексі; D – поправочний коефіцієнт (divisor); I_1 – значення індексу в поточному періоді, не порівнянне зі значенням індексу в базисному періоді; I_2 – умовне (розраховане за старим списком індексу) значення індексу в поточному періоді, порівнянне зі значенням індексу в базисному періоді; w_i – вага i -х акцій; P_{i0} – ціна i -ї акції в базисному періоді; P_{it} – ціна i -ї акції в поточному періоді; I_0 – значення індексу в базисному періоді; N_{it} – кількість акцій i -ї корпорації, акції якої використовуються при розрахунку фондового індексу на момент часу t ; N_{i0} – кількість акцій i -ї корпорації, акції якої використовуються при розрахунку фондового індексу на поточний період часу.

Джерело: складено авторами.

тентів з урахуванням частки цінних паперів, що перебувають у вільному обігу. При використанні цього методу враховуються розмір компанії та масштаби здійснення операцій на фондовому ринку. Вони розраховуються як відношення сумарної ринкової капіталізації акцій, включених у список для розрахунку індексу, до сумарної ринкової капіталізації на початкову дату, помножене на значення індексу на початкову дату і на коригуючий коефіцієнт.

У цьому випадку зміна індексу відповідає відносній зміні середньої ринкової вартості основних фондів. Індекс, зважений за капіталізацією, має макроекономічний сенс і може бути зіставлений з іншими макроекономічними параметрами. Це відкриває широкі можливості для його використання в макроекономічних моделях і прогнозах.

Зовсім інакше розраховується основний німецький індекс DAX-30, який становить сумарний дохід на капітал.

Вітчизняні фондові індекси включають велику групу показників. Ми звернемо увагу лише на деякі, популярні серед аналітиків та інвесторів (див. таблицю 2).

Щоб фондовий індекс адекватно відображав процеси, які відбуваються в економіці та на фондовому ринку, і якомога менше залежав від суб'єктивних факторів (таких, як маніпулювання цінами окремих фінансових інструментів, корпоративна політика компаній-емітентів, що включає нові емісії, дроблення або консолідацію акцій, випуск варантів і т. п.), необхідно застосовувати правильні й обґрунтовані методики розрахунку фондових індексів. Крім того, розуміння методики розрахунку індексу необхідне для точної інтерпретації його змін.

Як ми вже зазначали, фондовий індекс — це розрахунковий показник, який виступає в ролі оцінки певної групи цінних паперів на основі цін угод або котирувань за цими паперами. Тобто індекси потрібні, щоб оцінити ринок загалом, не концентруючи увагу на окремих цінних паперах. Якість (репрезентативність) індексу, на наш погляд, визначається такими показниками:

- якість кошика цінних паперів;
- методи розрахунку;
- можливість маніпулювання;
- ліквідність.

Якщо ми говоримо про репрезентативність індикаторів фондового

Таблиця 2. Загальна характеристика основних вітчизняних фондових індексів			
Вид індексу	База розрахунку	Характеристика розрахунку	Недоліки
Широкий індекс фондового ринку Ю Ей Ай 50 (UAI 50) – розраховується інформаційним агентством "Фундмаркет" (Fundmarket)	Ціни 50 найліквідніших акцій України на основі цін біржі ПФТС	Є капіталізаційним, зваженим. Ваги визначаються на основі показника ліквідності, скоригованої на фрі-флоут (free-float) емітента, обсяги торгів за певний період часу і ринкову капіталізацію. Всі фактори співвідносяться в пропорції 5 : 2 : 2 : 1	В основу розрахунку беруться ціни тільки однієї біржі, що може викривити індекс у разі падіння ліквідності майданчика. Широка база розрахунку робить індекс запізнілим індикатором ринку в цілому. Поганий аналітичний супровід і нечастий перегляд бази розрахунку
Індекс КР_Драгон (KR-Dragon) – розраховується компанією СП ТОВ "Драгон капітал"	Ціни 20 найліквідніших українських акцій, із них 13 акцій торгуються в Україні і 7 – за кордоном	Обчислюється так: капіталізація акцій, що знаходяться у вільному обігу, ділиться на капіталізацію за станом на 5 травня 1997 року і множиться на 1000 та поправочний коефіцієнт. Ціни акцій в іноземній валюті перераховуються на базі курсу в обмінних пунктах	За рахунок валютної складової індекс несе в собі нехарактерні ризики, не пов'язані з ціною активу безпосередньо. Оскільки індекс розраховується учасником ринку, може існувати особистий інтерес у значенні індексу як такого. Через обмеження ваги папера 15-процентним порогом існує ризик заниження ваги акцій з високою капіталізацією
Індекс ПФТС (розраховується фондовою біржею ПФТС)	Є композитним індексом із 20 ліквідних акцій, ключових для економіки України	Ціновий індекс. Розраховується на основі зміни капіталізації фрі-флоут паперів у індексі. Вага кожної акції обмежується 15% за допомогою додаткових коефіцієнтів. Значення множиться на поправочний коефіцієнт	Оскільки індекс ваговий, класичною проблемою є несправедливе обмеження висококапіталізаційних компаній. Низький показник ліквідності спотворює індекс
Індекс українських акцій Ю Екс (UX) – розраховується фондовою біржею "Українська біржа"	10 (раніше 15) найліквідніших акцій, що торгуються на Українській біржі. Є індексом блакитних фішок України	Схожий з індексом ПФТС, однак має вужчу базу, перегляд параметрів і кошика проводиться раз на квартал. Відмінності також у правилах відбору паперів кошика	Мала база розрахунку може не відображати всіх сфер економіки і в силу математичних розрахунків може бути піддана маніпуляціям, як і інші індекси

Джерело: складено авторами.

ринку, то вони повинні включати найоб'єктивніші й найавторитетніші індикатори економічного розвитку країни. Потрібно зазначити, що саме таким індикатором є валовий внутрішній продукт. Зв'язок фондового ринку з економічною активністю країни проявляється саме через цей показник. Згідно з "Методикою розрахунку валового внутрішнього продукту виробничим методом і за доходами" розрахунок ВВП країни ви-

робничим методом проходить 8 етапів. Проілюструємо процес у табличному вигляді, навівши аналогію визначення чистого прибутку підприємства (див. таблицю 3).

Із наведених вище етапів розрахунку ВВП країни для нас головним буде третій етап, на якому відбувається розрахунок показника валової доданої вартості. Необхідно акцентувати увагу саме на ньому, оскільки це дає змогу оцінити діяльність підпри-

Таблиця 3. Основні етапи розрахунку ВВП країни та чистого прибутку підприємства		
Етапи	Розрахунок ВВП	Розрахунок чистого прибутку
1 етап	Визначається випуск за кожним видом економічної діяльності	Підраховується виручка (дохід) від реалізації продукції
2 етап	Визначається проміжне споживання	Визначається собівартість реалізованої продукції (включаючи всі змінні й постійні витрати)
3 етап	Розраховується валова додана вартість (ряд 1 – ряд 2)	Визначається валовий прибуток (збиток)
4 етап	Визначаються витрати на послуги фінансового посередництва	Розраховується сума процентів та інших фінансових витрат
5 етап	Визначаються податки на продукти в цілому по економіці	Визначається податок на прибуток від звичайної діяльності
6 етап	Визначаються субсидії з бюджету; коригуються на заборгованість перед бюджетом	Визначаються надзвичайні доходи/витрати
7 етап	Визначаються чисті податки шляхом вирахування з суми податків субсидій (ряд 5 – ряд 6)	Коригується податок від звичайної діяльності на надзвичайні доходи/витрати
8 етап	Кінцевий розрахунок ВВП (ряд 3 – ряд 4 + ряд 7)	Кінцевий розрахунок чистого прибутку (ряд 3 – ряд 4 + ряд 7)

Джерело: складено авторами.

емства без податкової оптимізації, бо саме на етапі сплати податків, фінансових витрат та інших неопераційних статей відбувається велика частина тінізації прибутку. До того ж визначення валової доданої вартості відбувається в розрізі видів економічної діяльності, що дає змогу оцінити внесок окремої галузі в економіку.

На цьому етапі розвитку фондового ринку України існує кілька фондових індексів, які можуть потенційно слугувати індикатором подальшого прогнозування динаміки ВВП. Але оскільки склад індексних кошиків недостатньо широкий і галузево розгалужений, ми вважаємо, що існує необхідність створити індекс ВВП-утворюючих компаній.

Адекватність і репрезентативність цього індексу забезпечуватиме обґрунтоване припущення, що "ціна включає все". Це означає, що ціна ринкових угод із цінними паперами складається з урахуванням усіх наявних факторів і фундаментальних показників, якими оперує інвестор. Уся необхідна інформація про діяльність компанії доступна широкому загалу з офіційних джерел і за її достовірність відповідає безпосередньо емітент. Таким чином, інвестор, який хоче придбати акції відповідної компанії, аналізуючи весь масив фундаментальної, технічної і (можна припустити) навіть інсайдерської інформації, реально оцінює вартість цінного папера, встановлюючи зазвичай коридор цін, за якого він згоден придбати актив. Тобто можна сказати, що інвестор, за нормальних умов стану фондового ринку купуючи/продаючи цінні папери, дає суб'єктивну оцінку реальної вартості активу. Адаже угоди здійснюються за прийнятними і обґрунтованими для потенційного акціонера цінами. Можливий стан ринку, коли відбуваються події, ключові для світової економіки (наприклад, дефолт країни чи великої корпорації), або значні правочини локальних гравців ринку (продаж активів пайового фонду у зв'язку з закінченням строку функціонування чи, навпаки, вихід із покупками активного гравця) — всі ці фактори можуть спричинити панічні продажі/купівлі і вивести ринок на новий рівень. У такому випадку визначення цін угод, а відповідно й зміна індексу відбуваються не на основі раціональної оцінки фінансових активів, а залежно від зміни ринкової кон'юнктури. І тут повинні бути створені механізми,

які нівелюватимуть такі відхилення нормального ринку й згладжувати відверто неадекватні ціни угод.

Репрезентативний індекс ВВП можна створити тільки якщо сформувати розрахункову базу якнайближчу до структури ВВП за доходами. Оскільки саме дохід є орієнтиром оцінки ефективності діяльності компанії і спостерігається вертикальний процес трансформації ефективності на макrorівні в інтегральний показник ефективності економіки, тобто у ВВП на макrorівні, причому цей процес дзеркально відображається на фондовому ринку саме через ціни на акції компанії. Перед нами постає завдання поєднати акції у правильній пропорції і відсікати "ринковий шум".

Не вирішивши ці завдання, неможливо побудувати адекватний індекс, який відображає ціни ВВП-утворюючих цінних паперів. Найважливішим у нашому випадку буде зважений капіталізований індекс, структура якого буде сформована відповідно до ВВП України. В цьому випадку необхідно сформувати портфель акцій, до якого відбиратимуться акції, які мають у вільному обігу не менше 5% акцій, що обертаються на організованому ринку, і за якими за день проходить не менше п'яти угод.

До даного індексу потрібно ввести найліквідніші акції підприємств — флагманів у своїх галузях. У результаті вийде міжгалузевий індекс ВВП. Галузі економіки в макроекономічних рахунках згруповано за видами економічної діяльності. Детальна класифікація видів економічної діяльності буде розглянута нижче.

До індексного кошика повинні увійти цінні папери емітентів цих галузей у відповідній пропорції, але буде невелике відхилення від запропонованого індексного кошика, тому що установи деяких галузей є виключно державними або зовсім не мають практики випуску цінних паперів. Серед них — галузі освіти, охорони здоров'я та надання соціальної допомоги.

У загальному вигляді формула розрахунку запропонованого нами індексу буде такою:

$$IGDP_n = Z_n \times IGDP_1 \times \frac{MC_n}{MC_{n-1}}, \quad (1)$$

де $IGDP_n$ — значення індексу на день n ;
 Z_n — поправочний коефіцієнт;
 $IGDP_1$ — базове значення індексу в перший день розрахунку;
 MC_{n-1} — ринкова капіталізація ін-

дексного кошика цінних паперів за день, відповідно поточний момент та $n-1$.

При цьому ринкова капіталізація розраховуватиметься за такою формулою:

$$MC_n = \sum_{i=1}^N P_i \times Q_{W\%} \times C_i, \quad (2)$$

де P_i — ціна i -их акцій на розрахункову одиницю часу;

$Q_{W\%}$ — кількість цінних паперів в емісії i -их акцій, що відповідає частці галузі в сукупній структурі доданої вартості;

C_i — ваговий коефіцієнт, який обмежує частку i -их акцій у загальній капіталізації портфеля.

Ваговий коефіцієнт розраховується класичним способом і є додатковим стримуючим фактором для спотворення репрезентативності індексу. Вага кожного цінного папера в індексі не повинна перевищувати 30%, що є визнаною світовою практикою.

Ціна цінного папера розраховується як ціна останньої угоди в момент розрахунку індексу. При цьому для коректності відсікаються ціни угод, величина яких перевищує попередню ціну закриття i -их акцій на 50 і більше відсотків. Так само для розрахунку індексу необхідно відбирати ціни, які сформувалися на торгах в умовах анонімного аукціону або ж на організованих торгах ринку котирувань.

Показник Q розраховується як

$$Q = Q_e \times W_{GDP} \times \frac{1}{n_b}, \quad (3)$$

де Q_e — кількість акцій в емісії підприємства;

W_{GDP} — внесок визначеної галузі в структуру сукупної доданої вартості $n-1$ року;

n_b — кількість емітентів відповідної галузі в індексному кошику.

Коефіцієнт Z_n потрібен, щоб нівелювати всі події, які відбуваються з акціями індексного кошика. Він перераховується кожного разу, коли змінюється склад індексного кошика, параметри індексу або відбуваються корпоративні події емітентів. Змінюючи склад та параметри індексу, ми не змінюємо його властивостей за допомогою цього коефіцієнта.

Розраховується він за такою формулою:

$$Z_{n+1} = Z_n \times \frac{MC_n}{MC_{n+1}}, \quad (4)$$

де, Z_{n+1} — нове значення коефіцієнта;
 Z_n — попереднє значення;

MC_n — попереднє значення капіталізації цінних паперів;

MC_{n+1} — капіталізація, розрахована після врахування суттєвих дій.

Отже, визначившись із теоретичною частиною побудови індексу, можна перейти до формування індексного кошика на основі даних про обсяг торгів, показник фрі-флоут акцій, а також на інших факторах. Узявши до уваги показники ліквідності акцій та фрі-флоут акцій, ми склали індексний кошик.

Для аналізу було відібрано акції з обсягом торгів більше 100 тис. грн. за півроку. Виняток становили лише цінні папери, єдині в своїй галузі й класі та через брак ліквідних акцій на організованому ринку. Розподіл підприємств за видами економічної діяльності здійснювався на основі “Методики розрахунку валового внутрішнього продукту виробничим методом і за доходами” (наказ Держкомстату України від 08.11.2004 р. № 610) [7], а також даних про вироб-

ництво та розподіл валового внутрішнього продукту за видами економічної діяльності (2002–2010 рр.) [3].

Згідно із зазначеною методикою [7] у структурі ВВП виділяють такі галузі: сільське господарство, мисливство, лісове господарство; добувна промисловість; переробна промисловість; виробництво та розподілення електроенергії, газу і води; будівництво; торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; діяльність транспорту і зв'язку; освіта; охорона здоров'я та надання соціальної допомоги; інші види економічної діяльності; оплата послуг фінансових посередників.

При відборі акцій для індексного кошика слід проранжувати окремо по кожній галузі акції за ліквідністю й відібрати принаймні по одному підприємству з галузі, що входить до відповідного класу економічної діяльності. При цьому необхідно, щоб до кошика потрапили акції підприємств усіх галузей, які входять до окремого виду

економічної діяльності. Склад видів економічної діяльності розшифровується в методиці в додатку 2 (“Перелік видів економічної діяльності”) [7]. Головними умовами відбору акцій є їхня висока ліквідність (обсяг угод зазначений нами вище), коефіцієнт фрі-флоут — 5% і більше, а також прозорість корпоративної політики і бізнесу. Якщо акції з тих чи інших причин не можна включити до індексного кошика, то така галузь не буде представлена, доки не вдасться усунути виявлені негативні фактори.

Для вибору підприємств до індексного кошика скористаємося даними щодо торгів на одній із провідних вітчизняних фондових бірж — ПАТ “Українська біржа”. В таблиці 4 подано показники обсягів укладених угод із цінними паперами емітентів ВВП-утворюючих галузей за період із 01.01.2012 р. до 30.06.2012 р. та рекомендації щодо включення акцій підприємств до індексного кошика.

У таблиці 5 наведено структуру ва-

Таблиця 4. Дані щодо обсягу укладених угод із цінними паперами емітентів ВВП-утворюючих галузей за період із 01.01.2012 р. до 30.06.2012 р.

Код	Назва підприємства	Обсяг угод	Вид економічної діяльності	Зауваження для відбору. Відповідно (+) позитивні, (–) негативні фактори
1	2	3	4	5
CEEN	Центренерго, ПАТ	282 966 304	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	(+) Висока ліквідність акцій
DOEN	Донбасенерго, ПАТ	33 859 557	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	(+) Висока ліквідність акцій
DNON	ДТЕК “Дніпрообленерго”, ПАТ	2 664 312	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	Галузь представлена. Акції в резерві
ZAEN	ДТЕК “Західенерго”, ПАТ	1 272 896	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	Галузь представлена. Акції в резерві
DNEN	Дніпроенерго, ПАТ	540 813	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	Галузь представлена. Акції в резерві
ODEN	Одесаобленерго, ПАТ	431 500	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	Галузь представлена. Акції в резерві
VIEN	Вінницяобленерго, ПАТ	412 900	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	Галузь представлена. Акції в резерві
HMON	Хмельницькобленерго, ПАТ	391 400	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	Галузь представлена. Акції в резерві
ZAON	Запоріжжяобленерго, ПАТ	357 700	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	Галузь представлена. Акції в резерві
KREN	ДТЕК “Крименерго”, ПАТ	310 858	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	Галузь представлена. Акції в резерві
KIGA	Київоблгаз, ПАТ	208 730	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	Галузь представлена. Акції в резерві
CHEN	Чернівціобленерго, ПАТ	175 005	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	Галузь представлена. Акції в резерві
KIEN	Київенерго, ПАТ	111 414	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	Галузь представлена. Акції в резерві
LVON	Львівобленерго, ПАТ	97 900	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	Галузь представлена. Акції в резерві
HOEN	ЕК “Херсонобленерго”, ПАТ	54 500	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	Галузь представлена. Акції в резерві
ZOEN	Закарпаттяобленерго, ПАТ	38 100	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	Галузь представлена. Акції в резерві
KION	Кіровоградобленерго, ПАТ	37 600	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	Галузь представлена. Акції в резерві
KGGZ	Кіровоградгаз, ПАТ	20 010	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	Галузь представлена. Акції в резерві
HGAZ	Хмельницькгаз, ПАТ	9 900	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	Галузь представлена. Акції в резерві
UTLM	Укртелеком, ПАТ	9 052 741	Діяльність транспорту і зв'язку	(+) Висока ліквідність, монополіст галузі
SGOK	Північний ГЗК, ПАТ	21 243 746	Добувна промисловість	(–) Низький фрі-флоут акцій
CGOK	ЦГЗК, ПАТ	5 664 458	Добувна промисловість	(–) Низький фрі-флоут акцій
PGOK	Полтавський ГЗК, ПАТ	2 676 762	Добувна промисловість	(+) Високий фрі-флоут акцій + ліквідність
SHCHZ	Шахтоуправління “Покровське”, ПАТ	2 062 233	Добувна промисловість	(+) Високий фрі-флоут акцій + ліквідність
SHKD	ДТЕК “Шахта “Комсомолец Донбасу”, ПАТ	757 941	Добувна промисловість	Галузь представлена. Акції в резерві
KSOD	Кримський содовий завод, ПАТ	104 065	Добувна промисловість	Галузь представлена. Акції в резерві
MGZC	Марганецький ГЗК, ПАТ	104 044	Добувна промисловість	Галузь представлена. Акції в резерві
NFER	Нікопольський завод феросплавів, ПАТ	47 692	Добувна промисловість	(–) Низький фрі-флоут акцій
KSTL	Арселор Міттал “Кривий Ріг”, ПАТ	32 400	Добувна промисловість	(–) Низький фрі-флоут акцій, низька ліквідність

1	2	3	4	5
RTGR	РІТЕЙЛ ГРУП, ПАТ	359 500	Інші види економічної діяльності	Неможливо визначити фрі-флоут
USCB	Укрсоцбанк, ПАТ	124 120 343	Оплата послуг фінансових посередників	(+) Нормальний фрі-флоут акцій, висока ліквідність
BAVL	"Райффайзен-банк "Аваль", ПАТ	89 941 392	Оплата послуг фінансових посередників	Галузь представлена. Акції в резерві
NKRED	Банк "Національний кредит", ПАТ	1 582 586	Оплата послуг фінансових посередників	Галузь представлена. Акції в резерві
FORM	Банк "Форум", ПАТ	1 520 075	Оплата послуг фінансових посередників	Галузь представлена. Акції в резерві
GARL	УСК "Гарант-лайф", ПАТ	752 920	Оплата послуг фінансових посередників	(-) Низький фрі-флоут акцій
NADR	КБ "Надра", ПАТ	200 000	Оплата послуг фінансових посередників	(-) Сумнівна корпоративна політика
SORN	НАСК "Оранта", БАТ	64 500	Оплата послуг фінансових посередників	(-) Низька ліквідність
KRDB	Кредобанк, ПАТ	10 024	Оплата послуг фінансових посередників	(-) Низька ліквідність
LUAZ	ПАТ АК "Богдан Моторс"	1 292 425	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	(+) Значний фрі-флоут, висока ліквідність
AVTO	Українська автомобільна корпорація, ПАТ	775 891	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	Галузь представлена. Акції в резерві
GFARM	Галичфарм, БАТ	528 582	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	(+) Найліквідніші акції (-) Важко визначити показник фрі-флоут
FARM	Фармак, ПАТ	70 000	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	(-) Низька ліквідність
MSICH	Мотор Січ, ПАТ	377 621 761	Переробна промисловість	(+) Найліквідніші акції галузі
ALMK	Алчевський металургійний комбінат, ПАТ	229 362 955	Переробна промисловість	(+) Найліквідніші акції галузі
AVDK	Авдіївський коксохімічний завод, ПАТ	159 404 343	Переробна промисловість	(+) Найліквідніші акції галузі
ENMZ	Єнакієвський металургійний завод, ПАТ	105 342 748	Переробна промисловість	Галузь представлена. Акції в резерві
AZST	МК "Азовсталь", ПАТ	86 798 655	Переробна промисловість	Галузь представлена. Акції в резерві
UNAF	Укрнафта, ПАТ	41 444 304	Переробна промисловість	Стратегічне підприємство. Включено до розрахунку в категорію "Інші види економічної діяльності"
SVGZ	Стахановський вагонобудівний завод, БАТ	14 295 789	Переробна промисловість	Галузь представлена. Акції в резерві
KVBZ	Крюківський вагонобудівний завод, ПАТ	11 214 077	Переробна промисловість	(+) Висока капіталізація
STIR	Концерн "Стирол", ПАТ	10 195 817	Переробна промисловість	Стратегічне підприємство. Включено до розрахунку в категорію "Інші види економічної діяльності"
YASK	Ясинівський коксохімічний завод, ПАТ	9 436 870	Переробна промисловість	Галузь представлена. Акції в резерві
HRTR	Харцизький трубний завод, ПАТ	5 074 764	Переробна промисловість	Стратегічне підприємство. Включено до розрахунку в категорію "Інші види економічної діяльності"
LTPL	Луганськтепловоз, ПАТ	4 532 221	Переробна промисловість	Галузь представлена. Акції в резерві
ALKZ	Алчевський коксохімічний завод, ПАТ	911 451	Переробна промисловість	Галузь представлена. Акції в резерві
MZVM	Маріупольський завод важкого машинобудування, ПАТ	864 192	Переробна промисловість	Галузь представлена. Акції в резерві
DNSH	Дніпрошина, БАТ	556 005	Переробна промисловість	Галузь представлена. Акції в резерві
KRHLB	Кримхліб, ПАТ	522 500	Переробна промисловість	Галузь представлена. Акції в резерві
MTBD	Мостобуд, ПАТ	490 479	Переробна промисловість	Галузь представлена. Акції в резерві
MMKI	Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча, ПАТ	470 152	Переробна промисловість	Галузь представлена. Акції в резерві
DMKD	Дніпровський металургійний комбінат ім. Ф.Е.Дзержинського, ПАТ	438 600	Переробна промисловість	Галузь представлена. Акції в резерві
ZHEN	ЕК "Житомиробленерго", ПАТ	385 928	Переробна промисловість	Галузь представлена. Акції в резерві
ZPST	Запоріжсталь, БАТ	304 836	Переробна промисловість	Галузь представлена. Акції в резерві
NVTR	Інтерпайп "Новомосковський трубний завод", БАТ	276 746	Переробна промисловість	Галузь представлена. Акції в резерві
SLAV	ПБК "Славутич", ПАТ	210 898	Переробна промисловість	(+) Єдиний представник харчової галузі
SMASH	Сумське машинобудівне НВО ім. Фрунзе, ПАТ	205 428	Переробна промисловість	(-) Низька ліквідність
HMBZ	Харківський машинобудівний завод "Світло шахтаря", ПАТ	137 250	Переробна промисловість	(-) Низька ліквідність
KRAZ	АвтоКрАЗ, ПАТ	105 624	Переробна промисловість	(-) Низька ліквідність
DTRZ	Дніпропетровський трубний завод, ПАТ	105 300	Переробна промисловість	(-) Низька ліквідність
DRRZ	Донецький рудоремонтний завод, ПАТ	97 250	Переробна промисловість	(-) Низька ліквідність
TATM	Турбоатом, БАТ	92 000	Переробна промисловість	(-) Низька ліквідність
KNST	Криворізький турбінний завод "Констар", ПАТ	91 327	Переробна промисловість	(-) Низька ліквідність
SZLV	Суднобудівний завод "Залив", ПАТ	74 490	Переробна промисловість	(-) Низька ліквідність
CRGR	Креатив-груп, ПАТ	72 000	Переробна промисловість	(-) Низька ліквідність

1	2	3	4	5
DNSS	Дніпропецсталь, ПАТ	69 840	Переробна промисловість	(-) Низька ліквідність
NITR	Інтерпайп "Нижньодніпровський трубопрокатний завод", ВАТ	56 627	Переробна промисловість	(-) Низька ліквідність
AZGM	Азовзагальмаш, ВАТ	50 660	Переробна промисловість	(-) Низька ліквідність
KFTP	"Слов'янські шпалери" КФТП, ПАТ	49 800	Переробна промисловість	(-) Низька ліквідність
DRMZ	Дружківський машинобудівний завод, ПАТ	35 500	Переробна промисловість	(-) Низька ліквідність
ZHMZ	Житомирський маслозавод, ПАТ	30 000	Переробна промисловість	(-) Низька ліквідність
KMED	Київмедпрепарат, ВАТ	27 330	Переробна промисловість	(-) Низька ліквідність
KRDM	Кременчуцький завод дорожніх машин, ПАТ	24 800	Переробна промисловість	(-) Низька ліквідність
DOMZ	Донецький металургійний завод, ПАТ	24 156	Переробна промисловість	(-) Низька ліквідність
NKMZ	Новокраматорський машинобудівний завод, ПАТ	23 000	Переробна промисловість	(-) Низька ліквідність
LSHP	Трест "Луганськшахтопроходка", ПАТ	19 430	Переробна промисловість	(-) Низька ліквідність
ENMA	Енергомашпецсталь, ПАТ	10 400	Переробна промисловість	(-) Низька ліквідність
RAZT	Рівнеазот, ПАТ	100 360	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	(+) Досить ліквідні акції, єдиний представник суміжної галузі
YATS	Яготинський райагротехсервіс, ПАТ	27 913	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	(+) Єдиний представник галузі (-) Низька ліквідність

Джерело: складено авторами на основі [4].

Таблиця 5. Характеристика емітентів, цінні папери яких можуть входити до запропонованого індексу

Вид економічної діяльності	Валова додана вартість, млн. грн.	Валова додана вартість, % від загальної суми	Емітент	Обсяг емісії акцій, шт.	Фрі-флоут, %
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	37 258	12	ПАТ "Яготинський райагротехсервіс" (ЄДРПОУ 13724194)	2 875 057	47.44
			ПАТ "Рівнеазот" (ЄДРПОУ 05607824)	340 376 120	20.13
Добувна промисловість	12 518	4	ПАТ "Шахтоуправління "Покровське" (ЄДРПОУ 13498562)	848 535 009	5.36
			ВАТ "Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат" (ЄДРПОУ 00191282)	191 000 000	3.00
Переробна промисловість	64 124	20	ПАТ "Пиво-безалкогольний комбінат "Славутич" (ЄДРПОУ 00377511)	949 692 014	7.17
			ПАТ "Крюківський вагонобудівний завод" (ЄДРПОУ 05763814)	114 679 552	9.00
			ПАТ "Авдіївський коксохімічний завод" (ЄДРПОУ 00191075)	195 062 500	14.00
			ПАТ "Алчевський металургійний комбінат" (ЄДРПОУ 05441447)	25 775 254 803	5.00
			ПАТ "Мотор Січ" (ЄДРПОУ 14307794)	2 077 990	20.00
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	12 423	4	ПАТ "Державна енергогенеруюча компанія "Центренерго" (ЄДРПОУ 22927045)	369 407 108	22.00
			ПАТ "Донбасенерго" (ЄДРПОУ 23343582)	23 644 301	14.00
Будівництво	14 463	4	ПАТ "Мостобуд" (ЄДРПОУ 1386326)	579 940	27.59
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	41 057	13	ПАТ АК "Богдан Моторс" (ЄДРПОУ 5808592)	4 405 429 458	41.05
Діяльність транспорту і зв'язку	42 694	13	ПАТ "Укртелеком" (ЄДРПОУ 21560766)	18 726 248 000	7.21
Освіта	16 252	5	Немає даних		
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	10 952	3	ВАТ "Галичфарм" (ЄДРПОУ 05800293)	1 418 520	н/д
Інші види економічної діяльності	66 580	21	ПАТ "Концерн "Стирол" (ЄДРПОУ 05761614)	27 125 280	9.00
			ПАТ "Харцизький трубний завод" (ЄДРПОУ 00191135)	2 598 495 120	8.21
			ПАТ "Укрнафта" (ЄДРПОУ 00135390)	54 228 510	8.00
Оплата послуг фінансових посередників	5 275	2	ПАТ "Укрсоцбанк" (ЄДРПОУ 00039019)	12 694 986 050	4.00
Усього	323 596	100			

Джерело: складено авторами на основі [1, 3, 8].

лової доданої вартості та згідно з таблицею 4 визначено підприємства відповідної галузі, які можуть найбільш вдало сформувати структуру індексу ВВП-утворюючих компаній.

Надалі необхідно визначити структуру індексного кошика, виходячи з даних таблиці 6, а також розрахувати початкову капіталізацію ін-

дексу (див. таблицю 6).

Отже, за нашими розрахунками, зважена капіталізація на 1 червня 2012 року становила 2 046 448 108.57 грн., що дорівнює 1000 пунктів індексу, коефіцієнт $Z = 1$. Цих вихідних даних достатньо, щоб розраховувати індекс щоденно.

За нашими припущеннями, даний

індекс відображатиме економічну ситуацію в країні комплексно, і за наявності достовірних даних про ціни угод дасть змогу оцінити рівень довіри інвесторів до провідних компаній у своїй галузі. Через раціональне ціноутворення на активи ми оцінюємо галузі й економіку в цілому. Маючи такий інструмент аналізу, придатний для ви-

Таблиця 6. Розрахунок основних показників, необхідних для визначення фондового індексу

Емітент	Валова додана вартість, млн. грн.	Валова додана вартість, % від загальної суми	1/n	Обсяг емісії акцій, шт.	Ціна,* грн.	Капіталізація*, грн.	Обмеження	Зважена капіталізація*	Вага акцій, %
ПАТ "Яготинський райагротехсервіс"	37 258	12	0.50	2 875 057	0.25	718 764	1	41 378.32	0.00
ПАТ "Рівнеазот"		12	0.50	340 376 120	1.04	353 991 165	1	20 378 810.03	0.85
ПАТ "Шахтоуправління Покровське"	12 518	4	0.50	334 879 267	1.10	933 388 510	1	18 053 618.35	0.75
ВАТ "Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат"		4	0.50	191 000 000	13.79	2 633 890 000	1	50 944 750.58	2.12
ПАТ "Пиво-безалкогольний комбінат "Славутич"	64 124	20	0.20	949 692 014	2.35	2 231 776 233	1	88 450 054.49	3.68
ПАТ "Крюківський вагонобудівний завод"		20	0.20	114 679 552	16.4	1 880 744 653	1	78 479 404.26	3.10
ПАТ "Авдіївський коксохімічний завод"		20	0.20	195 062 500	3.02	589 088 750	1	23 346 844.22	0.97
ПАТ "Алчевський металургійний комбінат"		20	0.20	25 775 254 803	0.06	1 546 515 288	1	61 291 700.97	2.55
ПАТ "Мотор Січ"		20	0.20	2 077 990	2 171	4 511 316 290	1	178 793 091.25	7.45
ПАТ "Державна енергогенеруюча компанія "Центренерго"	12 423	4	0.50	369 407 108	5.08	1 876 588 109	1	36 021 542.41	1.50
ПАТ "Донбасенерго"		4	0.50	23 644 301	20.25	478 797 095	1	9 190 620.89	0.38
ПАТ "Мостобуд"	14 463	4	1.00	579 940	53.6	31 084 784	1	1 389 322.58	0.06
ПАТ "АК "Богдан Моторс"	41 057	13	1.00	4 405 429 458	0.1897	835 709 968	1	106 032 658.51	4.42
ПАТ "Укртелеком"	42 694	13	1.00	18 726 248 000	0.37	6 928 711 760	0.788	611 930 223.70	30.00
ВАТ "Галичфарм"	10 952	3	1.00	1 418 520	90.39	128 220 023	1	4 339 564.43	0.18
ПАТ "Концерн "Стирол"	66 580	21	0.33	27 125 280	17.54	475 777 411	1	32 630 461.07	1.36
ПАТ "Харцизький трубний завод"		21	0.33	2 598 495 120	1.28	3 326 073 754	1	228 113 646.35	9.50
ПАТ "Укрнафта"		21	0.33	54 228 510	190.4	1.0325	1	616 074 537.87	29.49
ПАТ "Укрсоцбанк"	5 275	2	1.00	12 694 986 050	0.19	2 412 047 350	1	39 319 243.03	1.64
Усього	323 596	—	—	—	—	41 499 548 210	—	2 401 354 981	100.00

*Дані на 01.06.2012 р.

Джерело: складено авторами.

явлення тенденцій, науковці й економісти-практики зможуть пов'язати в єдину макроекономічну систему показники грошового, валютного та фондового ринків, соціально-економічні дані і здійснювати правильні подальші прогнози.

Також цей індекс може бути корисний портфельним інвесторам як основа для диверсифікованого інвестування в ризикові інструменти (акції). Оскільки фондовий ринок України належить до первинного ринку (Front market), тобто більш чутливий до змін, то волатильність цін може бути дуже значною, що особливо цікаво іноземним інвесторам, охочим до ризику. Портфель, сформований за таким підходом, сформує вищу дохідність інвестицій або гарантований мінімум, більший ніж інвестиції в національні цінні папери.

Література

1. Аналітичні дані щодо котирування акцій. — [Електронний ресурс]. —

Інформаційний портал. — Режим доступу: [Investfunds http://investfunds.ua/markets/stocks](http://investfunds.ua/markets/stocks). — Назва з домашньої сторінки Інтернету.

2. Зоркальцев В. И. Классификация методов расчета фондовых индексов / В.И.Зоркальцев, Н.П.Шерстянкина // Известия ИГЭА. — 2009. — № 6. — С. 19—26.

3. Інформаційні матеріали щодо виробництва та розподілу валового внутрішнього продукту за видами економічної діяльності. — [Електронний ресурс]. — Дані Державної служби статистики України. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/vvp/vvp_ric/vtr_u.htm. — Назва з домашньої сторінки Інтернету.

4. Інформаційні матеріали щодо результатів ринкових торгів акціями лістингових підприємств за період із 01.01.2012 р. до 30.06.2012 р. — [Електронний ресурс]. — Дані Української біржі. — Режим доступу: <http://www.ux.ua/%2Fru%2Fmarketdata%2Fmarketresults-csv.aspx%3Fday1%3D20120101%26d>

ay2%3D20120630%26type%3D2. — Назва з домашньої сторінки Інтернету.

5. Кіктенко О. В. Державне регулювання фондового ринку за рахунок ефективності функціонування ринкової інфраструктури / О.В.Кіктенко // Держава та регіони. Серія: Державне управління: науково-виробничий журнал. — 2011. — № 2. — С. 36—39.

6. Ляшенко В. И. Фондовые индексы зарубежных рынков / В.И.Ляшенко, К.В.Павлов. — М.: Магистр, 2007. — 558 с.

7. Методика розрахунку валового внутрішнього продукту виробничим методом і за доходами. — [Електронний ресурс]. — Наказ Держкомстату України від 08.11.2004 р. № 610. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/nr/nr_04.pdf. — Назва з домашньої сторінки Інтернету.

8. Річні звіти емітентів. — [Електронний ресурс]. — Інформаційний ресурс Stockmarket. — Режим доступу: <http://stockmarket.gov.ua/db/yearreports>. — Назва з домашньої сторінки Інтернету.

Запитання – відповідь/

Практичні питання банківської діяльності

Чи має право довірена особа отримати в банку спеціальний платіжний засіб (пластикову картку) фізичної особи – власника рахунку?

Порядок видачі та обслуговування банками (емітентами) спеціальних платіжних засобів (пластикових карток) урегульовано Положенням “Про порядок емісії спеціальних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням”, затвердженим постановою Правління Національного банку України від 30.04.2010 р. № 223 (надалі – Положення).

Відповідно до пункту 6.2 розділу 6 Положення емітент зобов’язаний не розкривати іншим особам, крім держателя, ПІН-коду або іншої інформації, яка дає змогу виконувати платіжні операції з використанням спеціального платіжного засобу. Згідно з пунктом 1.4 Положення держатель спеціального платіжного засобу – фізична особа, яка на законних підставах використовує спеціальний платіжний засіб для ініціювання переказу коштів з відповідного рахунку в банку або здійснює інші операції із застосуванням зазначеного спеціального платіжного засобу. Однак частиною 2 статті 238 Цивільного кодексу України встановлено, що представник не може вчиняти правочин, який відповідно до його змісту може бути вчинений лише особисто тією особою, яку він представляє. З огляду на це, надання довіреній особі спеціального платіжного засобу і розголошення їй ПІН-коду чинним законодавством не передбачено. Водночас на підставі відповідної заяви фізичної особи – власника рахунку третій особі може бути надано додатковий спеціальний платіжний засіб для користування рахунком.

Чи має право довірена особа фізичної особи-підприємця відкрити поточний рахунок у банку?

Порядок відкриття рахунків встановлено Інструкцією “Про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах”, затвердженою постановою Правління Національного банку України від 12.11.2003 р. № 492 (надалі – Інструкція). Так, відповідно до пункту 3.4 Інструкції встановлено перелік документів, які необхідно подати фізичній особі-підприємцю для відкриття поточного рахунку. Водночас пунктом 3.1 передбаче-

но, що для суб’єктів господарювання (до яких належать фізичні особи-резиденти) відкриття рахунків можливе уповноваженими представниками. Крім того, це підтверджується і пунктом 18.18 Інструкції, відповідно до якого фізичні особи, у тому числі фізичні особи-підприємці, під час відкриття поточного рахунку подають картку зі зразками підписів згідно з додатком 4 до цієї Інструкції, до якої включаються зразки підписів власника рахунку та/або його довірених осіб. Зразки підписів довірених осіб засвідчуються уповноваженою особою банку за умови їх особистої присутності та пред’явлення паспорта або іншого документа, що посвідчує особу, і документа, виданого органом державної податкової служби, що свідчить про реєстрацію фізичної особи – резидента в Державному реєстрі фізичних осіб – платників податків. З огляду на це, чинним законодавством України передбачена можливість відкриття довіреною особою фізичної особи-підприємця поточних рахунків.

Фізична особа подала до банку платіжне доручення, в якому один із реквізитів платник зазначив неправильно (вказано неналежного отримувача). Який у такому разі порядок повернення коштів?

Відповідно до статті 33 Закону України “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні” платник несе перед банком або іншою установою – учасником платіжної системи, що його обслуговують, відповідальність, передбачену умовами укладеного між ними договору. Платник несе відповідальність за відповідність інформації, зазначеної ним у документі на переказ, суті операції, щодо якої здійснюється цей переказ. Платник має відшкодувати банку або іншій установі – учаснику платіжної системи шкоду, заподіяну внаслідок невідповідності інформації. Крім того, згідно з пунктом 2.35 Інструкції “Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті”, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 21.01.2004 р. № 22, кошти, що помилково зараховані на рахунок неналежного отримувача, мають повертатися ним у строки, встановлені законодавством України. За їх порушення неналежний отримувач несе відповідальність згідно із законодавством України. У разі неповернення нена-

лежним отримувачем з будь-яких причин коштів у зазначений строк повернення їх здійснюється в судовому порядку.

Чи має право учасник (засновник) юридичної особи, який не є керівником, на свій письмовий запит отримати необхідну інформацію щодо рахунку такої особи?

Відповідно до статті 60 Закону України “Про банки і банківську діяльність” банківською таємницею зокрема є відомості про банківські рахунки клієнтів, операції, проведені на користь чи за дорученням клієнта, здійснені ним угоди тощо. Детально порядок розкриття інформації, що є банківською таємницею, регламентовано “Правилами зберігання, захисту, використання та розкриття банківської таємниці”, затвердженими постановою Правління Національного банку України від 14.07.2006 р. № 267 (надалі – Правила). Згідно з пунктом 3.1 Правил банки розкривають інформацію, що становить банківську таємницю, на письмовий запит (дозвіл) юридичної особи – клієнта банку, який має бути підписаний керівником або уповноваженою ним особою та скріплений печаткою юридичної особи. Статтею 65 Господарського кодексу України встановлено, що для керівництва господарською діяльністю підприємства власник (власники) або уповноважений ним орган призначає (обирає) керівника підприємства. Керівник підприємства без доручення діє від імені підприємства, представляє його інтереси в органах державної влади і органах місцевого самоврядування, інших організаціях, у відносинах із юридичними особами та громадянами, формує адміністрацію підприємства і вирішує питання діяльності підприємства в межах та порядку, визначених установчими документами.

З огляду на це, учасник (засновник) юридичної особи без надання банку запиту (дозволу) юридичної особи, оформленого відповідно до вимог чинного законодавства, не має права на отримання інформації, що становить банківську таємницю.

Чи можливо придбати в Україні іноземну валюту на підставі рішення іноземного суду?

Відповідно до статті 398 Цивільного процесуального кодексу України (надалі – ЦПК України) на підставі рішення іно-

земного суду та ухвали про надання дозволу на його примусове виконання, що набрала законної сили, суд видає виконавчий лист, який надсилається для виконання в порядку, встановленому законом.

Згідно зі статтею 17 Закону України “Про виконавче провадження” примусове виконання рішень здійснюється державною виконавчою службою на підставі виконавчих документів, визначених даним законом. Відповідно до цього закону підлягають виконанню державною виконавчою службою зокрема виконавчі листи, що видаються судами.

У підпункті ж) пункту 1 глави 2 розділу II Положення “Про порядок та умови торгівлі іноземною валютою”, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 10.08.2005 р. № 281, зазначається, що клієнти-резиденти купують іноземну валюту на підставі зокрема виконавчих документів, виданих на виконання рішень, передбачених Законом України “Про виконавче провадження”.

Таким чином, у разі, якщо суд України визнав та надав дозвіл на примусове виконання на території України рішення іноземного суду щодо стягнення коштів із резидента, купівля іноземної валюти здійснюватиметься на підставі виконавчого листа, що видається згідно зі статтею 398 ЦПК України на виконання рішення іноземного суду та ухвали суду України.

Чи може фізична особа-нерезидент придбати казначейські зобов'язання та куди їй необхідно звернутися?

Відповідно до частини 2 статті 2 Закону України “Про цінні папери та фондовий ринок” (надалі – Закон) інвестори в цінні папери – це фізичні та юридичні особи, резиденти і нерезиденти, які набули права власності на цінні папери з метою отримання доходу від вкладених коштів та/або набуття відповідних прав, що надаються власнику цінних паперів відповідно до законодавства. Згідно зі статтею 11 Закону та Умов розміщення та погашення казначейських зобов'язань, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 05.09.2012 р. № 836, казначейські зобов'язання України розміщуються на добровільних засадах серед фізичних осіб. Тобто законодавство України не містить обмежень щодо можливості купівлі казначейських зобов'язань фізичними особами-нерезидентами.

При цьому згідно з пунктом 3 зазначеної вище постанови Кабінету Міністрів України встановлено, що генеральним агентом розміщення, доставки, інкасації, обслуговування обігу, погашення та зни-

щення казначейських зобов'язань є акціонерне товариство “Державний ощадний банк України”.

Яким чином можна визначити резидентність фізичної особи?

Визначення понять “резидент” і “нерезидент” та умови, на підставі яких встановлюється резидентність особи, закріплені Декретом Кабінету Міністрів України “Про систему валютного регулювання і валютного контролю” (надалі – Декрет). При віднесенні фізичних осіб, які є суб'єктами валютних правовідносин, до категорії резидентів або нерезидентів слід керуватися положеннями підпунктів 5 та 6 статті 1 Декрету.

Так, резиденти – це фізичні особи (громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства), які мають постійне місце проживання на території України, у тому числі ті, що тимчасово перебувають за кордоном.

Нерезиденти – це фізичні особи (іноземні громадяни, громадяни України, особи без громадянства), які мають постійне місце проживання за межами України, в тому числі ті, що тимчасово перебувають на території України. Можливості розширеного тлумачення цих понять та переліку умов, за яких особи відносяться до категорії резидентів або нерезидентів, Декрет не передбачає.

Документи, що є підставою для постійного проживання громадянина України на території України чи іншої держави, визначені Законами України “Про громадянство України”, “Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України”, “Порядком оформлення і видачі паспорта громадянина України”, затвердженим наказом Міністерства внутрішніх справ України від 13.04.2012 р. № 320, “Правилами оформлення і видачі паспорта громадянина України для виїзду за кордон і проїзного документа дитини, їх тимчасового затримання та вилучення”, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 31.03.1995 р. № 231.

У разі виїзду громадянина України на постійне проживання за кордон йому оформляється паспорт громадянина України для виїзду за кордон зі штампом “постійне проживання” та відповідним записом із зазначенням держави виїзду. Ця особа знімається з реєстрації місця проживання в Україні, про що робиться відмітка в паспорті громадянина України. Постійне проживання такого громадянина на Україні за кордоном підтверджується паспортом громадянина України для виїзду за кордон зі штампом “постійне проживання” та відповідним записом.

Отже, відмітка про виїзд на постійне

проживання із зазначенням країни виїзду в паспорті громадянина України є підтвердженням факту оформлення йому постійного проживання за кордоном і, виходячи з вимог Декрету, така особа є нерезидентом.

Відповідно до норм Закону України “Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства” і положень “Порядку продовження строку перебування та продовження або скорочення строку тимчасового перебування іноземців і осіб без громадянства на території України”, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 15.02.2012 р. № 150, іноземні громадяни постійно проживають в Україні за своїми національними паспортами з відміткою про наявність дозволу на постійне проживання та посвідки на постійне проживання.

З огляду на це, іноземний громадянин, якому оформлено посвідку на постійне проживання в Україні і в паспортному документі якого, відповідно, стоїть відмітка про наявність дозволу на постійне проживання в нашій країні, є резидентом України.

Чи є директива Європейського Союзу обов'язковою для виконання її Україною?

Директива Європейського Союзу – це юридично обов'язковий акт, прийнятий компетентним органом Європейського Союзу, який є обов'язковим для кожної держави – члена Європейського Союзу.

Прийняття директиви породжує для держави Європейського Союзу обов'язок привести їх внутрішнє право у відповідність із нормативними приписами директиви. Ці заходи держави повинні здійснити протягом чітко визначеного часу: у директиві встановлено термін, до моменту закінчення якого норми національного права держав-членів мають бути гармонізовані відповідно до положень директиви.

Україна не є державою – членом Європейського Союзу, а тому директива Європейського Союзу буде обов'язковою для України лише з моменту набуття нею членства в Європейському Союзі.

Матеріали на замовлення журналу “Вісник НБУ” підготовлено юрисконсультом I категорії юридичного департаменту Національного банку України Сергієм ВОЙЧЕНКОМ та провідним юрисконсультом юридичного департаменту Національного банку України Євгеном ПИСТОГОВИМ.

Дослідження/**Юрій Чершнев**

Асистент кафедри банківської справи
Київського національного економічного
університету ім. Вадима Гетьмана
E-mail: chershnev@inbox.ru

Тарас Вербняк

Студент кредитно-економічного факультету
Київського національного економічного
університету ім. Вадима Гетьмана
E-mail: tmverbnyak@ukr.net

Особливості циклічного характеру ліквідності банківської системи

Розглянуто проблеми управління ліквідністю банківської системи. Наголошено, що це питання є надзвичайно важливим із точки зору забезпечення стабільності банків. Виявлено циклічність ліквідності банківської системи, а також виділено чотири фази циклу, які повторюються в чіткій послідовності, що дає змогу банкам прогнозувати майбутню ситуацію. Розроблено рекомендації для банків щодо вдосконалення методів управління ліквідністю. Проблеми ліквідності банківської системи досліджено на базі офіційних даних Національного банку України.

Considered are problems in liquidity management of the banking system. Accented is that this issue is extremely important for banks stabilization. Explored is the cyclical character of banking system liquidity; determined are four phases of a cycle which are repeated in strict succession allowing banks to forecast future situations. Worked out are recommendations for banks to improve liquidity management methods. Problems of banking system liquidity are investigated on the basis of official data of the National Bank of Ukraine.

Ключові слова: ліквідність банківської системи, циклічність, сальдо операцій НБУ, управління ліквідністю.
Key words: banking system liquidity, cyclical character, balance of NBU operations, liquidity management.

ВСТУП

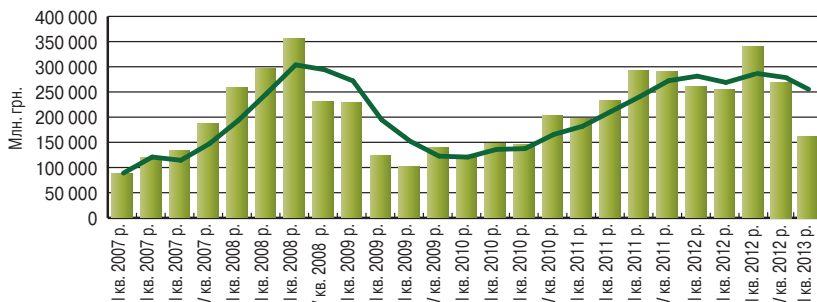
Метою статті є дослідження циклічного характеру ліквідності банківської системи як основи для ефективного регулювання і прогнозування роботи комерційних банків. Управління ліквідністю банку є квінтесенцією банківського менеджменту, оскільки в цьому процесі пов'язується між собою управління активними і пасивними операціями зі здійсненням розрахунково-касових операцій та інших банківських послуг. Неадекватний стан ліквідності окре-

мого комерційного банку або банківської системи загалом призводить до припинення активних операцій, проблем із виконанням клієнтських платежів та заморожуванням депозитних вкладів. Проте з часом ситуація, для якої притаманний дефіцит ресурсів, змінюється на діаметрально протилежну. Перманентне чергування станів дефіциту і надлишку ліквідності є ознакою існування фундаментального закону циклічності. Саме тому дослідження процесу циклічності ліквідності банківської системи має надати змогу зменшити ризики знижен-

ня рівня платоспроможності комерційних банків, скоротити коливання (волатильність) відсоткових ставок та оптимізувати співвідношення “дохідність — ліквідність” як окремої банківської установи, так і банківської системи в цілому.

У сучасній економічній теорії немає єдиного підходу щодо визначення причин економічних криз та способів виходу з них. Основні чинники циклічних коливань економічного розвитку вчені пояснюють із різних позицій, свідченням чого є наявність розмаїття теорій та поглядів на про-

Графік 1. Обсяг операцій на ринку міжбанківського кредиту в Україні за 2007 – I кв. 2013 рр.

Джерело: розраховано за даними Національного банку України: www.bank.gov.ua/files/CREDITLAST.xls, [8].

блему циклічності [1, 2, 3]. Проте слід зазначити, що у перебігу економічного циклу (пожвавлення, зростання, рецесія і депресія) важливу роль відіграє кредитно-фінансова система, стабільність якої забезпечується оптимальним рівнем ліквідності комерційних банків як провідних фінансових посередників грошового ринку. Цьому питанню присвячена велика кількість наукових праць [4–7].

Відповідно до проведених одним із авторів досліджень [3] рівень ліквідності банківської системи є найнижчим саме перед економічним спадом, і, навпаки, економічне піднесення є неможливим без накопичення банками значних обсягів ліквідності. Обмеженість ліквідних ресурсів на піку економічного циклу призводить до скорочення активних операцій комерційних банків, що, в свою чергу, призводить до зниження ділової активності та припинення процесу грошово-кредитної мультиплікації як домінуючого механізму розширення грошової маси. Крім того, зниження рівня ліквідності депозитних фінансових установ проokuє зростання недовіри до них з боку вкладників у результаті погіршення оперативності обслуговування їх поточних та строкових рахунків. Таким чином, збільшення обсягу пасивів у банківській системі скорочується (а за найгіршого сценарію розвитку – навіть відбувається скорочення загального обсягу залучених коштів), що також спричиняє уповільнення економічної активності й скорочення грошової маси. На дні економічного циклу процеси розгортаються у зворотному напрямі. Розширення ліквідності стимулює процес економічного зростання в результаті пришвидшення кредитно-інвестиційних операцій.

Для досягнення цієї мети нами було проведено аналіз офіційних даних Національного банку України

за 2007 – I кв. 2013 рр. [8], а саме:

- залишків на кореспондентських рахунках комерційних банків;
- обсягу операцій на міжбанківському ринку;
- сальдо операцій НБУ з регулювання ліквідності.

Ці показники є основними індикаторами стану ліквідності банківської системи України.

АНАЛІЗ ВИХІДНИХ ДАНИХ

З метою аналізу оперативного попиту на ліквідні ресурси з боку банківської системи було проаналізовано динаміку операцій на ринку міжбанківського кредитування (див. графік 1). Обсяг операцій на цьому ринку зростає із початку 2007 року до третього кварталу 2008 року, при цьому відсоткові ставки позичених ресурсів залишалися на відносно низькому рівні (див. графік 2).

Зростання обсягу операцій свідчить про те, що ринок міжбанківського кредиту в цей час використовувався як джерело залучення відносно дешевих ресурсів. Наступні півроку (IV квартал 2008 р. – I квартал 2009 р.) обсяг операцій зменшувався, але попри великі від-

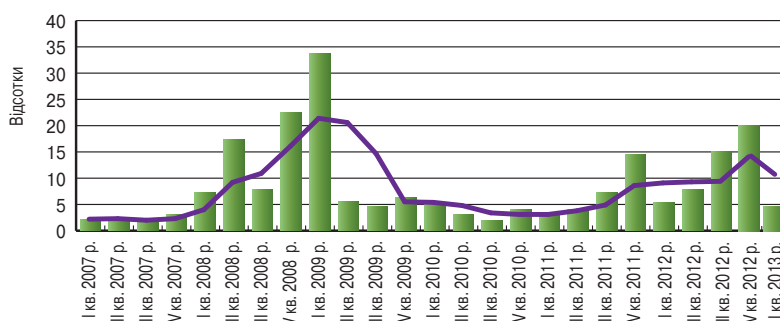
соткові ставки, залишався на високому рівні. Ця ситуація дає підстави стверджувати, що банки використовували міжбанківський ринок уже переважно для покриття дефіциту ліквідності, а не як джерело дешевого ресурсу. В наступному періоді (другий квартал 2009 року – перший квартал 2010 року) обсяг кредитних операцій був на рекордно низькому рівні, хоча відсоткові ставки не перевищували 6% річних. Для цього періоду характерними є брак мотивації та небажання одних комерційних банків надавати кредити іншим. Спричинено це тим, що навіть системні банки в цей період притримували кошти про всяк випадок як “подушку безпеки” (існували очікування погіршення ситуації).

Період із четвертого кварталу 2009 року до третього кварталу 2010 року фактично був етапом відновлення після кризи. Про це свідчить те, що залишки на кореспондентських рахунках комерційних банків (див. графік 3) збільшувалися, а обсяги операцій на ринку міжбанківського кредитування за той самий період залишалися приблизно на однаковому рівні. Таким чином банки все ще тримали надлишкову ліквідність, побоюючись погіршення ситуації.

З початку 2010 року до першого кварталу 2012 року обсяг операцій на ринку міжбанківського кредитування поступово зростає, хоча у першому – другому кварталах 2012 року відбулася циклічна зміна тенденції.

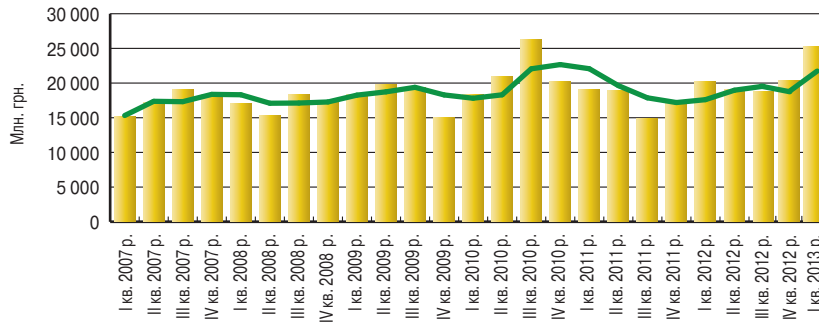
Фактично з метою оперативного виконання активних, пасивних та розрахунково-касових операцій залишки на коррахунках банків необхідно підтримувати на оптимальному рівні. Аналіз коштів комерційних банків на кореспондентських рахунках підтверджує це, а також свідчить, що за період із початку 2007-го до

Графік 2. Динаміка відсоткових ставок на ринку міжбанківського кредиту в Україні за 2007 – I кв. 2013 рр.

Джерело: розраховано за даними Національного банку України: www.bank.gov.ua/files/PlnterestRates_Facts.xls, [8].

Графік 3. Обсяг залишків на кореспондентських рахунках банків України в 2007 – I кв. 2013 рр.

Джерело: розраховано за даними Національного банку України: www.bank.gov.ua/files/Vzal.xls, [8].

I кв. 2013 року залишки коштів коливалися в певному діапазоні, утримуючись при цьому приблизно на однаковому рівні.

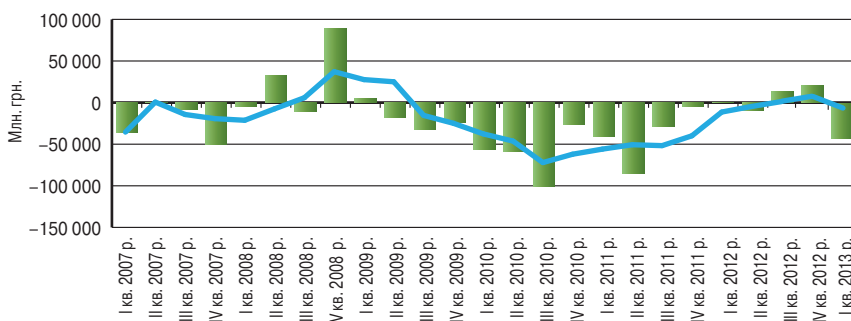
У докризовий період це свідчило про стабільність у банківській системі. Банки надавали кредити і водночас залучали потрібні їм кошти. Зважаючи на те, що приплив ресурсів до банків із другої половини 2008 року суттєво зменшився, це призвело до скорочення обсягів активних операцій. А вже з четвертого кварталу 2009 року відбулося поступове збільшення залишків коштів комерційних банків на коррахунках (унаслідок розширення пасивних операцій в умовах незначного погашення кредитування). Проте починаючи з четвертого кварталу 2010 року, ситуація стабілізується завдяки відновленню активних операцій банківськими установами.

Крім обсягів операцій на ринку міжбанківського кредитування та залишків коштів на кореспондентських рахунках комерційних банків, для проведення системного аналізу динаміки ліквідності банківської системи необхідно також дослідити обсяг операцій НБУ з підтримки ліквідності та мобілізації її надлишків. Для більшої

інформативності ці дані наведено у вигляді чистого сальдо операцій НБУ (підтримка мінус мобілізація) (див. графік 4).

До кризи 2008–2009 рр. процесам рефінансування комерційних банків не була притаманна надмірна волатильність. Чисте сальдо операцій з підтримки/мобілізації ліквідності Національним банком України практично дорівнювало нулю і лише у деяких кварталах спостерігалось відхилення цього показника від рівноважного значення (переважно в бік мобілізації ліквідності, яка фактично відбувалася за рахунок стерилізації надлишкової грошової маси в результаті проведення інтервенцій із придбання іноземної валюти на валютному ринку). Це свідчить про те, що Національний банк або проводив дуже мало операцій, або ж вони балансувалися (підтримка дорівнює мобілізації), що свідчить про відсутність ознак суттєвих кризових явищ у банківській системі. Найбільше сальдо, як і передбачалося, було у четвертому кварталі 2008 року. Це кризовий період, коли банки стикнулися з проблемою ліквідності й вирішували її переважно за рахунок отримання рефінансування від НБУ. Потім ситуація

Графік 4. Чисте сальдо операцій НБУ (підтримка – мобілізація) в 2007 – I кв. 2013 рр.

Джерело: розраховано за даними Національного банку України: www.bank.gov.ua/files/PInterestRates_Facts.xls, [8].

змінилася на протилежну. Починаючи з другого кварталу 2009 року, відбувалася чиста мобілізація коштів. Більше того, її обсяги постійно зростали аж до третього кварталу 2010 року. Цей процес також можемо пояснити тим, що банки притримували кошти, очікуючи подальшого погіршення ситуації. Саме тому вони не здійснювали у цей період активного кредитування економіки. Порівняно з докризовим періодом кредити надавалися лише обмеженому колу надійних клієнтів, тому обсяги кредитування були незначними, а кошти переважно мобілізувалися Національним банком України і не надходили до реального сектору. Комерційні банки мали з цього хоч невеликий, але прибуток, водночас не було ризику неповернення коштів, як це могло статися у випадку кредитування юридичних чи фізичних осіб. Після відновлення кредитування ситуація кардинально змінилася. Спостерігається скорочення обсягів мобілізації коштів, а в третьому кварталі 2012 року ситуація взагалі змінюється: наголос робиться на підтримці ліквідності банківської системи.

Проте у першому кварталі 2013 року були передумови для погашення ділової активності як результату суттєвого поліпшення ліквідності банківської системи.

ЦИКЛІЧНІСТЬ ЛІКВІДНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

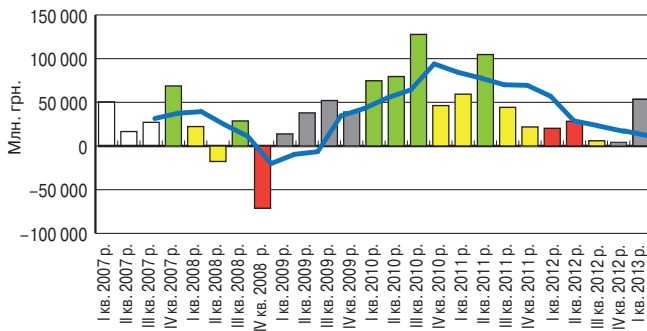
Для виявлення процесу циклічності ліквідності банківської системи та проведення на базі цього глибшого аналізу було побудовано сукупність синтетичних графіків, а саме – чистої ліквідної позиції та загальної пропозиції ліквідності банківської системи України.

Чиста ліквідна позиція банківської системи (див. графік 5) представлена як різниця між залишками на кореспондентських рахунках комерційних банків і сальдо операцій НБУ з підтримки/мобілізації ліквідності.

Загальний стан пропозиції ліквідності за той самий період часу подано як різницю між обсягами операцій на ринку міжбанківського кредитування та сальдо операцій НБУ з підтримки/мобілізації ліквідності (див. графік 6).

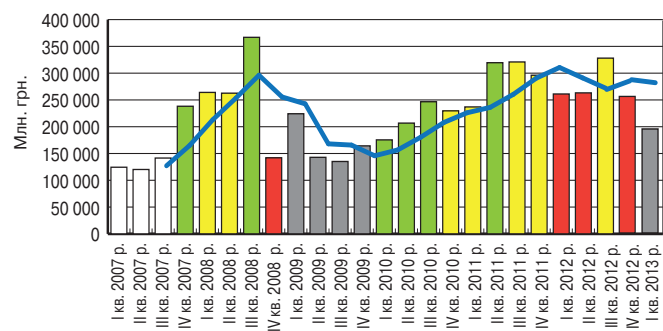
Графіки побудовано на основі квартальних абсолютних величин показників ліквідності банківської системи України та розраховано їх середньоквартальні значення (зображені у ви-

Графік 5. Чиста ліквідна позиція банківської системи України в 2007 – I кв. 2013 рр.

Джерело: розраховано на основі даних графіків 3 і 4.

Графік 6. Загальна пропозиція ліквідності банківської системи України в 2007 – I кв. 2013 рр.

Джерело: розраховано на основі даних графіків 1 і 4.

гляді суцільної кривої лінії). Якщо абсолютні значення перевищують середньоквартальні, це свідчить про відсутність негативних тенденцій. І навпаки.

Одночасний аналіз побудованих графіків 5 та 6 дає змогу виявити процес циклічності ліквідності банківської системи України в класичному форматі чотирьох фаз (пожвавлення, зростання, регресія, депресія). Розглянемо їх детальніше.

- **Фаза пожвавлення** (на графіках 5 та 6 позначена сірим кольором) характеризується перевищенням чистою ліквідною позицією її середньоквартального значення (скорочено: ЛП+) за одночасного перевищення середньоквартальним значенням загальної пропозиції ліквідності її абсолютного значення за квартал (скорочено: ПЛ+). У цій фазі циклу зменшується обсяг активних операцій та/або збільшується приплив депозитів (банки залучають додаткові кошти). Комерційні банки намагаються утримувати (резервувати) значний обсяг ліквідних коштів на випадок погіршення ситуації. Це призводить до зменшення обсягів операцій на ринку міжбанківського кредитування. Ситуація характерна для періоду, коли криза вже минає, але банки ще не наважуються нарощувати обсяги активних операцій в очікуванні можливого погіршення ситуації.

- **Фаза зростання** (на графіках 5 та 6 позначена зеленим кольором) характеризується перевищенням чистою ліквідною позицією її середньоквартального значення (скорочено: ЛП+) з одночасним перевищенням загальною пропозицією ліквідності її середньоквартального значення (скорочено: ПЛ+). У цій фазі відбувається зростання обсягів залучення депозитів за паралельного зростання обсягів кредитування як на ринку міжбанків-

ського кредитування, так і поза ним. Очікувань погіршення ситуації на ринку не відбувається.

- **Фаза регресії** (на графіках 5 та 6 позначена жовтим кольором) характеризується перевищенням середньоквартального значення чистої ліквідної позиції над її абсолютним значенням за квартал (скорочено: ЛП-) за одночасного перевищення загальною пропозицією ліквідності її середньоквартального значення (скорочено: ПЛ+). У цій фазі в деяких банків виникає нестача ліквідних коштів, які вони починають активно залучати на ринку міжбанківського кредитування, що може бути спричинене або випереджаючим зростанням обсягів активних операцій, або відпливом депозитів з окремих комерційних банків.

- **Фаза депресії** (на графіках 5 та 6 позначена червоним кольором) характеризується перевищенням середньоквартального значення чистої ліквідної позиції над її абсолютним значенням за квартал (скорочено: ЛП-) з одночасним перевищенням середньоквартального значення загальної пропозиції ліквідності над її абсолютним значенням за квартал (скорочено: ПЛ-). Ця фаза по суті є повною кризою ліквідності банківської системи. У комерційних банків не вистачає ліквідних коштів. Навіть системні банки обмежують кредити на міжбанківському ринку і дедалі частіше виступають на ньому лише як чисті позичальники. Обсяг операцій суттєво зменшується, кошти залучити майже неможливо.

Досліджуючи динаміку зміни чистої ліквідної позиції банківської системи та загальної пропозиції ліквідності, можемо виявити циклічність появи зазначених вище фаз упродовж 2007–2012 років. Зміна фаз стану ліквідності відбувається у чіткій послідовності, що

дає нам змогу прогнозувати майбутню ситуацію з ліквідністю в банківській системі. Раптові зміни кон'юнктури ринку відбувалися в третьому кварталі 2008 року, другому кварталі 2011 року і третьому кварталі 2012 року, але вони не вплинули на загальний процес зміни фаз циклу ліквідності банківської системи, тому їх можемо цілком пов'язати насамперед із суттєвим екзогенним впливом валютного ринку на загальний стан ліквідності банківської системи України. Знаючи це, менеджмент може заздалегідь приймати важливі оперативні та стратегічні рішення щодо управління ліквідністю окремої банківської установи або банківської системи загалом, а також вживати конкретні ефективні заходи щодо уникнення кризових явищ.

Слід наголосити, що результати виявлених у процесі дослідження циклічних фаз ліквідності банківської системи підтверджено динамікою відсоткових ставок на ринку міжбанківського кредиту (див. графік 2).

УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНОЮ ПОЗИЦІЄЮ

Процес управління ліквідною позицією (обсягом банківських резервів) комерційного банку або банківської системи загалом полягає у збалансованому керуванні активами і пасивами. Для цього використовуються методи аналізу грошового потоку, розрахунку коефіцієнтів ліквідності балансу та стрес-тестування на випадок раптового вилучення частини пасивів депозитної установи. Але з метою оптимізації процесу управління ліквідністю виникає потреба у визначенні обсягу ліквідних активів, необхідних на певну дату в майбутньому з урахуванням не лише внутрішньобан-

Схема. Динамічний процес управління ліквідною позицією банку

ківської збалансованості активних і пасивних операцій, а й з урахуванням потенціалу можливостей зовнішнього середовища, спричиненого зміною фази циклу ліквідності банківської системи. Крім того, врахування процесу циклічності дає змогу робити акценти на управлінні активами або пасивами залежно від доцільності й економічної ефективності того чи іншого напрямку в певній фазі циклу.

Таким чином, зважаючи на циклічний характер ліквідності банківської системи та можливі напрями оперативного управління ліквідною позицією, можемо побудувати орієнтовний план дій банку щодо управління активно-пасивними операціями як основи менеджменту ліквідної позиції банку.

- У фазі **поживлення** (ЛП+ та ПЛ–) головною оперативною метою управління ліквідною позицією є активне формування ресурсної бази за рахунок залучення депозитів. Також доцільним є поступове відновлення обсягів активних операцій. Серед основних стратегічних дій має бути пошук потенційно дешевших та доступних ресурсів на ринку міжбанківського кредитування.

- У фазі **зростання** (ЛП+ та ПЛ+) до оперативних цілей слід віднести залучення коштів на ринку міжбанківського кредитування (це є економічно доцільний механізм із низьким ризиком за даних умов), проте головним джерелом ресурсів залишається депозитна база комерційного банку. Стратегічною ціллю управління ліквідною позицією банку в цій фазі циклу має бути розробка моделі потенційного скорочення обсягів активних операцій за ймовірного погіршення ліквідності банківської системи.

- У фазі **рецесії** (ЛП– та ПЛ+) до оперативних цілей належать обмеження (у випадку значних проблем із ліквідністю — скорочення) обсягів активних операцій у поєднанні зі стратегією залучення коштів на ринку міжбанківського кредитування. До стратегічних цілей у цій фазі циклу належить розробка моделі потенційного рефінансування з боку центрального банку. З цією метою створюється запас цінних паперів, які можуть бути використані як застава при проведенні рефінансування, здійснюється аналіз можливого обсягу отримання середньострокових кредитів та кредитів “овернайт”.

- У фазі **депресії** (ЛП– та ПЛ–) до оперативних цілей належить залучення ресурсів шляхом отримання рефінансування від центрального банку та подальше скорочення обсягів активних операцій (у випадку значних проблем із ліквідністю). Стратегічною ціллю є формування підґрунтя для майбутнього активного залучення депозитних ресурсів.

Врахування всіх цих особливостей процесу циклічності дає змогу окреслити логічну послідовність динамічного процесу управління ліквідною позицією банківської установи (системи) з метою мінімізації ризику ліквідності за одночасного широкого використання банківських резервів для проведення активних операцій (див. схему).

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження сукупності даних за залишками коштів на кореспондентських рахунках комерційних банків, обсягів операцій на ринку міжбанківського кредитування та чистого сальдо операцій підтримки/мобілізації ліквідності Національ-

ним банком України було виявлено наявність циклів ліквідності банківської системи. В кожному циклі є чотири фази, які визначаються різним співвідношенням абсолютних і середньоквартальних значень чистої ліквідної позиції та загальної пропозиції ліквідності банківської системи. При цьому зміна фаз відбувається в чіткій послідовності, що дає змогу передбачити майбутній перебіг подій та запровадити високоефективну систему динамічного управління ліквідною позицією комерційного банку або банківської системи загалом.

За результатами дослідження розроблено конкретні пропозиції щодо дій банків на кожному з етапів циклу для прийняття оперативного-тактичних заходів, які мають забезпечити успішну роботу як окремого комерційного банку, так і всієї банківської системи. □

Література

1. Савченко Т. Циклічність економічних процесів та вплив Національного банку України на фази економічних циклів // Вісник Національного банку України. — 2011. — № 6. — С. 38–44.
2. Гальчинський А. Основи кейнсіанської моделі регулювання економічного циклу. Питання теорії // Вісник Національного банку України. — 2009. — № 1. — С. 3–8.
3. Чершнев Ю. В. Динамічна модель циклічного розвитку економіки // Формування ринкової економіки. — Вип. 25. — К.: КНЕУ, 2011. — С. 415–423.
4. Ліквідність банку: окремі аспекти управління та світовий досвід регулювання і нагляду: [наук.-аналіт. матеріали]. [Вип. 11]/[В.С.Стецьмах, В.І.Мищенко, Н.В.Гришук та ін.; наук. ред. І.А.Шумило]. — К.: Центр наукових досліджень НБУ, 2008. — 287 с.
5. Мищенко В., Сомих А. Ліквідність банківської системи: економічна сутність, структура і методологічний підхід до аналізу: Стаття 1 // Вісник Національного банку України. — 2008. — № 11. — С. 6–9.
6. Седин А. План дій банків в разі виникнення кризи ліквідності // Банківський менеджмент. — 2010. — № 1. — С. 22–25.
7. Хімич Н. О. Управління ліквідністю комерційних банків України в умовах нестабільності фінансових ринків // Регіональна економіка. — 2008. — № 3. — С. 76–83.
8. Офіційне інтернет-представництво Національного банку України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

Новинки з книжкових полиць

Пропонуємо вашій увазі черговий огляд нових видань з економічної, банківської, фінансової тематики, які нещодавно поповнили фонди Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (НБУВ).

Банківська система України: становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів [Текст]: монографія / О.В.Дзюблюк, Б.П.Адамик, Г.Р.Балянт, Ю.М.Галіцейська, Н.Д.Гандзола; ред.: О.В.Дзюблюк; Терноп. нац. екон. ун-т. – Т.: Астон, 2012. – 357 с. – Бібліогр.: с. 335–349. – укр.

Розглянуто основні проблеми розвитку банківської системи України за умов глобалізації економічних процесів. Проаналізовано базові теоретичні засади здійснення грошово-кредитної та валютної політики Національним банком України. Розкрито зміст контрольно-наглядових функцій НБУ та їх вплив на діяльність комерційних банків, а також досліджено основні проблеми розвитку вітчизняного ринку банківських послуг; запропоновано шляхи вдосконалення існуючих банківських продуктів і запровадження новітніх банківських послуг. Особливу увагу зосереджено на проблемах управління фінансовою стійкістю банківської системи та сформульовано рекомендації щодо оптимізації функціонування вітчизняного банківського сектору в контексті глобалізаційних та євроінтеграційних процесів.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА761274

Галайко Н.Р. Ефективність діяльності банківської установи [Текст]: монографія / Н.Р.Галайко, Р.Ф.Турко; Нац. банк України, Ун-т банк. справи, Навч.-наук.-вироб. комплекс "Акад. технологій та бізнесу". – Л.: АТБ, 2012. – 255 с. – Бібліогр.: с. 242–255. – укр.

Обґрунтовано теоретичні підходи до висвітлення понятійного апарату, розглянуто основні показники, які характеризують і дають якісну оцінку ефективності діяльності банківської установи за умов ринкових відносин. Розроблено класифікацію зовнішніх і внутрішніх факторів, які впливають на підвищення ефективності роботи банку, досліджено механізми їх дії на прикладі вітчизняних банків, сформовано систему аналізу й оцінювання ефективності діяльності окремих банківських установ. Запропоновано методичні підходи та рекомендації щодо моделювання фінансового результату банку, формування та реалізації стратегії підвищення ефективності його діяльності в ринкових умовах. Визначено роль кадрового потенціалу в процесах забезпечення ефективності діяльності банку.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА762344

Гончарова Н.М. Облік у банках [Текст]: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни для студ. ВНЗ / Н.М.Гончарова; Донец. нац. ун-т. – Донецьк: Ноулідж, Донец. від-ня, 2012. – 278 с. – Бібліогр.: с. 275–278. – укр.

Розкрито теоретичні і практичні аспекти організації та методики ведення бухгалтерського обліку (БО) у банках. Охарактеризовано окремі види БО, визначено принципи побудови плану рахунків БО банків України. Описано банківську документацію та її види, процедуру державної реєстрації банку. Окрему увагу приділено обліку капіталу банку, касових, розрахункових операцій, міжбанківських розрахунків. Надано відомості про особливості обліку кредитних, депозитних, валютних операцій банку, його доходів і витрат, основних засобів і

нематеріальних активів. Розглянуто організацію облікового процесу операцій із цінними паперами.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА761723

Горалько О.В. Банківська діяльність [Текст]: навч. посіб. / О.В.Горалько, І.С.Козій; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Л., 2012. – 335 с. – Бібліогр.: с. 330–335. – укр.

Висвітлено походження, призначення та класифікацію банків, правові основи діяльності Національного банку України. Розглянуто банківські ресурси як основу функціонування банку, розкрито призначення та порядок визначення регулятивного капіталу банку. Наведено характеристику пасивних та активних операцій банків, особливості кредитування банками юридичних і фізичних осіб. Досліджено систему електронних банківських послуг населенню. Визначено сутність, значення інвестицій та особливості банківської інвестиційної діяльності. Викладено порядок здійснення міжнародних розрахунків за експортно-імпортними операціями. Особливу увагу приділено економічному аналізу діяльності банку, акцентовано на внутрішніх і зовнішніх методах гарантування фінансової безпеки банків.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА760628

Жихор О.Б. Інноваційний розвиток регіону [Текст]: монографія / О.Б.Жихор, Т.М.Куценко; Нац. банк України, Ун-т банк. справи. – К.: УБС НБУ, 2012. – 251 с. – Бібліогр.: с. 192–207. – укр.

Сформовано теоретико-методологічні основи дослідження інноваційного розвитку регіону. Зокрема, окреслено та вдосконалено понятійно-термінологічний апарат, проаналізовано нормативно-правове підґрунтя формування інноваційної моделі розвитку регіону. Проведено оцінювання зарубіжного досвіду забезпечення інноваційного розвитку на національному та регіональному рівнях. Увагу приділено аналізу стану інноваційного розвитку регіону та зокрема ролі фінансового забезпечення цього процесу, що дає змогу розробляти ефективні заходи для стимулювання інновацій. Обґрунтовано підходи та запропоновано напрями вдосконалення механізмів інноваційного розвитку регіону.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА760015

Іващенко М.В. Економічна поведінка як чинник інституціональних перетворень [Текст]: монографія / М.В.Іващенко; Нац. банк України, Ун-т банк. справи. – К.: УБС НБУ, 2012. – 211 с. – Бібліогр.: с. 176–187. – укр.

Досліджено механізми формування економічної поведінки під впливом таких соціальних факторів, як ментальність і релігія. За критерієм рентоорієнтації та ступеня адаптації типологізовано економічну поведінку. Показано соціально-економічний механізм адаптації до ринкового середовища за умов інституційних перетворень. Розкрито механізм співіснування формальних і неформальних інститутів на певній території. Систематизовано неекономічні чинники, що зумовлюють темпи по-

ширення ефективних типів економічної поведінки у процесі інституційних перетворень. Виявлено та розкрито економічну поведінку суб'єктів господарювання на основних ринках: споживчому, фінансовому та на ринку праці.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА760020

Карлін М.І. Фінансові системи країн Центрально-Східної Європи [Текст]: навч. посіб. / М.І.Карлін, І.О.Балак; МОНМС України, Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк: Надстир'я, 2012. – 497 с. – Бібліогр.: с. 481–489. – укр.

Розглянуто загальні основи побудови державних фінансів Польщі, бюджетний процес країни та податкову систему. Охарактеризовано фінансові засади реформування пенсійного забезпечення й охорони здоров'я Польщі, особливості функціонування депозитарної системи країни. Висвітлено основи діяльності Варшавської фондової біржі. Описано фінансову систему (ФС) Угорщини, її податкову систему, місцеві фінанси та міжбюджетні відносини. Окреслено фінансові проблеми сучасної Угорщини та шляхи їх вирішення. Проаналізовано фінанси Чехословаччини до реформи 1991 року і після неї, визначено види податків, що стягуються в Чехії, охарактеризовано ФС країни в умовах формування ринкової економіки. Викладено загальні основи побудови та шляхи реформування ФС Латвії, особливості оподаткування в цій країні. Розглянуто ФС Литви й Естонії, зокрема їх податкові системи й інвестиційний клімат. Представлено також ФС країн Балкан, зокрема, Словенії, Румунії, Болгарії, Сербії, Хорватії, Боснії та Герцеговини, Чорногорії, Македонії, Албанії та самопроголошеного Косова. Описано особливості оподаткування в згаданих країнах, бюджетної політики, фінансів домогосподарств тощо.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА760242

Марцин В.С. Формування взаємовідносин банківських структур із підприємствами на ринку фінансових послуг [Текст]: монографія / В.С.Марцин; Нац. банк України, Ун-т банк. справи. – К.: УБС НБУ, 2012. – 698 с. – Бібліогр.: с. 606–622. – укр.

Акцентовано увагу на економічному змісті діяльності банківських установ, розглянуто методологічні підходи до оцінки фінансового стану підприємства як основної передумови формування взаємовідносин із банківськими структурами на ринку фінансових послуг. Досліджено формування фінансово-кредитної політики з позиції ефективності управління ресурсами, показано роль держави у формуванні фінансово-кредитної політики в умовах виходу з кризи. На практичних матеріалах проведено аналіз ефективності використання кредитних ресурсів банків з метою активізації діяльності на ринку фінансових послуг. У самостійний напрям дослідження виділено депозитну політику та майбутню динаміку її розвитку. Визначено вплив цінової політики на обсяг депозитних вкладів фізичних осіб, на ефективність використання депозитного портфеля в умовах виходу з кризи. Увагу приділено маркетинговій діяльності банку з залучення фінансових ресурсів шляхом інтеграції українського ринку фінансових послуг у європейський та світовий економічний простір.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА762170

Моніторинг кредитного ризику в контексті управління конкурентоспроможністю банку [Текст]: монографія / Л.О.Гаряга, Т.І.Гончарук, М.Е.Люзник, Г.М.Чепелюк; Нац. банк України, Ун-т банк. справи. – К.: УБС НБУ, 2012. – 326 с. – Бібліогр.: с. 276–306. – укр.

Досліджено теоретико-методичні аспекти системи моніторингу кредитного ризику банку, її місце у процесі забезпечення

конкурентоспроможності банку на фінансовому ринку. Розроблено і вдосконалено методичні підходи до здійснення моніторингу кредитного ризику в контексті індивідуального та портфельного рівнів. Запропоновано систему індикаторів для оперативного виявлення рушійних чинників кредитного ризику й обґрунтовано ефективність імплементації портфельних моделей оцінювання в систему моніторингу кредитного ризику в банку. Розкрито місце внутрішнього аудиту кредитних операцій як підсистеми внутрішнього контролю в системі управління кредитним ризиком і кредитним процесом загалом.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА762264

Науменкова С.В. Валютне регулювання [Текст]: навч.-метод. посіб. / С.В.Науменкова, К.Ф.Черкашина. – К.: Компринт, 2013. – 154 с. – Бібліогр.: с. 125–129. – укр.

Викладено теоретичні, методичні та практичні аспекти валютного регулювання в Україні, розкрито зміст та основні функції Національного банку України у сфері валютного регулювання. Розглянуто основні валютні операції, які здійснюють комерційні банки. Проаналізовано інструменти валютного регулювання та їх вплив на курс національної грошової одиниці. Висвітлено досвід зарубіжних країн у сфері валютної політики.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА761103

Непочатенко О.О. Теоретичні та практичні аспекти стійкого розвитку фінансової системи України [Текст]: колект. моногр. Ч. 1 / під. ред. О.О.Непочатенко; Уман. нац. ун-т садівництва, Ф-т економіки і підприємництва. – Умань, 2013. – 295 с. – укр.

Досліджено економічний розвиток України в контексті фінансового забезпечення. Розглянуто фінансові конгломерати як специфічні інституції в системі фінансового забезпечення кластерів. Визначено проблеми та ключові заходи щодо підтримки стабільності функціонування національної фінансово-кредитної системи крізь призму рекомендацій Базельського комітету. Окреслено напрями євроінтеграційного розвитку банківської системи України. Наведено методологію оцінювання потенціалу банківської системи, запропоновано аналітичний інструментарій для визначення якості кредитного портфеля банку. Проаналізовано окремі аспекти управління проблемними активами банку.

Шифр зберігання в НБУВ: В354154/1

Рахманов О. Власники великого капіталу як суб'єкт соціально-економічних перетворень в Україні [Текст]: монографія / О.Рахманов; НАН України, Ін-т соціол. – К., 2012. – 375 с. – Бібліогр.: с. 339–366. – укр.

Проаналізовано проблеми суб'єктності власників великого капіталу в постсоціалістичних перетвореннях. Розглянуто суб'єктність великих власників в економічній, політичній та соціально-гуманітарній сферах перехідного суспільства. Зазначено, що особливе ціннісно-нормативне середовище здійснення процесів масової приватизації в Україні сприяло формуванню національного великого капіталу. Окреслено типові демографічні й освітні характеристики українських капіталістів, проаналізовано їхнє соціальне походження, визначено масштаби політичної залученості.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА760581

Самородов Б.В. Методологія управління фінансовим розвитком банку [Текст]: монографія / Б.В.Самородов; Нац. банк України, Ун-т банк. справи. – К.: УБС НБУ, 2012. – 307 с. – Бібліогр.: с. 255–266. – укр.

Проведено аналіз сучасних рейтингових систем і підходів

до рейтингування банківських установ як основних засобів визначення позиції конкретного банку в конкурентному середовищі банківського бізнесу, модифіковано апарат для побудови рейтингів банків з урахуванням рівнів компетентності експертів, які беруть участь в оцінюванні важливості обраних для рейтингування показників, що характеризують фінансову діяльність банку. Запропоновано технологію управління фінансовим розвитком банку внаслідок його виходу на зовнішні ринки з метою залучення коштів на забезпечення поліпшення фінансового стану банку. Розроблено методологію оптимізації фінансових показників діяльності банку, застосування якої забезпечує банки певним інструментарієм для визначення орієнтирів у своїй діяльності з метою підвищення власного рейтингу шляхом доведення відповідних показників, які формують рейтингову позицію банку, до "ідеальних" параметрів. Систематизовано розрахунково-теоретичні ознаки банку, здатного реалізувати механізм виходу на зовнішні ринки в контексті управління своїм фінансовим розвитком з метою забезпечення відповідності цільовій фінансовій моделі за критеріями рейтингу надійності, кредитного рейтингу та рейтингу фінансового стану в цілому. Здійснено прогнозування основних показників діяльності конкретного банку в найближчій перспективі без урахування та з урахуванням виходу банку на зовнішні фінансові ринки.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА762169

Сітайло М.В. Банківська система України у 90-х роках ХХ століття [Текст]: [дослідження] / М.В.Сітайло. – Вінниця: Балук І.Б., 2012. – 250 с. – укр.

Проаналізовано основні етапи становлення та розвитку банківської системи України у 1990-х роках. Визначено особливості інтеграції вітчизняної банківської системи у світові економічні процеси. Висвітлено роль Національного банку України у створенні та реформуванні банківської системи, проведенні грошової реформи та введенні в обіг гривні. До-

сліджено фінансово-кредитну діяльність українських банків у другій половині 1990-х рр.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА760046

Чайковський Я.І. Платіжний оборот і грошовий обіг [Текст]: навч. посіб. / Я.І.Чайковський; Терноп. нац. екон. ун-т. – Т.: ТНЕУ, 2012. – 335 с. – Бібліогр.: с. 327–335. – укр.

Розглянуто теоретичні основи організації грошового обороту, порядок відкриття поточних рахунків та укладення договору банківського рахунку, обслуговування банківськими установами безготівкового платіжного обороту та готівкового грошового обігу. Висвітлено організацію емісійно-касової роботи в системі Національного банку України. Окрему увагу приділено вексям і платіжним карткам як інструментам поліпшення розрахункових відносин між учасниками платіжного обороту, а також системі електронного грошового обігу в Україні.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА760647

Шевчик О.С. Регулювання валютного контролю в Україні: фінансово-правовий аспект [Текст]: монографія / О.С.Шевчик; Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". – Полтава: РВВ ПДАА, 2012. – 167 с. – Бібліогр.: с. 156–167. – укр.

Розглянуто актуальні проблеми регулювання відносин у сфері обігу валютних цінностей та здійснення уповноваженими державними органами контролю за їх обігом. Досліджено дискусійні питання класифікації валютних цінностей, висвітлено особливості різних форм валютного контролю. Увагу приділено визначенню сутності валютного контролю та виділенню рис, що дають підстави характеризувати його як окремий різновид державного контролю.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА760589

Підготувала **Тетяна Зінкова,**

провідний бібліограф відділу реферування наукової інформації
Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського.

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України один раз на місяць (за березень 2013 року)*

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс	№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
1	100 BGL	100 левів (Болгарія)	535.2506	16	434 LYD	100 лівійських динарів	630.7607
2	986 BRL	100 бразильських реалів	402.6092	17	484 MXN	100 мексиканських нових песо	62.1037
3	051 AMD	10000 вірменських драмів	195.4183	18	496 MNT	10000 монгольських тугриків	57.4004
4	410 KRW	1000 вонів Республіки Корея	7.3653	19	554 NZD	100 новозеландських доларів	658.5991
5	704 VND	10000 в'єтнамських донгів	3.8262	20	586 PKR	100 пакистанських рупій	8.1441
6	981 GEL	100 грузинських ларі	483.3404	21	604 PEN	100 перуанських нових сол	308.9082
7	344 HKD	100 доларів Гонконгу	103.0317	22	642 ROL	100 румунських лейв	239.4865
8	818 EGP	100 єгипетських фунтів	118.6345	23	682 SAR	100 саудівських ріялів	213.1353
9	376 ILS	100 ізраїльських нових шекелів	213.8996	24	760 SYP	100 сирійських фунтів	11.3215
10	356 INR	1000 індійських рупій	147.5949	25	901 TWD	100 нових тайванських доларів	26.9428
11	364 IRR	1000 іранських ріалів	0.6510	26	972 TJS	100 таджицьких сомоні	168.1250
12	368 IQD	100 іракських динарів	0.6873	27	952 XOF	1000 франків КФА	15.9298
13	417 KGS	100 киргизьких сомів	16.7904	28	152 CLP	1000 чилійських песо	16.8967
14	414 KWD	100 кувейтських динарів	2824.3816	29	191 HRK	100 хорватських кун	137.8731
15	422 LBP	1000 ліванських фунтів	5.3127	30	255	100 доларів США за розр. із Індією	639.4400

* Курс встановлено з 01.03.2013 року.

Підготовлено департаментом аналізу та прогнозування грошово-кредитного ринку Національного банку України.

Офіційний курс гривні який встановлюється Національним банком

№ п/п	Код валюти	Назва валюти						
			01.03.2013 р.	02.03.2013 р.	03.03.2013 р.	04.03.2013 р.	05.03.2013 р.	
1	036 AUD	100 австралійських доларів	819.2685	819.2685	819.2685	815.5482	810.8958	
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	1215.9919	1215.9919	1215.9919	1201.6769	1203.2980	
3	031 AZM	100 азербайджанських манатів	1018.4760	1018.4760	1018.4760	1018.4760	1018.4760	
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0093	0.0093	0.0093	0.0093	0.0093	
5	208 DKK	100 датських крон	140.7458	140.7458	140.7458	139.3592	139.4473	
6	840 USD	100 доларів США	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	
7	352 ISK	100 ісландських крон	6.3517	6.3517	6.3517	6.4320	6.4057	
8	124 CAD	100 канадських доларів	779.5862	779.5862	779.5862	773.3051	777.0176	
9	398 KZT	100 казахстанських тенге	5.3156	5.3156	5.3156	5.3088	5.3036	
10	428 LVL	100 латвійських латів	1497.6466	1497.6466	1497.6466	1483.1430	1484.3654	
11	440 LTL	100 литовських літів	303.9275	303.9275	303.9275	300.9413	301.1033	
12	498 MDL	100 молдовських лейв	65.2746	65.2746	65.2746	65.1793	65.1958	
13	578 NOK	100 норвезьких крон	140.1631	140.1631	140.1631	138.8137	139.6346	
14	985 PLN	100 польських злотих	252.7763	252.7763	252.7763	250.5220	251.1352	
15	643 RUB	10 російських рублів	2.6196	2.6196	2.6196	2.6088	2.5962	
16	702 SGD	100 сингапурських доларів	646.3023	646.3023	646.3023	644.5968	641.2839	
17	792 TRL	100 турецьких лір	445.0386	445.0386	445.0386	442.9765	443.4608	
18	795 TMM	100 туркменських манатів	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	
19	348 HUF	1000 угорських форинтів	35.4767	35.4767	35.4767	35.1959	35.0392	
20	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.3955	0.3955	0.3955	0.3955	0.3945	
21	203 CZK	100 чеських крон	40.9331	40.9331	40.9331	40.4677	40.5163	
22	752 SEK	100 шведських крон	124.2262	124.2262	124.2262	124.2039	124.0617	
23	756 CHF	100 швейцарських франків	859.5306	859.5306	859.5306	848.5831	848.2780	
24	156 CNY	100 юанів женьміньбі (Китай)	128.4142	128.4142	128.4142	128.4286	128.3851	
25	392 JPY	1000 японських єн	86.6772	86.6772	86.6772	86.2101	85.4483	
26	978 EUR	100 євро	1049.4010	1049.4010	1049.4010	1039.0900	1039.6495	
27	960 XDR	100 СПЗ	1210.8038	1210.8038	1210.8038	1204.9537	1203.9663	
			16.03.2013 р.	17.03.2013 р.	18.03.2013 р.	19.03.2013 р.	20.03.2013 р.	21.03.2013 р.
1	036 AUD	100 австралійських доларів	827.5746	827.5746	829.5376	830.3190	829.3498	829.8130
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	1194.4720	1194.4720	1210.6065	1206.9785	1208.8730	1209.8852
3	031 AZM	100 азербайджанських манатів	1018.4760	1018.4760	1018.4760	1018.4760	1018.4760	1018.4760
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0093	0.0093	0.0093	0.0093	0.0093	0.0093
5	208 DKK	100 датських крон	138.6597	138.6597	140.2454	138.6260	138.7719	138.8255
6	840 USD	100 доларів США	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000
7	352 ISK	100 ісландських крон	6.2932	6.2932	6.4016	6.3613	6.3547	6.3457
8	124 CAD	100 канадських доларів	778.7141	778.7141	783.3763	782.2383	779.9577	779.6653
9	398 KZT	100 казахстанських тенге	5.2983	5.2983	5.3032	5.3078	5.3043	5.2976
10	428 LVL	100 латвійських латів	1474.4823	1474.4823	1491.2518	1473.7806	1474.8595	1474.5530
11	440 LTL	100 литовських літів	299.4829	299.4829	302.9321	299.2977	299.6449	299.6681
12	498 MDL	100 молдовських лейв	64.9568	64.9568	64.9157	64.9774	64.8998	64.7930
13	578 NOK	100 норвезьких крон	137.2882	137.2882	138.8601	137.7611	137.5725	137.1364
14	985 PLN	100 польських злотих	248.8759	248.8759	252.0092	248.6262	249.0165	248.6707
15	643 RUB	10 російських рублів	2.5971	2.5971	2.6019	2.5875	2.5927	2.5830
16	702 SGD	100 сингапурських доларів	638.5811	638.5811	640.3600	639.6082	639.4795	638.6605
17	792 TRL	100 турецьких лір	440.8486	440.8486	441.9691	440.3882	440.0927	439.1740
18	795 TMM	100 туркменських манатів	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561
19	348 HUF	1000 угорських форинтів	33.8701	33.8701	34.2815	33.6431	33.8995	33.9277
20	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.3936	0.3936	0.3936	0.3928	0.3928	0.3928
21	203 CZK	100 чеських крон	40.3691	40.3691	40.8979	40.3363	40.3405	40.3075
22	752 SEK	100 шведських крон	123.4191	123.4191	125.2426	123.9553	124.0232	124.1027
23	756 CHF	100 швейцарських франків	837.4945	837.4945	849.8245	845.6059	846.7948	846.5831
24	156 CNY	100 юанів женьміньбі (Китай)	128.5897	128.5897	128.5695	128.5358	128.5922	128.5765
25	392 JPY	1000 японських єн	82.8636	82.8636	83.3039	84.0995	83.7812	83.6522
26	978 EUR	100 євро	1034.0544	1034.0544	1045.9640	1033.4150	1034.6139	1034.6939
27	960 XDR	100 СПЗ	1197.2559	1197.2559	1204.3364	1201.0103	1200.6171	1199.5684

щодо іноземних валют, України щоденно (за березень 2013 року)

Офіційний курс										
	06.03.2013 р.	07.03.2013 р.	08.03.2013 р.	09.03.2013 р.	10.03.2013 р.	11.03.2013 р.	12.03.2013 р.	13.03.2013 р.	14.03.2013 р.	15.03.2013 р.
	818.0664	822.3264	822.3264	822.3264	822.3264	819.7787	817.6747	825.8737	825.2377	827.5746
	1211.6860	1205.3303	1205.3303	1205.3303	1205.3303	1202.1842	1189.2259	1190.6040	1195.6342	1194.4720
	1018.2166	1018.2166	1018.2166	1018.2166	1018.2166	1018.3463	1018.3463	1018.3463	1018.3463	1018.4760
	0.0093	0.0093	0.0093	0.0093	0.0093	0.0093	0.0093	0.0093	0.0093	0.0093
	139.7330	139.7456	139.7456	139.7456	139.7456	139.4963	139.2818	139.8992	139.1406	138.6597
	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000
	6.4082	6.3939	6.3939	6.3939	6.3939	6.3745	6.3161	6.3156	6.3161	6.2932
	778.6887	777.0641	777.0641	777.0641	777.0641	774.7648	777.5776	779.0668	779.8943	778.7141
	5.3004	5.3046	5.3046	5.3046	5.3046	5.3011	5.3022	5.3007	5.2986	5.2983
	1486.1735	1486.7117	1486.7117	1486.7117	1486.7117	1484.4958	1482.0354	1488.3399	1479.7081	1474.4823
	301.7283	301.7515	301.7515	301.7515	301.7515	301.1728	300.8024	302.1682	300.5014	299.4829
	65.1108	65.2005	65.2005	65.2005	65.2005	65.1214	65.1724	65.1262	65.0795	64.9568
	140.0279	140.3216	140.3216	140.3216	140.3216	140.2129	139.6263	140.1284	139.4023	137.2882
	252.1926	251.0875	251.0875	251.0875	251.0875	250.5033	250.4365	251.7072	250.7119	248.8759
	2.6039	2.6103	2.6103	2.6103	2.6103	2.5983	2.5987	2.5994	2.6018	2.5971
	641.3492	641.3984	641.3984	641.3984	641.3984	640.7599	639.6960	641.3365	640.3971	638.5811
	445.3882	445.9181	445.9181	445.9181	445.9181	444.2642	443.1310	443.6477	441.3319	440.8486
	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561
	34.8582	34.8983	34.8983	34.8983	34.8983	34.7208	34.2324	34.2467	33.9464	33.8701
	0.3945	0.3945	0.3945	0.3945	0.3945	0.3945	0.3936	0.3936	0.3936	0.3936
	40.6496	40.7545	40.7545	40.7545	40.7545	40.7640	40.6628	40.6565	40.4795	40.3691
	124.9410	125.2886	125.2886	125.2886	125.2886	125.3785	124.7430	125.4269	125.1126	123.4191
	848.5848	846.9942	846.9942	846.9942	846.9942	844.2030	840.2997	845.2092	842.2529	837.4945
	128.5151	128.5234	128.5234	128.5234	128.5234	128.4988	128.5361	128.5819	128.6240	128.5897
	85.7808	85.5057	85.5057	85.5057	85.5057	84.6815	83.1487	83.2995	83.2789	82.8636
	1041.8076	1041.8876	1041.8876	1041.8876	1041.8876	1039.8893	1038.6104	1043.3263	1037.5713	1034.0544
	1206.5835	1205.9463	1205.9463	1205.9463	1205.9463	1203.3772	1199.7034	1200.2583	1201.1204	1197.2559
	22.03.2013 р.	23.03.2013 р.	24.03.2013 р.	25.03.2013 р.	26.03.2013 р.	27.03.2013 р.	28.03.2013 р.	29.03.2013 р.	30.03.2013 р.	31.03.2013 р.
	833.8556	833.8556	833.8556	833.8170	836.7551	838.2775	834.1885	831.5759	831.5759	831.5759
	1211.6436	1211.6436	1211.6436	1213.5713	1214.0612	1210.8124	1207.5327	1210.3875	1210.3875	1210.3875
	1018.4760	1018.4760	1018.4760	1018.4760	1018.4760	1018.4760	1018.4760	1018.4760	1018.4760	1018.4760
	0.0093	0.0093	0.0093	0.0093	0.0093	0.0092	0.0092	0.0092	0.0092	0.0092
	138.4520	138.4520	138.4520	138.8669	138.6996	137.9339	136.9346	137.2854	137.2854	137.2854
	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000
	6.3745	6.3745	6.3745	6.4454	6.4857	6.4382	6.4124	6.4124	6.4124	6.4124
	781.0887	781.0887	781.0887	780.5518	783.3128	784.5377	786.0030	786.0407	786.0407	786.0407
	5.2976	5.2976	5.2976	5.2976	5.2976	5.3039	5.3000	5.2979	5.2979	5.2979
	1470.5662	1470.5662	1470.5662	1473.6347	1472.5745	1465.1935	1455.0132	1458.6057	1458.6057	1458.6057
	298.8578	298.8578	298.8578	299.7375	299.4366	297.7235	295.5706	296.4271	296.4271	296.4271
	64.7343	64.7343	64.7343	64.6024	64.6144	64.5779	64.5278	64.5226	64.5226	64.5226
	136.7112	136.7112	136.7112	137.2682	137.0668	137.1097	136.5827	136.2492	136.2492	136.2492
	246.6999	246.6999	246.6999	247.5740	248.4905	246.0753	244.0447	244.8339	244.8339	244.8339
	2.5874	2.5874	2.5874	2.5840	2.5986	2.5890	2.5898	2.5787	2.5787	2.5787
	639.6580	639.6580	639.6580	639.7562	642.7294	643.7749	642.3378	643.7130	643.7130	643.7130
	440.5107	440.5107	440.5107	439.3130	439.4315	439.5706	438.5485	440.9373	440.9373	440.9373
	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561
	33.7861	33.7861	33.7861	33.6838	33.7378	33.7596	33.5574	33.6214	33.6214	33.6214
	0.3928	0.3928	0.3928	0.3928	0.3919	0.3919	0.3919	0.3919	0.3919	0.3919
	39.9758	39.9758	39.9758	40.0640	40.1700	39.8349	39.5561	39.7632	39.7632	39.7632
	123.3529	123.3529	123.3529	122.8670	122.5560	123.0215	122.9278	122.4975	122.4975	122.4975
	844.0870	844.0870	844.0870	847.4727	846.5525	841.9852	838.2999	839.2814	839.2814	839.2814
	128.5484	128.5484	128.5484	128.6703	128.6451	128.6599	128.6295	128.5809	128.5809	128.5809
	83.9281	83.9281	83.9281	84.2437	84.3651	84.7818	84.8334	84.6781	84.6781	84.6781
	1031.8963	1031.8963	1031.8963	1034.9336	1033.8946	1027.9797	1020.5462	1023.5037	1023.5037	1023.5037
	1200.5359	1200.5359	1200.5359	1202.2622	1203.8213	1199.0573	1195.8891	1198.3077	1198.3077	1198.3077

Підготовлено департаментом аналізу та прогнозування грошово-кредитного ринку Національного банку України.

Ексклюзив /

Основні показники діяльності банків України на 1 квітня 2013 року

№ п/п	Назва показника	01.01. 2008 р.	01.01. 2009 р.	01.01. 2010 р.	01.01. 2011 р.	01.01. 2012 р.	01.01. 2013 р.	01.04. 2013 р.
1	Кількість банків за Державним реєстром банків	198	198	197	194	198	176	177
2	Вилучено з Державного реєстру банків (з початку року)	1	7	6	6	0	26	0
3	Кількість банків, що перебувають у стадії ліквідації	19	13	14	18	21	22	21
4	Кількість банків, що мають банківську ліцензію	175	184	182	176	176	176*	175*
4.1	Із них: з іноземним капіталом;	47	53	51	55	53	53	53
4.1.1	у тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом	17	17	18	20	22	22	22
5	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	35.0	36.7	35.8	40.6	41.9	39.5	38.3
Активи, млн. грн.								
1	Активи, всього	599 396	926 086	880 302	942 088	1 054 280	1 127 192	1 145 454
1.1	Загальні активи (не скориговані на резерви під активні операції)	619 004	973 332	1 001 626	1 090 248	1 211 540	1 267 892	1 284 212
2	Готівкові кошти і банківські метали	18 313	20 668	21 725	26 749	27 008	30 346	28 882
3	Кошти в Національному банку України	19 120	18 768	23 337	26 190	31 310	33 740	31 330
4	Кореспондентські рахунки, відкриті в інших банках	26 293	40 406	51 323	67 596	78 395	99 472	89 315
5	Кредити надані	485 368	792 244	747 348	755 030	825 320	815 327	818 504
5.1	У тому числі: кредити, надані суб'єктам господарювання;	276 184	472 584	474 991	508 288	580 907	609 202	619 580
5.2	кредити, надані фізичним особам	153 633	268 857	222 538	186 540	174 650	161 775	161 794
6	Довгострокові кредити	291 963	507 715	441 778	420 061	426 430	394 246	388 992
6.1	Із них: довгострокові кредити, надані суб'єктам господарювання	156 355	266 204	244 412	262 199	290 348	276 683	274 752
7	Прострочена заборгованість за кредитами	6 357	18 015	69 935	84 851	79 292	72 520	76 314
8	Вкладення в цінні папери	28 693	40 610	39 335	83 559	87 719	96 340	123 689
9	Резерви під активні операції банків	20 188	48 409	122 433	148 839	157 907	141 319	139 389
Пасиви, млн. грн.								
1	Пасиви, всього	599 396	926 086	880 302	942 088	1 054 280	1 127 192	1 145 454
2	Капітал	69 578	119 263	115 175	137 725	155 487	169 320	174 265
2.1	У тому числі: сплачений зареєстрований статутний капітал	42 873	82 454	119 189	145 857	171 865	175 204	175 061
2.2	Частка капіталу в пасивах, %	11.6	12.9	13.1	14.6	14.7	15.0	15.2
3	Зобов'язання банків	529 818	806 823	765 127	804 363	898 793	957 872	971 189
3.1	У тому числі кошти суб'єктів господарювання;	111 995	143 928	115 204	144 038	186 213	202 550	206 527
3.1.1	із них строкові кошти суб'єктів господарювання	54 189	73 352	50 511	55 276	74 239	92 786	90 102
3.2	Кошти фізичних осіб;	163 482	213 219	210 006	270 733	306 205	364 003	384 510
3.2.1	із них строкові кошти фізичних осіб	125 625	175 142	155 201	206 630	237 438	289 129	305 389
Довідково								
1	Регулятивний капітал, млн. грн.	72 265	123 066	135 802	160 897	178 454	178 909	182 505
2	Достатність (адекватність) регулятивного капіталу (H2), %	13.92	14.01	18.08	20.83	18.90	18.06	18.20
3	Доходи, млн. грн.	68 185	122 580	142 995	136 848	142 778	150 449	38 011
4	Витрати, млн. грн.	61 565	115 276	181 445	149 875	150 486	145 550	34 885
5	Результат діяльності, млн. грн.	6 620	7 304	-38 450	-13 027	-7 708	4 899	3 126
6	Рентабельність активів, %	1.50	1.03	-4.38	-1.45	-0.76	0.45	1.10
7	Рентабельність капіталу, %	12.67	8.51	-32.52	-10.19	-5.27	3.03	7.30
8	Чиста процентна маржа, %	5.03	5.30	6.21	5.79	5.32	4.51	3.95
9	Чистий спред, %	5.31	5.18	5.29	4.84	4.51	3.75	3.28

* Із них один банк має ліцензію санітарного банку.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено працівниками управління аналізу діяльності системи банків департаменту нормативно-методологічного забезпечення банківського регулювання та нагляду Національного банку України.

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у березні 2013 року

Структура кредитів, наданих Національним банком для підтримання ліквідності банків України у березні 2013 р. (в розрізі інструментів)

		Відсотки
Показники	2013 р.	У тому числі за березень
Обсяги рефінансування банків, усього	100.00	100.00
У тому числі через:		
– кредити "овернайт", надані через постійно діючу лінію рефінансування	5.23	4.63
– кредити рефінансування, надані шляхом проведення тендера	9.66	21.59
– операції прямого РЕПО	75.61	34.50
– інші короткострокові кредити	–	–
– стабілізаційні кредити	9.50	39.28
– інші довгострокові кредити	–	–

Середньозважена процентна ставка за кредитами, наданими Національним банком для підтримання ліквідності банків України у березні 2013 р.

	Відсотки річні	
Показники	2013 р.	У тому числі за березень
Середньозважена процентна ставка за кредитами рефінансування, всього	7.86	8.41
У тому числі за:		
– кредитами "овернайт", наданими через постійно діючу лінію рефінансування	9.79	10.15
– кредитами, наданими шляхом проведення тендера	7.50	7.50
– операціями прямого РЕПО (розрахунково)	7.57	7.50
– за іншими короткостроковими кредитами	–	–
– стабілізаційними кредитами	9.50	9.50
– іншими довгостроковими кредитами	–	–

Процентні ставки банків за кредитами та депозитами у національній валюті у березні 2013 р.*

		Відсотки річні
	Показники	Березень 2013 р.
На міжбанківському ринку:	за кредитами, наданими іншим банкам**	2.37
	за депозитами, розміщеними в інших банках	7.09
Фізичним та юридичним особам:	за кредитами**	15.93
	за депозитами	10.63

* За щоденною звітністю банків; відображено вартість кредитів (депозитів), фактично наданих (отриманих) банками.
 ** Без урахування ставок за кредитами "овердрафт".

Темпи зростання грошової маси у березні 2013 р.

Агрегати грошової маси	01.01.2013 р.		01.02.2013 р.		01.03.2013 р.		01.04.2013 р.	
	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.
M0, до початку року	105.5	10 580.2	Готівка. Гроші поза банками					
			97.4	-5 271.6	99.1	-1 808.9	101.4	2 831.4
			M0 + переказані кошти в національній валюті					
M1, до початку року	103.9	12 178.7	101.0	3 270.4	102.0	6 609.0	104.4	14 236.0
			M1 + переказані кошти в іноземній валюті та інші кошти					
M2, до початку року	113.1	89 325.4	100.9	6 774.6	101.9	14 396.1	103.5	27 237.5
			M2 + цінні папери власного боргу банків					
M3, до початку року	112.8	87 684.1	100.9	6 910.9	101.9	14 906.9	103.6	27 709.7

Примітка. Облікова ставка Національного банку України у березні 2013 року не змінювалася і, починаючи з 23.03.2012 р., становить 7.5% річних.

Відповідно до постанови Правління НБУ від 19.06.2012 р. № 248 з 30 червня 2012 року встановлено такий порядок формування обов'язкових резервів банками України:

— на окремому рахунку в Національному банку України № 3203 “Кошти обов’язкових резервів, що перераховані банками” — у розмірі **50%** від суми обов’язкових резервів, що сформовані за попередній звітний період резервування;

— на кореспондентському рахунку банку в Національному банку України — залишок суми обов'язкових резервів, сформованих згідно з установленими нормативами на відповідний період.

Обсяг обов'язкових резервів, який має зберігатися щоденно на початок операційного дня на кореспондентському рахунку банку в Національному банку України, повинен становити не менше, ніж **50%** від суми обов'язкових резервів, що сформовані за попередній звітний період резервування.

Крім того, встановлено такі нормативи обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів:

строкові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб у національній валюті – 0; короткострокові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб в іноземній валюті – 9; довгострокові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб в іноземній валюті – 3; кошти вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у національній валюті на вимогу і кошти на поточних рахунках – 0; кошти вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб в іноземній валюті на вимогу і кошти на поточних рахунках – 10; кошти, які залучені банками від банків-нерезидентів та фінансових організацій-нерезидентів у національній валюті – 0; кошти, які залучені банками від банків-нерезидентів та фінансових організацій-нерезидентів в іноземній валюті (крім російських рублів) – 3; кошти, які залучені банками від банків-нерезидентів та фінансових організацій-нерезидентів у російських рублях – 0.

Водночас банкам дозволено зараховувати для покриття обов'язкових резервів, що формуються на окремому рахунку в Національному банку України № 3203 “Кошти обов'язкових резервів, що перераховані банками”, придбані ними:

цільові облигації внутрішніх державних позик України, випущені з метою залучення коштів для фінансування заходів, пов'язаних із підготовкою і проведенням чемпіонату Європи 2012 року з футболу в Україні, у розмірі **50%** від їхньої номінальної вартості; облигації внутрішніх державних позик, номінованих в іноземній валюті, у розмірі **10%** від їхньої номінальної вартості в гривневому еквіваленті, розрахованому з огляду на офіційний курс гривні до іноземних валют, установлений Національним банком України на перше число місяця після закінчення попереднього звітного періоду резервування.

З 02.10.2009 р. за залишками коштів обов'язкових резервів, що перераховані банками на окремий рахунок у Національному банку України, Національний банк нараховує проценти в розмірі **30%** від облікової ставки Національного банку України за умови дотримання банком порядку формування та зберігання обов'язкових резервів (постанова Правління НБУ від 29.09.2009 р. № 567).

На замовлення “Вісника НБУ” матеріали підготовлено працівниками Генерального департаменту грошово-кредитної політики Національного банку України.

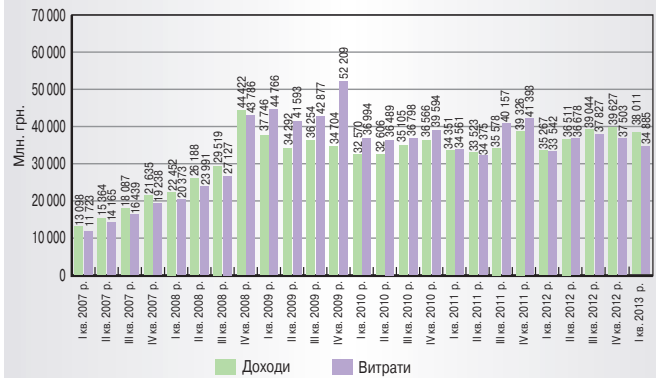
ЕКСКЛЮЗИВ/

Динаміка фінансового стану банків України на 1 квітня 2013 року

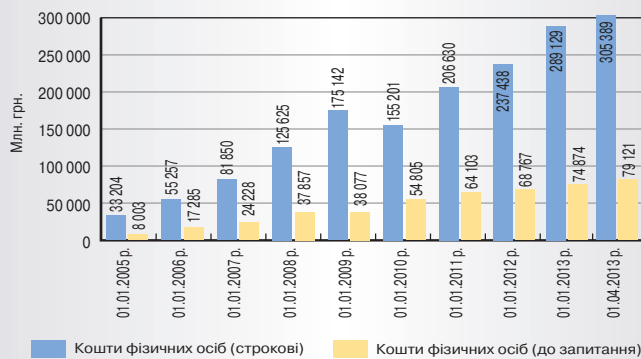
Динаміка капіталу

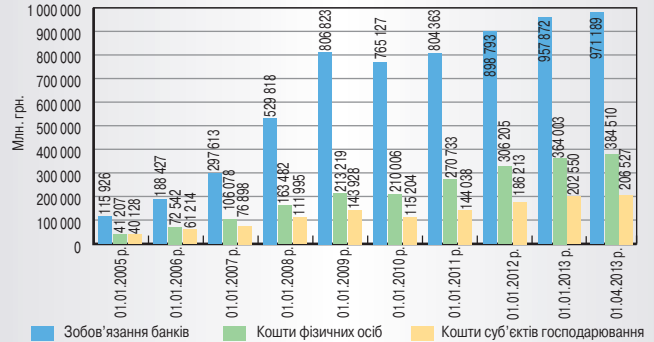
Щоквартальна динаміка доходів та витрат банків України

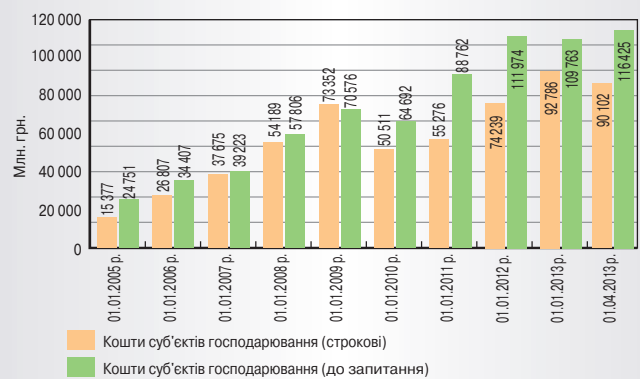
Динаміка коштів фізичних осіб

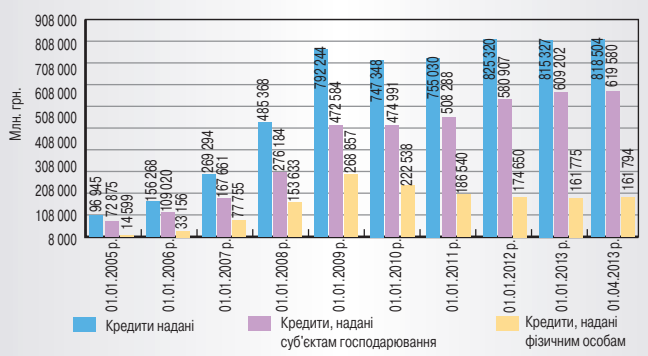
Динаміка зобов'язань банків, коштів суб'єктів господарювання і коштів фізичних осіб

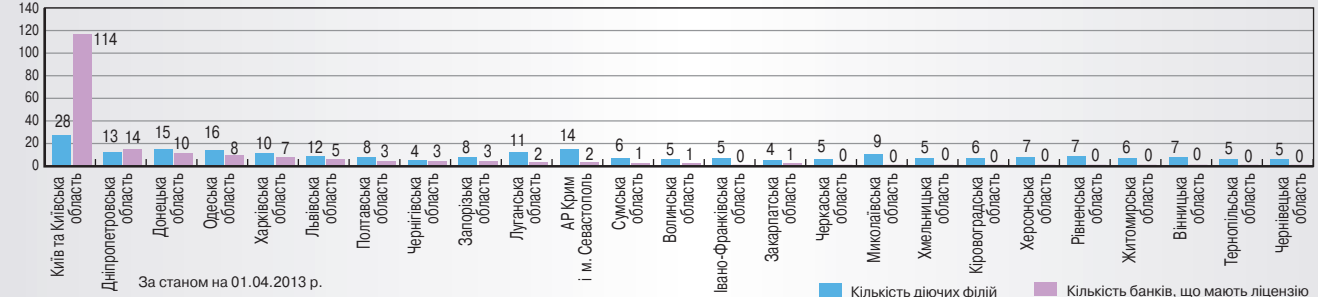
Динаміка коштів суб'єктів господарювання

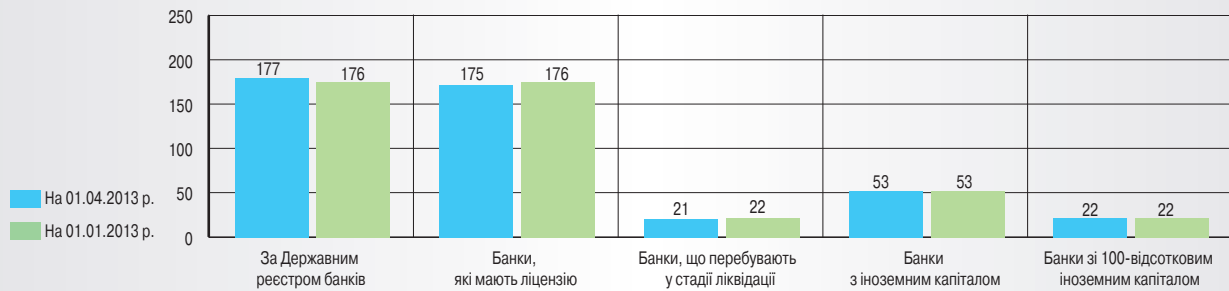
Динаміка наданих банками кредитів, кредитів, наданих суб'єктам господарювання та фізичним особам

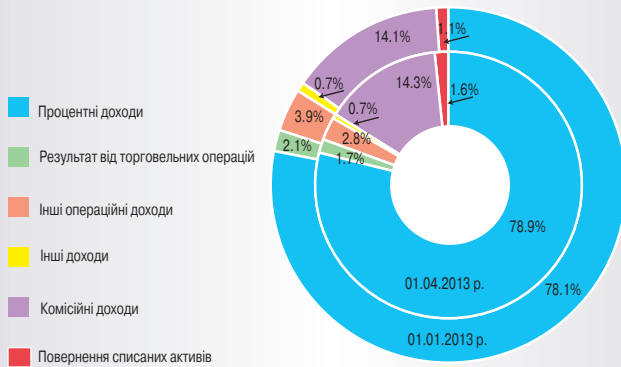
Кількість банків та філій банків у розрізі регіонів

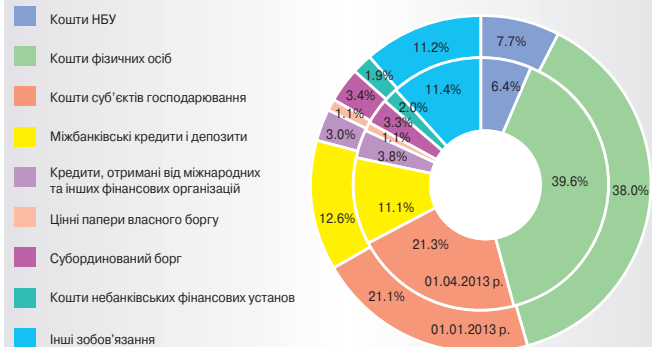
Інформація щодо кількості банків в Україні

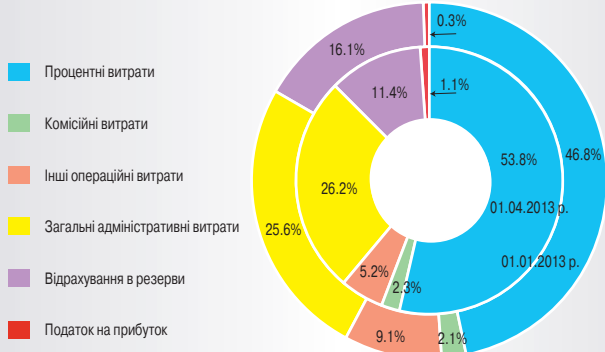
Структура доходів

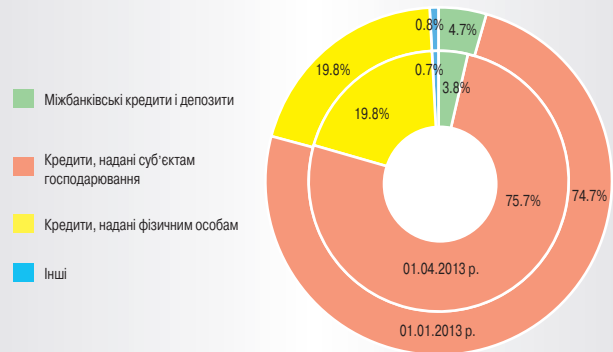
Структура зобов'язань

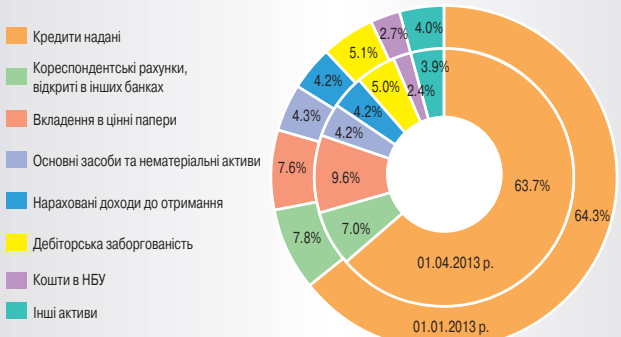
Структура витрат

Структура наданих кредитів

Структура активів

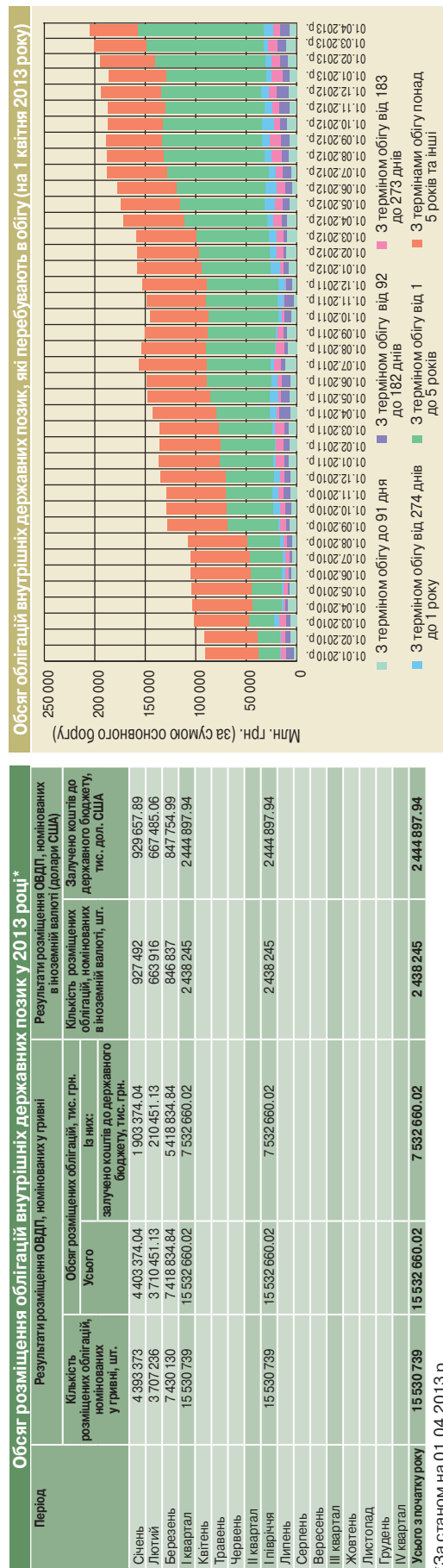

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено працівниками управління аналізу діяльності системи банків департаменту нормативно-методологічного забезпечення банківського регулювання та нагляду Національного банку України.

Ринок державних цінних паперів України у березні 2013 року

Результати розміщення облігацій внутрішніх державних позик, номінованих у національній валюті, у березні 2013 року									
Номер розміщення	Дата проведення розрахунків за придбані облігації	Пропозиція			Результати розміщення				
		Встановлені обмеження на загальну кількість розміщення облігацій, шт.	Номинал облігацій, грн.	Розмір купона на одну облігацію, грн.	Термін погашення облігацій	Кількість розміщених облігацій, шт.	Загальна сума розміщення ОВДП, тис. грн.		Середньозважений рівень доходності облігацій, %
							Усього	Інші	
48	06.03.2013 р.	—	1 000	—	04.12.2013 р.	—	—	—	—
49	06.03.2013 р.	1 300 130	1 000	71.50	07.02.2018 р.	1 300 130	1 310 531.04	—	14.30
50	06.03.2013 р.	200 000	1 000	—	12.02.2020 р.	200 000	201 066.00	—	14.30
Постанова КМУ від 09.01.2013 р. № 12									
51	07.03.2013 р.	—	1 000	71.50	16.08.2017 р.	1 000 000	1 000 000.00	1 000 000.00	14.30
52	13.03.2013 р.	—	1 000	—	05.03.2014 р.	—	—	—	—
53	13.03.2013 р.	1 150 000	1 000	71.50	07.02.2018 р.	1 150 000	1 162 282.00	—	14.30
54	13.03.2013 р.	—	1 000	—	12.02.2020 р.	—	—	—	—
57	20.03.2013 р.	325 000	1 000	—	18.12.2013 р.	325 000	305 163.25	—	9.00
58	20.03.2013 р.	100 000	1 000	71.50	07.03.2018 р.	100 000	100 266.00	—	14.30
59	20.03.2013 р.	360 000	1 000	—	12.02.2020 р.	360 000	363 844.80	—	14.30
60	20.03.2013 р.	60 000	1 000	—	16.03.2016 р.	60 000	60 000.00	—	9.10
63	20.03.2013 р.	540 000	1 000	—	18.09.2013 р.	540 000	520 138.60	—	7.75
Постанова КМУ від 09.01.2013 р. № 12									
64	27.03.2013 р.	70 000	1 000	—	14.03.2018 р.	1 000 000	1 000 000.00	1 000 000.00	14.30
65	27.03.2013 р.	1 325 000	1 000	71.50	19.03.2014 р.	70 000	63 480.90	—	10.50
66	27.03.2013 р.	—	1 000	—	07.03.2018 р.	1 325 000	1 332 062.25	—	14.30
Разом						7 430 130	7 418 834.84	2 000 000.00	—

Результати розміщення облігацій внутрішніх державних позик, номінованих в іноземній валюті (долари США), у березні 2013 року									
Номер розміщення	Дата проведення розрахунків за придбані облігації	Пропозиція			Результати розміщення				
		Встановлені обмеження на загальну кількість розміщення облігацій, шт.	Номинал облігацій, дол. США	Розмір купона на одну облігацію, дол. США	Термін погашення облігацій	Кількість розміщених облігацій, шт.	Залучено коштів до державного бюджету від розміщення облігацій, тис. дол. США	Встановлений рівень доходності облігацій, %	Середньозважений рівень доходності облігацій, %
54	13.03.2013 р.	151 500	1 000	37.50	10.09.2014 р.	151 500	151 530.30	7.50	7.50
55	13.03.2013 р.	23 500	1 000	40.10	25.02.2015 р.	23 500	23 668.50	7.80	7.80
56	13.03.2013 р.	2 300	1 000	41.25	03.02.2016 р.	2 300	2 333.10	8.00	8.00
61	20.03.2013 р.	11 180	1 000	38.75	18.03.2016 р.	11 180	11 182.35	7.75	7.75
62	20.03.2013 р.	2 610	1 000	41.25	03.02.2016 р.	2 610	2 651.55	8.00	8.00
67	27.03.2013 р.	53 747	1 000	38.75	18.03.2015 р.	53 747	53 836.76	7.75	7.75
68	27.03.2013 р.	2 000	1 000	40.00	23.03.2016 р.	2 000	2 000.44	8.00	8.00
69	27.03.2013 р.	300 000	1 000	41.25	22.03.2017 р.	300 000	300 066.00	8.25	8.25
70	27.03.2013 р.	300 000	1 000	—	16.03.2016 р.	300 000	300 486.00	7.50	7.50
Разом						846 837	847 754.99		

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками Генерального департаменту грошово-кредитної політики Національного банку України.

Хроніка найважливіших подій і рішень

Березень 2013 року

4 березня

Національний банк України надав роз'яснення щодо застосування територіальними управліннями Національного банку України та банками окремих норм Положення "Про порядок отримання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів і надання резидентами позик в іноземній валюті нерезидентам" (затвердженого постановою Правління Національного банку України від 17.06.2004 р. № 270 зі змінами).

Роз'яснення стосується правильності оформлення повідомлення про договір, що подається до територіального управління для реєстрації кредитних договорів, укладених резидентами позичальниками з Північним інвестиційним банком або Європейським інвестиційним банком. Також у документі зазначено, що до таких кредитних договорів не застосовуються вимоги щодо неперевикнення розміру виплат за максимальною процентною ставкою, а також щодо моменту набрання чинності договору.

5 березня

Із метою приведення своїх нормативно-правових актів у відповідність до Закону України "Про благодійну діяльність та благодійні організації" Національний банк України припиняє надання благодійної допомоги.

Законом визначено, що благодійник – дієздатна фізична особа або юридична особа приватного права (у тому числі благодійна організація), яка добровільно здійснює один чи декілька видів благодійної діяльності. Відповідно до чинного законодавства Національний банк України є юридичною особою публічного права і не входить до переліку суб'єктів благодійної діяльності.

11 березня

Прийнято Постанову Правління Національного банку України № 82 "Про затвердження Порядку резервування коштів за сформованими резервами за кредитними операціями в іноземній валюті з позичальниками, у яких немає документально підтверджених очікуваних надходжень валютної виручки".

Метою прийняття постанови є запровадження нового порядку розрахунку резервів за кредитними операціями відповідно до вимог чинного законодавства.

Новий порядок резервування коштів уводиться на заміну "Порядку резервування коштів за сформованими резервами за кредитними операціями в іноземній валюті з позичальниками, у яких немає джерел надходження валютної виручки", схваленого постановою Правління Національного банку України від 29 грудня 2008 року № 473.

Відповідальність за своєчасність і повноту перерахування коштів, що підлягають резервуванню, несе банк.

Контроль за дотриманням банками порядку резервування сум коштів за кредитними операціями в іноземній валюті на окремому рахунку здійснюють територіальні управління Національного банку України.

12 березня

Затверджено Положення "Про Комітет з управління активами і пасивами Національного банку України" (постанова Правління Національного банку України від 12.03.2013 р. № 84).

Нове положення прийнято у зв'язку з удосконаленням структури Національного банку України, кадровими змінами й змінами в розподілі функціональних обов'язків та з метою унормування і подальшого вдосконалення управління активами і пасивами Національного банку України.

13 березня

Національний банк України надав роз'яснення щодо особливостей реєстрації ним кредитних договорів, укладених резидентами – позичальниками з Європейським банком реконструкції та розвитку (надалі – ЄБРР).

Національний банк України зазначив, що при оформленні повідомлення про кредитний договір із ЄБРР, що подається резидентом – позичальником до територіального управління Національного банку для цілей реєстрації такого договору, надання відомостей про максимальний розмір збільшення процентної ставки не є обов'язковим.

19 березня

Національний банк України з метою підвищення рівня знань дітей про Національний банк, його функції і завдання, а також виявлення творчих здібностей дітей оголосив II Всеукраїнський конкурс дитячих малюнків на тему "Національний банк майбутнього".

Усю необхідну інформацію, а також вимоги до конкурсних робіт розміщено на сторінці Офіційного інтернет-представництва Національного банку України: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=736281&cat_id=55838.

20 березня

У Міністерстві юстиції України зареєстровано Постанову Правління Національного банку України від 26.02.2013 р. № 59 "Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України".

Постанову розроблено з метою забезпечення відображення в бухгалтерському обліку та перевірки розрахунку формування резервів під кредитні операції в банках України відповідно до вимог Положення "Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями", затвердженого постановою Правління Національного банку України від 25.01.2012 р. № 23 (зі змінами), зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 15.02.2012 р. за № 231/20544.

Національний банк акцентував увагу на тому, що для виконання вимог пункту 1 постанови № 59 банки мають пере-

глянути внутрішні положення та внести до них відповідні зміни до 01.12.2013 р.

Постанова набрала чинності з 05.04.2013 р.

21 березня

Затверджено Постанову Правління Національного банку України № 98 “Про схвалення Змін до Методики розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні”.

Постановою внесено зміни до алгоритму розрахунку економічних нормативів у зв'язку зі змінами до Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України, затвердженими постановою Правління Національного банку України від 08.01.2013 р. № 3.

22 березня

Набула чинності Постанова Правління Національного банку України від 12.03.2013 р. № 42 “Про врегулювання питань щодо приймання готівки для подальшого її переказу” (zareestrovano в Міністерстві юстиції України 06.03.2013 р. за № 372/22904).

Постанову прийнято з метою впорядкування діяльності, пов'язаної з прийманням готівки для подальшого її переказу.

Визначено, що право на здійснення таких операцій мають лише банки, їх комерційні агенти і небанківські фінансові установи, які мають на це відповідну ліцензію. Самі ж операції повинні здійснюватися з урахуванням валютного законодавства України.

Комерційні агенти банків та небанківські фінансові установи не мають права на передачу іншим особам своїх повноважень щодо здійснення операцій із приймання готівки.

26 березня

Національний банк України надав роз'яснення з питань фінансового моніторингу, що виникають під час здійснення перевірок.

Національний банк України з метою забезпечення реалізації територіальними управліннями Національного банку функцій регулювання та нагляду за діяльністю банків, відокремлених підрозділів банків, платіжних організацій та членів платіжних систем, що є банківськими установами, надав роз'яснення щодо окремих питань, які виникають під час здійснення перевірок з питань фінансового моніторингу, зокрема щодо аналізу фінансових операцій, фінансового моніторингу, який здійснюється відповідно до Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму”.

28 березня

Національний банк України оприлюднив перелік прийнятого забезпечення кредитів рефінансування у II кварталі 2013 року.

Відповідно до вимог Положення “Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України”, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 30.04.2009 р. № 259 (надалі – Положення) таким забезпеченням можуть бути:

- державні облігації України (облігації внутрішньої державної позики України) всіх випусків, які знаходяться в обігу та відповідають вимогам пунктів 3.7 і 3.8 глави 3 розділу II Положення;
- депозитні сертифікати Національного банку України, що

знаходяться в обігу та відповідають вимогам пункту 3.9 глави 3 розділу II Положення;

- облігації Державної іпотечної установи з додатковим забезпеченням у формі Державної гарантії за зобов'язаннями емітента, яка видана Кабінетом Міністрів України, що відповідають вимогам пункту 3.10 глави 3 розділу II Положення;

- звичайні іпотечні облігації Державної іпотечної установи, що відповідають вимогам пункту 3.12 глави 3 розділу II Положення;

- звичайні іпотечні облігації, що відповідають вимогам пункту 3.12 глави 3 розділу II Положення;

- облігації місцевих позик та облігації підприємств, що відповідають вимогам пункту 3.12 глави 3 розділу II Положення;

- векселі суб'єктів господарювання, що авальовані Кабінетом Міністрів України, котрі відповідають вимогам пункту 3.13 глави 3 розділу II Положення;

- враховані банком векселі суб'єктів господарювання, що відповідають вимогам пункту 3.14 глави 3 розділу II Положення;

- векселі банків, авальовані іншим банком, що відповідають вимогам пункту 3.14 глави 3 розділу II Положення.

29 березня

Національний банк урегулював питання видачі небанківським фінансовим установам ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків.

Набула чинності Постанова Правління Національного банку України від 26.02.2013 р. № 57 “Про затвердження Положення про порядок видачі небанківським фінансовим установам ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків” (zareestrovano в Міністерстві юстиції України 13.03.2013 р. за № 407/22939).

Постанова видана з метою забезпечення ефективного функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків. Зокрема, унормовано порядок видачі небанківським фінансовим установам ліцензії, її переоформлення та підстави, на основі яких регулятор може відмовити в її видачі або відкликати.

Із 29 березня 2013 року небанківські фінансові установи мають право розпочати здійснення переказу коштів із дати підписання ліцензії уповноваженою особою Національного банку та за умови участі у платіжній системі, а от передавати ліцензію третім особам вони не мають права.

Небанківські фінансові установи, які здійснюють свою діяльність на підставі ліцензії на переказ коштів Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, отриманої до 18.10.2012 р., повинні до 01.01.2014 р. відповідно до вимог постанови № 57 подати до Національного банку документи для тримання ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків. Плата за видачу ліцензії Національного банку України з таких небанківських фінансових установ не стягується.

Національний банк має право відкликати в небанківської фінансової установи ліцензію, зокрема, якщо протягом 180 календарних днів із дати отримання ліцензії вона не здійснювала переказу коштів. Відкликати ліцензію Національний банк також має право у випадку, якщо виявлено порушення небанківською фінансовою установою вимог законодавства України з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму.

На замовлення “Вісника НБУ” огляд підготовлено департаментом офіційних публікацій та інформаційного забезпечення Національного банку України.

Вимоги до оформлення статей

I. Вимоги до текстових матеріалів

1. Стаття має відповідати тематичному спрямуванню журналу.

2. Рукописи для публікації подаються:

а) електронною поштою за адресою (litvinova@bank.gov.ua) або на електронному носії у текстовому редакторі Microsoft Office Word та у двох роздрукованих екземплярах (шрифт Times New Roman Cyr, Arial Cyr);

б) паперовий варіант статті має бути надрукований на одній стороні стандартного аркуша формату А4 12 або 14 кеглем через півтора інтервали (ширина полів: ліве, верхнє і нижнє – 2.5 см, праве – 1.5 см, сторінки мають бути пронумеровані).

3. Максимальний обсяг статті – 30–35 тисяч знаків із пробілами, як виняток, для ґрунтовних наукових досліджень та аналітичних оглядів знаних і авторитетних учених, банкірів-практиків, фінансистів – 45–50 тисяч знаків із пробілами.

4. Статті надсилаються українською мовою. Основний текст починається зі вступу, в якому має бути розкрито суть проблеми, що розглядається, основні підходи до її вирішення, запропоновані авторами, а також обґрунтовані висновки і пропозиції. Прізвища іноземних авторів, назви банків, установ та організацій, наукових праць, терміни тощо після викладу українською мовою подаються в дужках мовою оригіналу.

5. Наукові статті мають бути викладені й оформлені відповідно до вимог Постанови Президії Вищої атестаційної комісії України “Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліку ВАК України” від 15.01.2003 р. № 7-05/1. На початку статті обов’язково вказується код за Універсальною десятиковою класифікацією (УДК), а також додаються анотації і ключові слова українською та англійською мовами. В анотаціях необхідно стисло і чітко сформулювати основну тему, ціль і методи дослідження, його практичні результати, пропозиції і перспективи подальших досліджень на цю тему.

6. У вихідних даних обов’язково вказуються прізвище, ім’я та по батькові автора (авторів), місце роботи, посада, вчений ступінь та наукове звання, службова та домашня адреси, службовий та домашній телефони, надається ксерокопія довідки про присвоєння Державною податковою адміністрацією ідентифікаційного номера (для іногородніх – адреса місцевої податкової інспекції). Необхідно також обов’язково поставити підпис. У разі, якщо автор не має ідентифікаційного коду, він надає копію 1, 2, 3 і 12 сторінок паспорта. За згодою автора (авторів) редакція надає в статті координати для зворотного зв’язку (e-mail).

7. Цитати, таблиці, статистичні дані, цифрові показники подаються з посиланням на друковані або електронні джерела (для друкованих джерел вказується назва, місто, видавництво, рік, том, сторінка). Список використаних джерел подається наприкінці статті мовою оригіналу після слова “Література” (це також сто-

сується назви праць, посилання на які є у тексті статті). Посилання в тексті на ту чи іншу працю позначається її порядковим номером за списком використаних джерел. Оформляти список використаних джерел необхідно відповідно до державного стандарту ДСТУ ГОСТ 7.1: 2006 “Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання”.

8. Статті подаються в структурованому вигляді: розділи, підрозділи мають бути виділені, з назвами (особливо для великих статей); головні думки автора та висновок виділяються в тексті напівжирним шрифтом, курсивом або підкресленнями.

9. Формули та розрахунки, наведені для обґрунтування та підтвердження результатів дослідження, мають бути подані у тексті статті не як вставлене зображення, а як текст, до якого можуть бути внесені правки. Тобто формули, рівняння та інші математичні обчислення необхідно набирати за допомогою текстового редактора Microsoft Office Word – функції “Формула” Microsoft Equation.

10. До рукопису додається заява з підписами автора (авторів) про те, що надіслана праця не друкувалася і не подана для публікації до інших видань.

11. Скорочення, крім загальноприйнятих (скорочення мір, термінів, математичних величин), не допускаються.

II. Вимоги до ілюстративних матеріалів

1. До статті додаються якісна кольорова фотокартка автора або слайд, а також інші ілюстрації, придатні для сканування (непошкоджені, чіткі й якісні).

2. Якщо фотографія надається в електронному форматі, то вона повинна мати роздільну здатність не менш як 300 dpi (Photoshop – формат .tif чи .eps).

3. Графіки подаються окремим файлом у Excel.

4. До кожного графіка обов’язково подається окрема таблиця даних, на основі якої він збудований, та його паперова роздруковка в кольорі. Зведені таблиці даних не бажані.

5. Таблиці, графіки, схеми повинні бути пронумеровані і мати назву.

6. Подаючи весь матеріал у цілісному вигляді, схеми і таблиці слід додатково подавати ще й окремим файлом.

III. Статті, оформлені з порушенням зазначених правил, а також рукописні матеріали до розгляду не приймаються

IV. Редакція передає статті на рецензії кваліфікованим фахівцям Національного банку та членам редколегії, а також залишає за собою право скорочувати і редагувати статті

V. Відповідальність за точність викладених фактів несуть автори